

Tid i Varetekt

En undersøkelse av varetektsinnsattes
tidsopplevelse

Magali Hytten

Masteroppgave i kriminologi
Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2012

Tid i Varetekt

En undersøkelse av varetektsinnsattes tidsopplevelse

© Forfatter: Magali Hytten

År: Våren 2012

Tittel: Tid i varetekt

En undersøkelse av varetektsinnsattes tidsopplevelse

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Hustrykkeriet ved det juridiske fakultetet, Universitetet i Oslo

IV

Sammendrag

Tittel: Tid i varetekt
En undersøkelse av varetektsinnsattes tidsopplevelse

Av: Magali Hytten

Veileder: Thomas Ugelvik
Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Det juridiske fakultet
Universitetet i Oslo

Levert: Våren 2012

Tid er, som tittelen på denne oppgaven spiller på, et ord med mange betydninger og mye ordspillpotensiale. Det er også et fenomen som i enhver situasjon omgir oss og som man derfor ofte tar for gitt. Mange har forsøkt å forklare hva dette fenomenet er, noe som ikke er så lett. I denne oppgaven har jeg derfor ikke konsentrert meg om hva *tid er*, men vil heller si noe om hvordan man kan forstå og forholde seg til dette fenomenet. Dette har jeg gjort ved å ta utgangspunkt i syv innsattes fortellinger om sin tilværelse i varetekt i Oslo fengsel. Ved å vise tidens rolle i varetekt gir jeg et alternativt syn på varetektsoppholdet utenfor klokketidens dominerende paradigme.

Jeg har blant annet spurt informantene hva man gjør når man er på cella, hva man får tilbud om av aktiviteter, og om disse påvirker opplevelsen av tiden. Når jeg analyserer materialet bruker jeg en subjektiv tidsteori som motsetning til en objektiv, klokkestyrt tilnærming. Dette gjøres for å tydeliggjøre skillene mellom fengselets tidsplan og den innsattes opplevelse av tidens gang. At en time for en innsatt er en objektiv og fastsatt størrelse, er ikke tilfelle, spesielt ikke dersom man blir sittende alene på cella uten tidsfordrivende aktiviteter. I tillegg innebærer et varetektsopphold mye usikkerhet. Dette er usikkerhet både i forhold til når ulike ting i varetekt vil skje, hvordan de pårørende har det, i tillegg til når man vil bli løslatt, eller hva en eventuell dom vil innebære. Dette fører til at innsatte blir sittende å tenke, noe som sakter hastigheten på tiden. Om man attpåtil forsøker å sove eller venter på noe spesielt, går tiden enda saktere, den kan til og med stå stille. Den innsatte vil derfor ha en helt annen

oppfattelse om hva som er kort eller lang tid enn det politi, påtalemyndighetene og fengselsvesenet har.

Tiden den innsatte befinner seg utenfor cella, ser ut til å gå i en helt annen hastighet enn tiden på cella. En times trening, eller med biljardspill er lite tid, i forhold til hva en time på cella er. Tiden som oppgis å gå aller raskest, er telefontiden hvor man har kontakt med pårørende utenfor fengselet. Denne tiden minner også de innsatte på at det finnes en tid utenfor, som man ved å sitte i varetekt går glipp av. Tiden utenfor er ikke bare en tid, det kan også være en nyfødt sønns første år, barnas bursdager, kjæresters og venners hverdager. Kort sagt deltagelsen i livet man på ubestemt tid går glipp av ved å sitte i varetekt.

Jeg ønsker med denne oppgaven å sette fokus på hvordan tid oppleves i varetekt. Samt at det er viktig med tidsfordrivende aktiviteter for å få den saktegående tiden til å gå. For å gjøre dette har jeg valgt følgende problemstillinger:

- *Hvilken rolle spiller tid for varetektsinnsatte?*

Underproblemstillinger:

- *Hvilke trekk ved varetektsoppholdet påvirker tidsopplevelsen og på hvilken måte?*
- *Er tiden og opplevelsen av tid en egen «pain of imprisonment»?*

Takk

I arbeidet med denne oppgaven har det vært mange viktige personer for meg. Først og fremst informantene som stilte opp. Takk for at dere så åpent fortalte meg om deres hverdag. Takk også til dere ved Oslo fengsel som hjalp meg med det praktiske rundt intervjuene.

Takk til Visitortjenesten, Norges Røde Kors for å invitere meg med på grillfesten i Oslo fengsel, samt veldig hyggelig samarbeid mens oppgaven min også handlet om visitorene som en mulig hjelp for å takle tiden bedre.

Tusen takk til veileder Thomas Ugelvik for god veiledning og alltid raske tilbakemeldinger. Takk også for at du inviterte oss som skrev om fengselsrelaterte temaer, «fengselsgruppa», med til Växjö på «Scandinavian Studies of Confinement research network seminar». Det var utrolig lærerikt å få presentere egen oppgave, samt høre om all den spennende forskningen som foregår på dette feltet.

Takk til hele fengselsgruppa for gode diskusjoner og hyggelig samvær.

Takk til Norsk senter for menneskerettigheter og Fritt Ord for tildelingen av et halvt studentstipend.

Takk til venner og familie for å stille opp og la meg bestemme hvor kaffen skulle drikkes. Eller komme med hjemmelaget middag til lesesalen, slik Alexandra en ettermiddag gjorde.

En siste og spesiell takk til Andreas, Gisela og Nico for all støtte og gjennomlesning. Mamma: Du bidro til og med fra sykehussengen med både støtte til oppgaven og utformingen av stipendsøknaden. Pappa: Korrekturlesing på denne oppgaven var ingen liten jobb, tusen, tusen takk. Andreas: Du har vært den største motivatoren, den som måtte tåle mest under motgang og den som fikk meg opp om morgenen, enten det var deg eller meg som tapte i Yatzy og måtte lage morgenkaffen. Uten dere hadde jeg ikke klart å levere denne oppgaven på normert tid, med smilet fortsatt i behold.

Oslo, 7. mai 2012

Magali Hytten

Innholdsfortegnelse

Sammendrag.....	V
Takk	VII
Innholdsfortegnelse.....	IX
1. Innledning.....	1
1.1.1 Varetektens formelle utforming.....	2
1.1.2 Kort innføring i hverdagen i varetekt	3
1.1.3 Avhandlingens oppbygging	4
2. Teori.....	7
2.1 Tid og fengsel.....	7
2.2 Tid i fengsel	11
2.3 Livssituasjon og varetektssituasjon.....	14
2.4 Erving Goffman om varetekt.....	18
3. Metode	21
3.1 Metodevalg i forhold til problemstilling	21
3.2 Forberedelse til datainnsamlingen	22
3.2.1 Adgang til feltet	22
3.2.2 Informasjonsskriv	23
3.2.3 Intervjuguide.....	24
3.2.4 Utvalget.....	26
3.3 Intervjusituasjonen	27
3.4 Refleksjoner rundt intervju- og forskerrollen	30
3.4.1 Forskerens posisjon	30
3.5 Analyseprosessen	32
3.5.1 Transkibering og anonymisering	32
3.5.2 Fenomenologisk analyse.....	33
4. Tid på cella	35
4.1 Celleaktiviteter	35
4.2 Å sitte i isolasjon	39
4.3 Leggetid	43
5. Tid utenfor cella.....	47
5.1 Aktivitetstid	47

5.2	Sosial tid.....	51
5.3	Telefon- og besøkstid	54
6.	Tid i usikkerhet.....	59
6.1	Ventetid.....	59
6.2	Det usikre nuet	62
6.3	Den usikre løslatelsen	64
7.	Tid i varetekt.....	71
7.1	Før eller imot klokkeid i varetekt	71
7.2	Tid som målestokk.....	75
7.3	Ute- og innetid	80
8.	Tid – en pain of imprisonment	85
	Litteraturliste	89
	Vedlegg.....	93

1. Innledning

Amir:... helt ærlig så prøver jeg egentlig å la vær. For hvis du begynner å fokusere på tid... du blir gæren da vet du. Ethvert normalt menneske blir gæren. Det er klart i begynnelsen var det jo vanskelig. Jeg satt jo i full isolasjon i to måneder... det er jo... hva skal jeg si... det er egentlig tortur.

Begrepet *tid* er sjelden i fokus for undersøkelser og teorier innen samfunnsfagene, til tross for at dette er et svært så sentralt element i dagens samfunn. Tid har heller ikke vært mye fokusert på innen fengselsstudier, selv om fengsling som straffeutmåling nettopp er beregnet i tid.

Varetektsfengsling er som kjent et tvangsmiddel politi og påtalemyndighet kan benytte i forbindelse med etterforskning av alvorlig kriminalitet: Selv om varetekt etter norsk lov ikke er definert som straff, medfører det likevel en innesperring i fengsel, og innebærer derfor en frarøvelse av tid i frihet. Sitatet er Amirs svar på spørsmålet om han tenker på tiden når han sitter i varetekt. Det vitner om at tid er noe man ønsker å unnsnippe, især når man sitter på full isolasjon. Psykolog Richard Knoff skriver at:

«Varetekt peker seg ut som en særlig tyngende isoleringstype. Kontakten med omverdenen kan være sterkt nedsatt, oppholdet er ofte langvarig, og kunnskap om grunnlag og tidsramme mangelfull (en fastsatt tidsramme kan som kjent meget vel forlenges). Den fengslede er gjerne hentet rett inn fra gata uten anledning til å forberede seg, og sitter ofte med kaotiske personlige og materielle forhold han ikke får ordnet opp i» (Knoff 1987:17).

På forhånd hadde jeg en antakelse om at trekkene ved varetektsoppholdet som Knoff her beskriver vil påvirke de innsattes tidsopplevelse: jeg ønsket derfor å finne ut hvilken rolle tiden spiller, og hvordan tidsopplevelsen påvirkes av disse trekkene og av andre aspekter ved varetektsinstitusjonen.

Den kanadiske sosiologen Erving Goffman (2006) skriver i sin klassiske bok om totale institusjoner at de innsattes evne til å tilpasse seg til institusjonen kan omtales som hvor godt de å takle tiden. Jeg har latt meg inspirere av dette og vil derfor bruke tidens rolle og opplevelsen av tid i varetekt som et perspektiv til å studere hvordan det oppleves å sitte i varetekt mer generelt. I stortingsmeldingen *Straff som virker* står det at «Varetekt oppleves i praksis ofte som en straff av de innsatte og deres familier» (Regjeringen.no 2008:141). Temaet kan derfor sies å være spesielt relevant, ettersom varetekt ikke i utgangspunktet er ment som en straff. Dette leder også inn på spørsmålet om tidsopplevelsen innenfor fengselets murer bidrar til at oppholdet føles som en straff.

Varetekt i Norge er blitt kritisert på menneskerettighetsnivå, hovedsakelig for den utbredte bruken av isolasjon. Amir hevder at tiden i full isolasjon oppleves som tortur: hvorvidt dette har noe med tidsopplevelsen å gjøre, vil jeg drøfte ved hjelp av begrepet *pain of imprisonment*, beskrevet av den kjente fengselsforskeren Gresham M. Sykes (2007). Dette er den innsattes opplevde smerte eller «tap» ved å sitte i fengsel.

Min hovedproblemstilling lyder som følger:

- ***Hvilken rolle spiller tid for varetektsinnsatte?***

Jeg vil også belyse følgende underproblemstillinger:

- ***Hvilke trekk ved varetektsoppholdet påvirker tidsopplevelsen, og på hvilken måte?***
- ***Er tiden og opplevelsen av tid en egen «pain of imprisonment»?***

For å svare på disse problemstillingene har jeg intervjuet syv varetektsinnsatte i Oslo fengsel. For å gi en forhåndsforståelse for temaene som berøres vil jeg før jeg beskriver oppgavens oppbygging gi en innføring i varetektens formelle utforming, samt et kort innblikk i hverdagen som varetektsinnsatt.

1.1.1 Varetektens formelle utforming

Formålet med varetekt er angitt i Straffeprosessloven under overskriften *pågrepelser og varetekt*. Dersom en person skal kunne varetektsfengsles må det være skjellig grunn til mistanke for minst én handling som etter loven kan medføre høyere straff enn seks måneder i fengsel. I tillegg må minst ett av følgende vilkår som gjengitt fra *Straffeprosessloven § 171* være oppfylt:

- 1) det er grunn til å frykte for at han vil unndra seg forfølgningen eller fullbyrdingen av straff eller andre forholdsregler,
- 2) det er nærliggende fare for at han vil forspille bevis i saken, f. eks. ved å fjerne spor eller påvirke vitner eller medskyldige,
- 3) det antas påkrevd for å hindre at han på ny begår en straffbar handling som kan medføre høyere straff enn fengsel i 6 måneder,
- 4) han selv begjærer det av grunner som finnes fyldestgjørende.

I straffeprosessloven kan man også lese at dersom retten beslutter å fengsle den siktede, skal det også fastsettes en bestemt tidsfrist for fengslingen som skal være så kort som mulig, og med mindre det kan vises til spesielle omstendigheter, ikke overstige fire uker. Dette betyr i praksis at den siktede gis en dato for neste fengslingsmøte, men ikke en endelig dato for

løslatelsen, da fengslingen kan forlenges med ytterligere fire uker ved hvert fengslingsmøte. Tiden man sitter i varetekt, blir trukket fra en eventuell fengselsdom. Den siktede kan ilegges restriksjoner slik som fullstendig eller delvis isolasjon, som vil si en utelukkelse fra fellesskap med andre innsatte eller bestemte personer blant de andre innsatte. Dersom den siktede er ilagt full isolasjon under vareteksperioden kvalifiserer dette til ytterligere fratrukk ved dom. Kringkastingsforbud, også kalt medieforbud, er et forbud mot å ha både TV, aviser eller tilgang til andre former for kringkastingsmedier. Man kan også ilegges brev- og besøkskontroll eller brev- og besøksforbud. Under brev- og besøkskontroll er det politiet som har ansvar for å lese gjennom brevene og kontrollere disse, samt kontrollere den kontakten den innsatte tillates å ha med omverdenen. Som innsatt i varetekt er man derfor prisgitt systemet i form av å vente på å gå av de ulike forbudene man kan være ilagt, eller som mine informanter ventet aller mest på, å komme ut av varetekt.

1.1.2 Kort innføring i hverdagen i varetekt

Hverdagen til mine informanter varierer svært mye ut i fra hvilken avdeling i Oslo fengsel de sitter på. Et vedvarende fellestrekk er imidlertid at de fleste tar opp den manglende aktiviseringen i løpet av dagen, noe som fører til at man blir sittende store deler av døgnet alene på cella. Øyvinds hverdagsskildring er et godt eksempel på dette:

M: Kan du fortelle meg litt om hverdagen din her?

Øyvind: Hverdagen min her? Hva den inneholder?

M: Ja.

Øyvind: Ja... den inneholder... det er ikke mye. Ukedagene er det vekking klokka syv. Kvant over syv tror jeg det er... og så er det lufting kvart over tolv til kvart over ett... og så er det... en times samsitting i løpet av hele dagen, som man da tar når det passer liksom. Og hvis ikke det sitter noen du kjenner på avdelingen så driter man i å ta den, da sitter man aleine. Og så er det trening på tirsdag og torsdag. Fra halv ti til halv elleve. Ellers skjer det ingen ting... da sitter du på cella.

M: Så hvor mange timer blir du på cella, da.

Øyvind: Da blir du på cella altså 22 timer hvis du da, 23 timer hvis ikke har fellesskap, og så ikke sant da er du avhengig som sagt at det sitter noen på avdelinga som du kjenner da. Og med dagens stort sett halvharri utlendinger i fengselet her sånn, så er ikke det så veldig enkelt. Så da blir det stort sett 23 timer på cella.

Flere som på intervju tidspunktet var relativt mye utenfor cellene sine fordi de eksempelvis hadde jobb i vaskeriet eller som ganggutt¹, beskrev også hverdagen i varetekt ut i fra hvordan den var da de satt på mottaksavdelingene eller på full isolasjon som restriksjon²:

¹ Å være ganggutt innebærer å ha jobb på avdelingen med å dele ut vann, mat eller utføre ulike vaske- og

² Heretter bare kalt full isolasjon.

Jan: Det er jo ganske... hard lære liksom. I hvert fall når man sitter i full isolasjon og såne ting. Det er ganske... brutale greier. Og mediaforbudet, ikke minst. Når man sitter uten TV og aviser og... (hoster)
M: Har du sittet på det?

Jan: Jeg har aldri sitti på det. Men jeg har hatt venner som har sittet på det. Det... det er tungt. Full isolasjon... ikke luft sammen med andre, ikke avis, ikke TV. Det blir ganske... det blir kjedelige dager.

Som dette sitatet fra intervjuet med Jan viser, er det også noen som skildrer situasjoner i varetektshverdagen ut i fra hva de har hørt fra andre. I tillegg har de fleste av informantene flyttet fra en avdeling til en annen, opp til flere ganger i løpet av oppholdet. Det vanligste ser ut til å være først å havne i en mottaksavdeling. Her er det noen som har sittet i full isolasjon, mens andre har hatt brev- og besøksforbud, brev- og besøkskontroll eller ingenting. I mottaksavdelingen oppgir informantene at de har blitt sittende alt fra én uke³ til to måneder, en situasjon som selv uten restriksjoner innebærer at man sitter svært mye alene på cella. Fortellingene om hverdagen til informantene mine er derfor mange, mange flere enn syv informanternes fortellinger fra én og samme avdeling.

1.1.3 Avhandlingens oppbygging

Jeg har lagt opp denne oppgaven ved først å presentere sentral litteratur for forståelsen av tid i varetekt, eller i fengsel mer generelt. Deretter vil jeg gi et innblikk i tidligere forskning om tid i fengsel. Jeg vil også ta for meg litteratur som gir et innblikk i livssituasjonen forskning viser man kan ha som innsatt i fengsel både før, og under fengslingen. Dette gjør jeg for å vise konteksten og sårbarheten man som varetektsinnsatt vil kunne oppleve. Teorikapittelet avsluttes ved at jeg viser hvorfor mange av temaene Goffman tar opp i sin bok *Anstalt og menneske*, er relevante for mine informanternes situasjon i varetekt.

I metodekapittelet vil jeg starte med å redegjøre for valget av den kvalitative metoden i forhold til problemstillingen. Jeg vil redegjøre for forberedelsene til datainnsamlingen og valgene jeg her har tatt, før jeg beskriver selve intervjusituasjonen. Før jeg beskriver analyseprosessen vil jeg beskrive hva som kan ha påvirket datainnsamlingen, og på hvilken måte. Selve analysen er delt opp i fire hovedkapitler: De første to tar for seg de ulike trekkene ved varetektsoppholdet som påvirker tidsopplevelsen. Deretter et eget kapittel som handler

³ Enkelte sitter fortsatt i mottaksavdelingen på intervjudtidspunktet.

om ventetiden og usikkerheten, før tidens rolle i varetekt diskuteres mer generelt. Oppgaven avsluttes med å svare på om tiden og opplevelsen av tid utgjør en egen *pain of imprisonment* for den varetektsinnsatte. Svaret begrunnes gjennom en oppsummering av de viktigste poengene i oppgaven.

2. Teori

2.1 Tid og fengsel

What, then, is time? I know well enough what it is, provided that nobody asks me; but if I am asked what it is and try to explain, I am baffled

Augustin

Som sitatet illustrerer er tid et vanskelig fenomen å redegjøre for. Dette fikk jeg erfare ved å forville meg inn i fysikalske og filosofiske forståelser av hva tid er, hvor min egen forståelse så ut til å være omvendt proporsjonal med mengden litteratur jeg pløyde gjennom. Etterhvert, og med god hjelp av andre studier hvor tid var et tema, forsto jeg at hva tid er, eller hva de innsatte forstår tid som ikke er det jeg ønsker å finne ut, men heller hvordan de innsatte forholder seg eller opplever dette «fenomenet». En måte å finne ut hvordan man gjør det er å benytte de to formene for tidsoppfattelse som Truls Wyller (2011) skiller mellom i sin bok *Hva er TID?* Den ene er handlings- og hendelsestid, som var den dominerende formen for tidsoppfattelse i de førmoderne samfunn. Her er det som navnet tilsier handlinger og hendelser som styrer hvordan man oppfatter og forholder seg til tid. Denne tidsoppfattelsen er kvalitativ, diskret, konkret og lokal, skriver Wyller. Tiden er bestemt av menneskelige handlinger og konkrete hendelser det enkelte mennesket måtte oppleve. Det vil derfor være en subjektiv og indre form for tidsoppfattelse.

Den kontrasterende tidsoppfattelsen til denne handlings- og hendelsestiden er *klokketiden*. Klokketiden er så selvsagt for oss moderne mennesker, at det er viktig å peke på at dette er en tidsoppfattelse som for alvor oppsto med industrisamfunnets fremvekst. Klokken passet perfekt inn som en regulator av samfunnsaktivitet i et samfunn med økende grad av arbeidsdeling og teknisk-industriell produksjon. Tanken om en tidsøkonomisering vokste frem. Man skulle få mest mulig ut av tiden ettersom tid er et knapt gode. Denne klokketiden er «*kvantitativ, homogen, kontinuerlig, abstrakt og universell*» skriver Wyller (2011:23). Forskjellen mellom klokketid og handlings- og hendelsestid kan illustreres ved den førmoderne bonden som jobbet hardt ut fra handlings- og hendelsestid ettersom årstidene kom

og gikk. Eksempelvis var det mye å gjøre om våren, sommeren og høsten. Mens på vinteren var det ikke like mange arbeidsoppgaver å passe. En klokke time med innhøsting om høsten ville derfor inneholde langt flere hendelser og handlinger enn en klokke time om vinteren. Det er ikke bare årstidenes hendelser og handlinger som styrer bonden: dagen er også oppdelt i ulike handlinger som skal gjøres i en viss rekkefølge, avhengig av hendelser. Eksempelvis står bonden opp når hanen galler om morgenen, kler på seg, spiser frokost, møkker ut fjøset, før det er tid for lunsj når han har opparbeidet seg passe med sult og det passer med arbeidsoppgavene.

I det moderne industrisamfunn er det klokken som styrer disse aktivitetene. Man står ikke opp ut i fra om hanen galler eller ikke. Heller ikke spiller det noen rolle om solen har stått opp. Men når vekkerklokken ringer klokken 06:00, må man opp siden man må rekke jobben klokken 07:00. Man spiser lunsj klokken 12:00, ikke fordi man nødvendigvis er sulten, men fordi det er lunsjtid. At dette potensielt kan være samme tidspunkt som bondens lunsj, spiller her ingen rolle, ettersom klokketiden i motsetning til handlings- og hendelsestid er mekanisk og upåvirket av hendelser og omgivelser. Et minutt i klokke tid vil være et like langt tidsintervall i fortid, nåtid som i fremtid og uansett hvor man er eller hva man gjør. Thomas Hylland Eriksen beskriver det moderne menneskets klokke tid slik:

«Vi kan tenke oss at tiden er en linje hvor vi selv befinner oss omtrent på midten og beveger oss fremover med jevn hastighet. Denne abstraksjonen er en kulturell oppfinnelse, verken mer eller mindre, og den har ingen sammenheng med «objektive fakta». Troen på at klokke «måler» noe som helst, er også en kulturell oppfatning, og ingen absolutt sannhet – i en viss forstand er klokke bare metronomer som slår i en bestemt rytme» (Eriksen 1998:329).

Også Sosialantropologen Anders Johansen (2001) bruker linjen som metafor når han sier at det er klokke tiden, eller som han kaller det den lineære tidsbevisstheten som har hegemoniet i vårt samfunn i dag. Denne kjennetegnes ved kontinuitet og er årsaken til at man i dag som oftest beskriver sitt levde liv i tid. Eric Hobsbawm skriver i *Revolusjonen i Europa* (1972) om hvordan den industrielle revolusjonen endret samfunnsstrukturene. Dette førte også med seg en ny tidsopplevelse, det Wyller kaller klokke tid. Illustrasjonen på denne overgangen blir tydelig ved skildringene om bønder som nå skulle tilpasse seg fabrikkens rytme og ønsket produktivitet. Arbeidet hadde ingen tydelige pauser, eller slutt ved at noe var gjort «ferdig», det var først ved arbeidshagens slutt man var ordentlig ferdig for dagen.

Flere har pekt på at fengselets fremvekst har sammenheng med denne endringen i tidsforståelsen. Roger Matthews (2009:37) skriver «Linear time became an established feature of modernity, underpinning notions of progress and individual transformation. These two notions were in turn associated with the conception of prison as a mechanism for reforming offenders». Herman Mannheim antydet i 1939 at fengselets fremvekst kanskje hadde sammenheng med den moderne tidsoppfattelsens fremvekst. «Det er sannelig et merkelig sammentreff at fengselet som straffeinstitusjon først ble brukt på omtrent samme tid som de første moderne klokkene(...)» (Mannheim i Ericsson 2002:80). Gresham M. Sykes sier at fengselet som straffeinstitusjon ikke oppsto før begynnelsen av det nittende århundre, og at dette hadde nær sammenheng med utbredelsen av personlig frihet som en verdi i samfunnet. Matthews skriver at friheten ble en verdi man kunne ta fra en person, og det kunne på denne måten brukes som et botsmiddel for en kriminalisert handling. I tillegg til å ta fra den dømte frihet, tok man også fra ham tid. Tid og frihet var fra omtrent denne tiden to universelle størrelser som alle hadde like mye av, uansett om man var fattig eller rik, og derfor ble disse sett på som rettferdige botsmidler, sier Matthews. Den nye kvantifiserbare og målbare tiden gjorde også friheten kvantifiserbar. Å beregne en straff i tid, var mulig ettersom tid var blitt en salgsvare man brukte til for eksempel å jobbe i en bedrift fra 07:00 til 19:00. Dermed var det mulig å beregne straffen i tid, ut i fra lovbruddets alvorlighetsgrad, fortsetter Matthews. Ikke bare var tidsstraffen mer human enn de tidligere legemsstraffene, den la også til rette for at lovbrøtterne kunne bruke tiden på refleksjon og angrep over den han hadde gjort. Michel Foucault sier at:

«Fengselsstraffen har en lønnsform som i de industrielle samfunn gir den skjær av å være «innlysende» økonomisk riktig, og lar den fremtre som en reparasjon av den forvoldte skade. Ved å ta tid fra den domfelte synes fengselet konkret å uttrykke tanken om at lovbruddet har krenket ikke bare offeret, men hele samfunnet. Den form for avstraffelse som omregner straffene i dager, måneder og år og tallfester forholdet mellom forbrytelsen og straffetidens lengde, har en slags økonomisk og moralsk evidens» (Foucault 2008:198).

Foucault beskriver fengselets fremvekst i sin bok *Overvåkning og straff* (2008). Her beskriver han hvordan fengselet har gått fra å straffe kroppen til å disiplinere sjelen. Denne disiplineringen sier han at man ikke bare finner i fengselet, men at den har sivet ut i samfunnets mange arenaer. At man har gått fra å straffe kroppen til å disiplinere sjelen sier Foucault er et resultat av befolkningsveksten i det 18 århundre hvor det hadde oppstått en hel klasse av bostedsløse personer. Disse unndro seg den uformelle sosiale kontrollen som var sterkt knyttet til sted. I tillegg til øvrighetens rituelle fremvisning av makt var dette limet som

holdt samfunnet sammen. At det var økonomisk lønnsomt, samt at produksjonsmidlene var blitt større, dyrere og mer komplekse skapte et behov for å kontrollere disse menneskemassene. Foucault sier at det derfor oppsto det et nett av adferdsregler og normer, om hva man kunne og ikke kunne gjøre i ulike situasjoner, som igjen skapte et normaliseringspress. Foucault illustrerer dette med å gi en detaljert beskrivelse av kontrolltiltakene under pestutbrudd hvor en fullkommen disiplintilstand hersket, i tillegg til utelukkelsesstrategiene mot de spedalske i samfunnet. Strategiene for å hankses med disse uønskede og unormale var svært forskjellige, men ble forent til en syntese som ble det Foucault illustrerer med den Panoptiske makt-modellen.

Foucault bruker Jeremy Benthams arkitektoniske panoptikon-modell fra 1780-tallet som en illustrasjon på de idealtypiske trekkene ved denne nye disiplineringsmakten. Den panoptiske modellen handler om hvordan kropper kan disiplineres gjennom konstant potensiell overvåkning, som resulterer i at individene internaliserer makten. Rommet deles inn i ulike sfærer. For å ta Oslo fengsel som et eksempel, er mine informanter henvist til å sitte på cellen, eller så kan de ha fellesskap i fellesskapsarealet, og lufting skjer innenfor en avgrenset luftegård. Betjentene derimot kan både låse seg inn i de innsattes celler, eller være på sine områder som for eksempel vaktbodene og på utsiden av luftegårdsgjerdet. Disiplineringen innebærer også at kroppen underlegges et strengt tidsregime. Tiden deles inn i det Wyller kaller klokketid, og på hvert enkelt tidsintervall har man et visst gjøremål som skal utføres. Et sentralt element er timeplanen som regulerer de vanlige aktivitetene i løpet av dagen og gir dem struktur og orden. Foucault har argumentert for at timeplanen i det tradisjonelle samfunnet var i hovedsak negativ og begrensende for den enkelte, og var laget for å utrydde lediggang. Når de nye formene for disiplin overtok for de tidligere tiders religiøse disiplineringsystemer, som for eksempel de strenge timeplanene munkeordrene lagde og fulgte, modifisertes disse noe. Timeplanene ble mye mer nøyaktige ved at tidsintervallene ytterligere var delt opp i kvarter, minutter og sekunder. Disiplinens hoveddyder sier Foucault er nøyaktighet, flid og regelmessighet.

«Det betyr at man må prøve å intensivere anvendelsen av selv det minste øyeblikk, som om tiden, i og med sin oppstyking, var utømmelig – eller som om man, ved stadig mer detaljert indre organisering, i det minste kunne nærme seg den idealtilstand hvor maksimal hurtighet møtes med maksimal effektivitet» (Foucault 2008:137).

Den normaliserende sanksjon eller belønning er viktige trekk ved den panoptiske modellen. Disiplineringen skal vise at en viss type atferd lønner seg, mens avvikende atferd ikke gjør det. Dermed rammer disiplineringen også kroppen og gjør den til en «kropp manipulert av autoriteter». Ettersom Foucault knytter makt og kunnskap tett sammen, blir denne disiplinerte kroppen en gjenstand for nye kunnskapsformer. Dette fører til, som Foucault så dramatisk skriver:

«Øvelser og eksersiser er blitt en del av kroppens og tidens politiske teknologi. De viser ikke lenger utover seg selv, henimot det hinsidige, men er ledd i en form for underkuelse, en form for herredømme som aldri tar slutt» (Foucault 2008:144).

Som tidligere nevnt er varetektens formål å holde siktede personer innesperret (av ulike grunner) før dom. Varetekt innebærer å ta fra den innsatte tid og frihet, men man har ikke regnet ut for hvor lenge. Teoriene jeg nå vil presentere handler om nettopp denne berøvelsen av tid og frihet og hva tidligere studier har funnet på dette området. (Foucault 1999:151) (Hytten 2010) (Solberg 2011) (Garland 1990).

2.2 Tid i fengsel

Kjersti Ericsson mener domstolene forholder seg til de dømtes tid som om det var en pengesum, noe som ville vært utenkelig i det førmoderne samfunnet. Går man tilbake til begrepet handlings- og hendelsestid er dette forståelig, ettersom tiden da ble sett på som en kvalitativ størrelse, som hverken var homogen, stabil, urokkelig eller nødvendigvis en knapphetsvare. Ericsson sier at det i fengsel finnes to former for tid som opererer parallelt. Fengselets tid og tiden utenfor. Fengselstiden beskriver hun som en tom tid og «den tomme tida tømmer handlingene og hendelsene for mening. De skal bare utholdes. Og har ingen annen mening enn at de skal telles ned – én frokost er over, da er det én mindre igjen» (Ericsson 2002:83-84). Den andre tiden, den utenfor, går derimot sin vante gang uavhengig av hva den innsatte foretar seg. Begge tidene er en del av fangenens egen tid, men tiden utenfor er den fangen nå er dømt til å gå glipp av. Utenfor murene finnes masser av hendelser og opplevelser som potensielt kunne ha fylt den innsattes tid og gjort den meningsfylt (Ericsson 2002).

Torsten Kolind skriver at tiden nok er de innsattes verste fiende. Også han sikter til domsinnsatte når han slår fast at tiden på den ene siden er lang. Den kan oppleves som

uendelig, at den snegler seg sakte av sted. På den andre siden sier han at tiden ikke setter spor i hukommelsen når den først har gått. Dette er to forhold som motarbeider den innsatte, ettersom denne ikke er blitt investert på noen som helst måte. Kolind som er inspirert av både Foucault og Antony Giddens sier at det moderne identitetsprosjektet går ut på å fylle den tomme tiden med subjektiv væren. Tiden forteller, eller rettere sagt hvordan vi bruker tiden, forteller hvem vi er. «Derfor må vi ikke sløse med tiden, tiden skal investeres, og afkastet af denne investering er identitet» (Kolind 2003:42). Kolind sier videre at fortiden har blitt viktig ut i fra det subjektive innhold man har investert i denne. Dette er hva vi kaller en selvbiografi. I likhet blir også fremtidens planmessige «identitetskolonisering» viktig, noe vi kaller for planlegging. Hvordan vi planlegger eller har brukt tiden, oppfatter man kort sagt som en måte å skape identitet på, skriver Kolind. Dette viser at individuell frihet er blitt en sosial anerkjent verdi, hvor tiden er det som investeres i selvet. Kolind slår fast at frihetsstraffen reduserer de innsattes mulighet til å leve opp til forventningene som stilles til et voksent menneske om selv å skape sin identitet. Han sier også at ute i samfunnet klager folk over at de har for liten tid, mens i fengsel er dette ikke tilfelle. «Det paradoksale ved den innsattes situation er at i fængselet er der masser af tid, ja faktisk er der ikke andet. Men tiden er tom. Fængselet er et stort rum fyldt med tom tid. Og det er heri straffen består» (Kolind 2003:39).

Stanley Cohen og Laurie Taylor skriver i sin bok *Psychological survival* om hvordan langtidsinnsatte opplever tid. De sier at tid er et mye mer tatt for gitt element av hverdagen enn det vennskap og privatliv er. Det er ved hendelser hvor de dagligdagse rutinene bryter sammen, vi merker tiden. Dette kan være tapet av en jobb, avlysningen av en forlovelse, eller innleggelse i sykehus. Tidsforløpet blir da forvandlet til et åpent landskap, i stedet for en målbar størrelse innenfor et tidsforløp. Fremtid og fortid blir det som definerer det nåtidige øyeblikk. «On these occasions «past» and «future» may have a meaning not in terms of time wasted or potential time to use in the future, but rather as parameters which define the present moment» (Cohen & Taylor 1981:98) Fortiden blir ikke bare brukt tid, men tid som har gitt mening til personen i nåtid. Ved for eksempel å ha formet vedkommende til den han eller hun er i dag. På samme måte er ikke fremtiden masse timer som skal fylles, men det ser ut til å ha en bestemt posisjon i vår nåværende eksistens. «Our memory of the past and our recognition of the end of the future throw into relief our everyday human time scheduling» (Cohen & Taylor 1981:98)

Ifølge Cohen og Taylor kan folk som lever som hippier, ha samme måte å bruke tid på som de langtidsinnsatte. Men, mens hippier har valgt denne måten å bruke tiden på, har de langtidsinnsatte blitt pålagt den. De langtidsinnsatte er heller ikke midlertidig satt utenfor hverdagsrutinene, slik sykehusinnlagte eller ferierende er. De har i stedet fått tid som en straff. Men i likhet med hva Ericsson mener, er dette er ikke deres egen tid, det er fengselstid. Dette er ikke lenger en ressurs, men noe kontrollerende. «It has to be served rather than used» (Cohen & Taylor 1981:99). Også arbeidere kan argumenteres for at de mister, eller retttere sagt selger sin tid. Cohen og Taylor mener at arbeiderene ikke selger sin arbeidskraft, eller ferdigheter, men snarere sin tilstedeværelse i bedriften for et gitt tidsintervall. Derfor er ikke assosiasjonen mellom tid og penger så overraskende i de høyt industrialiserte samfunnene. Noe som gjør tidssløseri eller de som har tid uten å bruke den, til pengesløser. Forskjellen på en arbeider og en som har fått en lang tidsstraff, er at tidsstraffen ikke er en kort pause i det ekte livet, men det er det ekte livet.

«In these circumstances it is not surprising that the most frequently used metaphor to describe prison experience is a temporal one: serving a sentence is «doing time» and the most frequent injunction to inmates is to “do your time and not let your time do you» (Cohen & Taylor 1981:100)

Hvis en innsatt har problemer med at tiden føles håpløs og lang, soner han «hard time». Andre uttrykk man i fengsel ofte bruker er «Why are you cutting into my time», som blir brukt i sammenhenger hvor man blir forstyrret eller plaget. Og om man forteller noen om sine problemer risikerer man å få som svar «do your own time» eller «don't press my time» (Cohen & Taylor 1981:100). Også Roger Matthews mener at tid i fengsel og tid ute i samfunnet ikke er det samme. «Time served in prison is not so much 'spent' as 'wasted'» (Matthews 2009:38). Selv om det å bli satt i fengsel handler om tid, mener Matthews at man opplever en form for tidløshet som innsatt. Denne tidløsheten beskrives ofte med termer som «doing time» eller «killing time», som på norsk kan oversettes til å «gjøre tid» eller «slå i hjel tid» (Matthews 2009:38).

Både Ericsson, Cohen og Taylor, Matthews og Kolind sikter her til domsinnsatte, som er i en litt annen situasjon enn mine informanter i varetekt. Varetektsinnsatte kan i likhet med domsinnsatte ikke sies å ha valgt sin egen tid, slik hippiene har. Men de sitter nok en god del kortere en de domsinnsatte som denne litteraturen omhandler. Ut i fra Cohen og Taylors teorier, kan det argumenteres for at de i likhet med en som er innlagt på sykehus eller på ferie, midlertidig er tatt ut fra sine hverdagsrutiner. Men ettersom man kan gå rett fra varetekt og

over på dom, bli løslatt og så få en dom som kan være i fengsel, eller bli frikjent før eller under rettsaken, vet den varetektsinnsatte lite om sin fremtid. Han vet ikke hvor midlertidig denne fengselsperioden kommer til å bli. Den varetektsinnsatte vil kun kunne telle tiden ned til neste fengslingsmøte. Men ettersom dette ikke er et gitt sluttidspunkt, er det eneste man kan telle med sikkerhet hvor lenge man allerede har sittet i varetekt.

M: Men da, hvor lenge har du sittet her nå?

Anders: Tre uker og en dag.

M: Tre uker og en dag. Teller du dager?

Anders: Mhmm. Så nå har jeg seks dager igjen... håper jeg...

2.3 Livssituasjon og varetektssituasjon

Mange av dem som sitter i fengsel er i en utsatt og vanskelig livssituasjon, viser levekårsundersøkelser fra norske fengsler⁴. Nils Christie (1982) skriver at jo lenger inn i straffeapparatet man beveger seg, jo mer overrepresentert er de fra lavere sosiale klasser. Thomas Mathiesen understøtter dette og sier at det er tilbakefallsgruppen og de med lange dommer, som er de som har størst opphoping av sosiale og personlige problemer. Dette kan blant annet være rusmisbruk, dårlig utdanning og vanskelige familiebakgrunner. Finstad og Gjetvik (2002) fant i sin studie fra 1980 at varetektsfanger har samme kjennetegn som andre grupper fanger. De er menn, unge, enslige, tilhører arbeiderklassen, er gjengangere i fengslene og det er vinningskriminalitet de er siktet for.

I sin undersøkelse om straffedes og fangers levekår fra 2004 legger Lotte Rustad Thorsen også til kjennetegn som liten eller ustabil tilknytning til arbeidsmarkedet, og ustabil bosituasjon hvor mange mottar økonomisk hjelp fra det offentlige. De er ensomme og enslige, noen er somatisk syke eller har psykiske lidelser og plager. Hun sier også at det gjerne er en opphoping av disse levekårsproblemene og at mange har sonet i fengsel tidligere. Ettersom mine informanter sitter i varetekt, vil de være i et tidlig stadium av rettsprosessen. Det vil imidlertid ikke si at de ikke allerede er godt bevandret i straffeapparatet. Kun to av mine syv informanter er ikke tidligere straffet. En tredje, Amir, har «(...) sittet tre uker, fire uker på sånne åpne anstalter sånn... arbeidskolonier. Det har vært sånn, jeg har kjørt for fort og sånn.

⁴ Se for eksempel (Nilsson & Tham 1999) (Skardhamar 2002)(Thorsen 2004, 2010)

Men det er jo ikke et fengsel det der da». I tillegg har han et tidligere varetektsopphold bak seg. De andre fire informantene kan man nok karakterisere som godt kjente i straffesystemet. Yngve Hammerlin (2009:83) sier i sin studie av selvmord i fengsel at «livssituasjonen eller levekårene utenfor (eller betydningsfulle faktorer som kan relateres til forhold utenfor fengsel) og fengselsoppholdet fører samlet sett til en livskrise for den enkelte». Han skriver også at sosiale, fysiske og psykiske problemer kan dannes, utvikles eller forverres under fengslingen. Ettersom jeg ikke har stilt direkte spørsmål rundt mine informaners levekår eller livssituasjon, annet enn hvordan de har det i varetekt, er disse bemerkningene om levekårssituasjonen ment å gi et bilde av hvem som kommer i kontakt med rettssystemet, samt å gi en pekepinn for denne gruppens mulige begrensninger og sårbarhet. Psykolog ved Oslo fengsel, Marianne Teigland fremhevet at varetektssituasjonen i seg selv, er en psykisk vanskelig situasjon:

Teigland: Det er slik at varetekt er forbundet både med krise, sosialt fall og brudd i nære relasjoner og så er det forbundet med uvisshet om fremtiden. Og dette er faktorer som gjør det til en krisesituasjon. Og i vår praksis ved poliklinikken her så får vi flere henvisninger på de som er... varetektsinnsatt og ... trenger mindre oppfølging når de kommer over på dom, det er sånn helt klar tendens. Sånn at det er en vanskelig psykisk situasjon å befinne seg i kan man si, å sitte i varetekt.

At livssituasjonen med for eksempel psykiske og fysiske belastninger kan forverres eller oppstå i fengsel kan skyldes det Gresham M. Sykes kaller *pains of imprisonment*. “Whatever may be the pains of imprisonment, then, in the custodial institution of today, we must explore the way in which the deprivations and frustrations pose profound threats to the inmate’s personality or sense of personal worth” (Sykes 2007:64). Sykes skiller mellom fem hovedformer for *pains*, eller tap de innsatte opplever ved å sitte i fengsel.

1. Tapet av frihet
2. Tapet av ting og tjenester
3. Tapet av heteroseksuelle forhold
4. Tapet av autonomi / å få bestemme ting selv
5. Tapet av sikkerhet

Hammerlien oppramser deprivasjonene et fengselsopphold kan medføre i det han kaller *fangenes tapsliste* som oppsummer noenlunde like erfaringer som hva Sykes omtaler som

pains of imprisonment. Hans liste inneholder både hva Sykes sier kan være *pains of imprisonment*, i tillegg til noen flere tap⁵.

Mine informanter i varetekt i Oslo fengsel vil kunne rammes av disse samme tap som Sykes og Hammerlien ramser opp. Sykes sier at den mest åpenlyse av disse *pains*, eller tap, er tapet av frihet. Når mine informanter ble satt i varetekt innebar det først og fremst å bli plassert i Oslo fengsel, isolert fra resten av samfunnet utenfor murene⁶. Man vil også bli isolert innenfor institusjonen, ved å bli låst inn på cella visse tidspunkt av døgnet, noe Sykes kaller for en doblett innesperring. For noen varer dette store deler av døgnet, mens andre har mulighet for å være i fellesskap innenfor murene i løpet av dagen. Sykes slår fast at det faktum at bevegelsesfriheten er begrenset, er mye mindre alvorlig enn det faktum at man er adskilt og begrenset fra å ha kontakt med venner, familie og kjærester. Gradene av hvor stort dette tapet av kontakt vil være, avhenger i varetekt av hvor mange restriksjoner man er pålagt. Sitter man på full isolasjon med brev, besøk og medieforbud vil dette tapet være maksimalt. Sitter man derimot på «vanlig varetekt» uten noen restriksjoner har man i følge mine informanter 22⁷ minutter ringetid og mulighet for et besøk i uka. Sykes sier at det ikke er vanskelig å skjønne at denne isolasjonen er belastende, men det som gjør at det stikker ekstra dypt, er at denne innesperringen representerer en moralsk avvisning fra samfunnets side. Det er imidlertid ikke alle som synes at dette «gjør vondt» mener Sykes. De som har identifisert seg med den kriminelle subkulturen synes ikke denne moralske avvisningen er like belastende som andre.

M: Hva synes du er det vanskeligste med å sitte i varetekt?

Ole: Vanskeligste?

M: Mhm... eller synes du det ikke er noe vanskelig. Nei.

Ole: For min del er det ikke noe problem... på en måte heller. Jeg kan se det sånn atte... jeg har jo egentlig blitt vant til det på en måte sånn, jeg takler det fint.

Det er vanskelig å si om Ole kan sies å ha identifisert seg med den kriminelle subkulturen, men han treffer i det minste mange gamle venner i Oslo fengsel og oppgir å ikke synes det er noe belastende å sitte i varetekt, selv om det irriterer han. Hammerlin påpeker at man i fengsel blir utsatt for en sosial svekkelse og en sosial avsondring. Man opparbeider institusjons-

⁵ Se Yngve Hammerlin (2009): *Selv mord og selvmordsnærhet i norske fengsler*, side 85-86 for komplett listet.

⁶ Dette er ikke helt tilfelle, ettersom både Ole og Lars forteller at de jevnlig prater med kjente over muren på kveldstid, fra vinduene på cellene sine.

⁷ Hvor mange ringeminutter man har ser ut til å variere med avdelingen man sitter på. Øyvind legger også til at det er ti minutter ekstra dersom man har barn.

kompetanse i stedet for livskompetanse. Han sier at de utsettes for en kompetanseødeleggelse, en diskvalifisering, degradering og deklassifisering eller forverring eller stabilisering av en dårlig livssituasjon.

Sykes beskriver som en *pain of imprisonment* at de innsatte må ha på seg fangeuniform, barbere seg på hodet, bli omtalt med nummer i stedet for navn og vise respekt for vaktene. Dette vil kun delvis være tilfelle for de varetektsinnsatte i Oslo fengsel. De får bruke sine egne klær. Flere påpeker imidlertid at de måtte gå lenge i samme klær ettersom det tok lang tid før de fikk utdelt klærne. Dette er en konsekvens av å havne i varetekt, ettersom de utenfor ikke ville måttet gjøre dette. De varetektsinnsatte trenger ikke barbere av seg håret, og blir heller ikke omtalt med nummer, men med navn. Men å vise fengselsbetjentene respekt, er nok forventet, men muligvis ikke på samme måte som de Sykes studerte, som satt i et *Maximum Security* fengsel i USA. Sykes skriver at konsekvensene av å havne i fengsel gjør at den innsatte ikke får glemme at han, fordi han har brutt loven, ikke kan ha status som et fullverdig medlem av samfunnet, som man kan stole på. Som følge av dette mister også den innsatte mange sivile rettigheter, skriver han. Dette skal imidlertid ikke være tilfelle for varetektsinnsatte i Norge. Disse har spesielle lovfestede rettigheter: De skal kunne bruke egne penger, egne klær og skal kunne bruke egen lege eller tannlege hvis nødvendig. Men at de har en begrensning på hvor mye penger de kan bruke, må låses inne på cella på visse tidspunkt, kontrolleres etter hvert besøk, luftes i en inngjerding med vakter utenfor, alt dette kan tas som tegn på at de ikke er fullverdige medlemmer av samfunnet og de ikke er til å stoles på, til tross for at de enda ikke er dømt.

Både Sykes og Hammerlin nevner tap av ting og tjenester som en konsekvens. Sykes skriver at tap av materielle goder er et pinefullt tap. Den innsatte må leve i spartanske omgivelser, som kan gi assosiasjoner til det å være fattig. Dette kan føre til et angrep på den innsattes selvbilde, i form av at materiell deprivasjon vil kunne føles som egen mislykkethet. Den innsatte er også utsatt for deprivasjon av heteroseksuelle forhold, kjærlighet, og omsorg. Også her vil graden av tap for den varetektsinnsatte være avhengig av hva slags restriksjoner han er ilagt. Sykes mener at ettersom man skaper mye av sin identitet ved å se på seg selv gjennom andre, vil det å bli nektet kvinnelig kontakt gjøre at den innsatte bare vil kunne se refleksjonen av halve virkeligheten. I Oslo fengsel er det en god andel kvinnelige betjenter og andre kvinnelige ansatte som vil kunne reflektere denne siden av den innsatte. Sykes mener at man taper sikkerheten sin i fengsel og blir tvunget til å ha uønsket kontakt med andre

personer. Som varetektsinnsatt har man ingen arbeids- eller aktivitetsplikt og kan i prinsipp velge å ikke ha sosialt samvær med andre innsatte.

«The frustration and deprivations of confinement, with their attendant attacks on the prisoner's self image, would strike the prisoner with full force and the time spent in prison would have to be marked down as time spent in purgatory» (Sykes 2007:82).

Som Sykes skriver, kan disse tapene føre til at tiden i fengsel må sees som en tid i skjærsilden. En annen som tar opp tidsaspektet ved å sitte i fengsel, eller det han kaller en total institusjon, er den franske sosiologen Erving Goffman. Han beskriver mange av de samme tapene som Hammerlin og Sykes, men han gjør dette ved å gå igjennom krenkelsesprosessene man som innsatt i en totalinstitusjon må gjennomgå. Jeg vil imidlertid begrense meg til å beskrive kun deler av hans teorier, som utdyper det som har med tid å gjøre (Skardhamar 2002) (Thorsen 2004, 2010) (Hammerlin 2009) (Finstad & Gjetvik 1990) (Christie 1982) (Danielsen & Karlsen 2007) (Sykes 2007) (Goffman 2006) (Regjeringen.no 2008).

2.4 Erving Goffman om varetekt

Å sitte i varetekt innebærer å sitte i det Erving Goffman kaller en total institusjon. Goffman skriver at ute i det moderne samfunnet er det sosialt grunnleggende at man utfører dagens forskjellige gjøremål som for eksempel søvn og arbeid på forskjellige steder, under forskjellige myndigheter og med forskjellige deltakere til stede, uten en rasjonell helhetsplan. Slike barrierer brytes ned i en total institusjon. For det første skjer ting på samme sted og under samme myndighet. For det andre gjør man sine daglige gjøremål i nærheten av en stor «lik» gruppe mennesker som gjør de samme tingene. Og «for det tredje er alle dagens rutiner nøye skemalagt, så det ene gjøremål på klokkeslet afløses av det neste, og denne rækkfølge håndheves oppefra gjennom et system af formelle regler og et personale» (Goffman 2006:13). Hverdagen til en varetektsinnsatt har en del likhetstrekk med disse typiske kjennetegnene ved totale institusjoner. Ting vil skje på samme sted og under samme myndighet. Alle dagens rutiner kan sies å være mer eller mindre skjemabelagt, hvor man for eksempel får mat på samme tidspunkt hver dag. Dette vil være styrt av et system av formelle regler og et personale som håndhever disse. Men at ting skjer foran en stor «lik» gruppe mennesker som gjør det samme, vil ikke nødvendigvis være tilfelle for de som sitter mye på cellene sine, i Oslo fengsel. Disse vil kunne overvåkes av betjentene, men ettersom de sitter på egen celle, vil man ikke måtte gjøre alle dagens gjøremål foran resten av de innsatte.

Goffman mener vi har fem grupper av totale institusjoner i vårt samfunn, hvor fengsel inngår i en av dem. Her er den primære hensikten å beskytte samfunnet, mens innsattes behov kommer i andre rekke. «Varetekt er et tvangsmiddel som politi og påtalemyndighet kan benytte i forbindelse med etterforskning av alvorlig kriminalitet» (Regjeringen.no 2008:140). Det er retten som vurderer om det er grunnlag for varetektsfengsling på tidligere oppramsede grunnlagene og den straffbare handlingen må i tillegg kunne kvalifisere til fengsel i mer enn 6 måneder. Det vil altså ikke være de varetektsfengslede behov som kommer i første rekke, men snarere myndighetens behov av å iverksette «rettshåndhevelse», faren for bevisforspillelse, unndragelse, eller gjentakelse.

En total institusjon kjennetegnes ved at det er barrierer mot sosialt samspill eller interaksjon med omverdenen, og mot å komme og gå som man vil. Disse hindringsmekanismene er ofte innebygget i form av låste dører og høye gjerder. Den varetektsinnsatte er mer eller mindre avskåret fra omverdenen, avhengig av hvor mye eller lite restriksjoner han har fått. Hvor godt de innsatte klarer å tilpasse seg institusjonen kan man se ved å studere hvor godt eller dårlig de takler tiden i institusjonen, mener Goffman. Han skriver at det hersker «(...) blant klienterne i mange totale institusjoner en sterk fornemmelse af, at den tid, man tilbringer i institusjonen, er spildt eller ødelagt eller taget du af ens liv; det er et livsafsnit, som må skrives på tabskontoen» (Goffman 2006:55). Det er et sterkt fokus på tid i totale institusjoner, fortsetter han. Den innsatte føler ofte at han har vært forvist fra livet mens han befinner seg i den totale institusjonen. Det er både den sosiale avsnøringen fra omverdenen og den manglende mulighet for å skaffe seg goder som kan brukes utenfor institusjonen som gjør denne tiden meningsløs. Fornemmelsen av «død», uproduktiv tid kan forklare den sterke vektleggingen på hobbylignende beskjeftigelser sier Goffman. «Det drejer sig om frivillige, lystbetonede aktiviteter, som er tilstrækkelig krævende og interessante til at løfte deltageren op og ud af sig selv og midlertidigt få han til at glemme sin øjeblikkelige situation» (Goffman 2006:56).

For de som sitter på vanlig varetekt har man lufting sammen med et par andre avdelinger ved de ulike etasjene. Av en ansatt fikk jeg opplyst at man kunne bedrive ballspill, som vil være en kollektiv aktivitet, noe ingen av informantene selv nevnte. Også aktiviteter man kan gjøre når man har fellesskap kan være kollektive. Man er da låst ute av cellene sine i en time, mens man har mulighet til å spille biljard eller trene. De dagene man ikke har fellesskap oppgis det at man kan ha samsitting. Her låses man inn på en celle sammen med en annen innsatt. Av

kollektive aktiviteter ramses her opp: Å prate, spille sjakk, eller spille kort. Goffman sier at man for noen aktiviteter trenger «materiale» for å drive med disse. Dette kan for eksempel være en kortstokk eller en fotball. Det finnes individuelle aktiviteter hvor man også ofte behøver «materiale». Et eksempel kan være lesing eller brevskrivning. I tillegg nevner Goffman en aktivitet som er individuell, og hvor man kun trenger egen fantasi, nemlig dagdrømming. Goffman sier at aktiviteter og arbeid i en total institusjon, kjennetegnes av enten å kreve så liten arbeidsinnsats at den innsatte kjeder seg, eller at det er mer enn en full dags arbeid, som motiveres av trusler og legemlige avstraffelser. Ettersom de varetektsinnsatte ikke er pålagt aktivitetsplikt, og ut fra karakteren på en god del av aktivitetene de forteller om, er det heller den første av disse formene som er gjeldende i Oslo fengsel. Goffman sier videre at enten det er for mye, eller for lite arbeid, vil individet som utenfor var arbeidsorientert, nå kunne bli demoralisert av den totale institusjonens arbeidssystem. Den totale institusjon er en bastard. Dels et levesamfunn og dels en formell organisasjon (Goffman 2006:16-18). «I vort samfund står de som et slags drivhuse til at forandre mennesker i; hver og et af dem er et naturligt eksperiment over, hvad man kan gøre med personligheden» (Goffman 2006:18). (Finstad & Gjetvik 1990)

3. Metode

3.1 Metodevalg i forhold til problemstilling

Min opprinnelige idé for masteroppgaven handlet om Røde Kors' Visitortjeneste som jeg fikk kunnskap om gjennom en utlysning på Vitenskapsbutikken.no⁸. Visitortjenesten får besøke og prate med personer i fengsel. De får også besøke varetektsinnsatte som sitter på full isolasjon og forbud, og det var slik jeg kom inn på, og ble engasjert i temaene rundt varetektsoppholdet. Jeg ønsket å se på visitortjenesten som et mulig eksempel på det Goffman kalte en «hobbylignende aktivitet» for å motvirke den tomme tiden. Visitortjenesten lå imidlertid nede ved Oslo fengsel i perioden jeg intervjuet, grunnet oppussing i fengselet. Mine informanter hadde derfor minimalt med kunnskap om tjenesten, men fortalte desto mer om temaene rundt varetektsoppholdet.

Min interesse for å undersøke hvordan varetektsinnsatte fremstiller sin tidsopplevelse, oppsto ved lesing av litteratur om varetekt og om fengsel generelt. Her var det flere bidrag som fremhevet at tiden i fengsel opplevdes som en tom og meningsløs tid, som den innsatte bare måtte forsøke å overstå. For å finne ut om dette også stemmer for varetektsinnsatte ved Oslo fengsel, har jeg valgt å se på hvilken rolle tiden spiller og hva som sies å påvirke denne tidsopplevelsen. Oppgaven er derfor avgrenset til kun å handle om det informantene fremhever at har med tid i varetekt å gjøre. Selv om mange av informantene også fortalte om tiden i politiarresten, er dette ikke noe jeg har tatt med. Det er kun deres situasjon i Oslo fengsel denne avhandlingen handler om. Det er de innsattes opplevelser jeg fokuserer på, noe som gjør at jeg har et nedenfra-og-opp blikk.

For å kunne gi et bilde av tidens rolle for de innsatte er det ikke det kvantitativt målbare ved tiden jeg er interessert i, altså hva Wyller kaller klokkeid. Snarere er det den kvalitative opplevelsen av tiden. Jeg kunne derfor ikke bare lese dokumenter eller registre over hvor lang tid ulike personer var blitt sittende i varetekt. Jeg kunne heller ikke stille opp og observere med stoppeklokke i hånden. For å fange inn de innsattes opplevelser, måtte jeg spørre de

⁸ Dette er en nettportal drevet av Universitetet i Oslo, hvor ulike bedrifter eller lignende kan legge ut annonser om at de ønsker å bli skrevet om, eller temaer de gjerne skulle hatt mere kunnskap om.

innsatte: jeg måtte erfare deres fortellinger, med deres fokus på hva som var viktig å få frem. Jeg vurderte derfor det kvalitative forskningsintervjuet som best egnet til oppgaven. Nærmere bestemt har jeg tatt utgangspunkt i den fenomenologiske tradisjonen innen kvalitativ forskning, som ønsker å si noe om forskningsobjektene egen virkelighetsforståelse. «Som kvalitativt design betyr en fenomenologisk tilnærming å utforske og beskrive mennesker og deres erfaringer med, og forståelse av, et fenomen» (Johannessen, Tufte, & Christoffersen 2010:82). Begrepet *tid* utgjør dette fenomenet for denne oppgavens vedkommende. Det blir derfor mine informanternes opplevelse av fenomenet tid jeg vil studere, og studiet kan derfor sees som en slags varetektstidens fenomenologi. (Thagaard 2004)

Tove Thagaard skriver at: «Forskningsresultatene troverdighet og overførbarhet er avhengig av at grunnlaget som kunnskapen hviler på, gjøres eksplisitte. Det innebærer å gjøre rede for fremgangsmåter under datasamling, opplegg for analyse og hvordan resultatene tolkes» (Thagaard 2002:11). Dette er hva jeg vil redegjøre for i dette kapitlet. Etikk står svært sentralt i denne studien grunnet informantenes sårbare situasjon: dette har i stor grad påvirket valgene jeg har tatt, noe jeg kontinuerlig vil vise til i gjengivelsen av disse.

3.2 Forberedelse til datainnsamlingen

3.2.1 Adgang til feltet

Jeg startet med å melde prosjektet mitt til Personvernombudet for forskning, Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD). Etter å ha fått vite at det ikke var meldepliktig og gjort de små forandringene de ba meg om, søkte jeg kriminalomsorgsregionen, region Øst om tilgang til informanter i Oslo fengsel. Valget av Oslo fengsel var naturlig ut i fra dets nære beliggenhet. Men viktigst var det at det er Norges største fengsel, med en stor andel varetektsinnsatte. Ved å intervju noen av disse, i stedet for noen ved et mindre fengsel som det muligens hadde vært lettere å få tilgang til, ville det også bli vanskeligere å gjenkjenne personene i materialet mitt.

Da jeg etter en tid fikk klarsignal om tilgang i Oslo fengsel, fikk jeg et møte med en ansatt i administrasjonsavdelingen. Jeg fikk komme med ønsker om kriterier for informanter og planla hvordan gjennomføringen av intervjuene skulle foregå. Kriteriene jeg hadde for informanter var at de snakket norsk, samt at de måtte være over atten år. Vi ble også enige om

at jeg skulle intervjuere innsatte som satt på «vanlig» varetekt, uten isolasjonsvedtak, grunnet at dette praktisk ville være lettere. Dette var jeg på forhånd klar over, og hadde i tillegg ønsket meg disse i søknaden til Kriminalomsorgen, for lettere å få innpass. Men jeg nevnte at jeg gjerne ville ha informanter som også hadde erfaring fra å sitte på isolasjonsvedtak. Dette er jeg usikker om det ble tatt hensyn til. Men to av informantene jeg fikk tildelt, hadde erfaring med dette. Jeg forhørte meg også om muligheten for å bake noen sjokoladekjeks som jeg kunne servere under intervjuene. Dette fikk jeg tillatelse til, i tillegg til at fengselet skulle ordne med kaffe og vann.

3.2.2 Informasjonsskriv⁹

Å intervjuere krever å ta en del etiske hensyn, og da spesielt når objektene befinner seg i en sårbar situasjon, slik som å være i varetekt. «Etikk dreier seg om prinsipper, regler og retningslinjer for vurdering om handlinger er riktige eller gale» (Johannessen et al. 2010:89). Jeg har under arbeidet med denne masteroppgaven forholdt meg til retningslinjene til den Nasjonale Forskningsetiske Komité for Samfunnsvitenskap og Humaniora (NESH). Disse retningslinjene har Nerdrum sammenfattet i tre kategorier av hensyn til «Informantenes rett til selvbestemmelse og autonomi, forskerens plikt til å respektere informantenes privatliv og forskerens plikt til å unngå skade» (Johannessen et al. 2010:91). For å overholde disse retningslinjene var det selvsagt frivillig for varetektsfangene å la seg intervjuere. Dette var jeg nøye med å informere om i informasjonsskrivet som ble delt ut for å rekruttere informanter. I tillegg gjentok jeg i starten av intervjuet at de når som helst kunne avbryte intervjuet og trekke seg, uten å trenge å oppgi noen grunn. Jeg opplyste også i skrivet at jeg har taushetsplikt, men la allikevel til at jeg ikke ønsket opplysninger om hva de var siktet for. Dette gjorde jeg først og fremst fordi det ikke er relevant for problemstillingen min, men også for at de ikke skulle trenge å bekymre seg over at de hadde gitt opplysninger de eventuelt kom til å angre på.

Hvordan informantene blir rekruttert, i forhold til å ikke føle seg tvunget til å delta av noen som helst grunn, er også viktig. Dette forsøkte jeg å oppnå ved eksplisitt å informere om dette i informasjonsskrivet. Det var en fritidsbetjent som delte ut disse skrivenes, noe NSD satte som krav for å kunne intervjuere denne gruppen. På informasjonsskrivet informerte jeg også om min taushetsplikt og hvordan dataene ville bli behandlet, det vil si hvordan jeg ville

⁹ Se vedlegg

anonymisere dem, oppbevare dem samt at de skulle slettes ved prosjektets slutt 01.06.2012. Jeg informerte også om at jeg under intervjuene ønsket å bruke båndopptaker. Ettersom jeg benyttet en båndopptaker som ikke kunne kobles til en datamaskin, og dermed kunne anonymisere dataene fortløpende i transkriberingsprosessen, fikk jeg beskjed av NSD at prosjektet ikke var meldepliktig. Jeg fikk allikevel et par råd og retningslinjer om utformingen av informasjonsskrivet som jeg fulgte. I tillegg til et informasjonsskriv fikk informantene utdelt en samtykkeerklæring hvor de skulle skrive under at de hadde lest og forstått alt som sto i informasjonsskrivet. Jeg skrev imidlertid at dersom de ikke ønsket å underskrive på dette, så jeg deres oppmøte til intervjuet som bekreftelse på lik linje med underskriften. Når jeg før intervjuene fikk tilbake samtykkeerklæringene, hadde alle informantene skrevet under. Men disse underskriftene var svært slurvete skrevet. Det var kun en jeg i det hele tatt kunne lese hva som sto. De andre var det mulig å tyde første og kanskje andre bokstav, men ellers umulig for et utrent øye som mitt å tyde noe som helst. At de ikke ønsker å skrive navnet sitt tydelig, har kanskje noe med at de sitter i varetekt å gjøre. Kanskje er de redde for at noe i intervjuene kunne bli brukt mot dem i en rettsak, til tross for at jeg eksplisitt skrev at det ikke kunne det i informasjonsskrivet. I starten av intervjuene var jeg derfor svært fokusert på å bygge opp full tillit hos hvert enkelt intervjuobjekt. Dette gjorde jeg blant annet ved måten jeg la opp intervjuguiden på.

3.2.3 Intervjuguide¹⁰

Jeg utformet en delvis strukturert intervjuguide for å kunne styre intervjuet i en retning, samtidig som jeg ønsket at informantene skulle kunne snakke mest mulig fritt. Intervjuguiden lagde jeg ut i fra Tove Thaagaards beskrivelse av en modell inspirert av et *tre med grener*,¹¹ hvor jeg utformet ulike temaer med underliggende spørsmål som jeg ville ha svar på. I modellen representerer tidsopplevelse mitt hovedtema som danner treets stamme, samtidig som deltemaene i form av ulike aspekter ved varetektsoppholdet representerer grenene. Hvert av deltemaene kunne utdypes med oppfølgingsspørsmål som kan illustreres som småkvist på grenene. Jeg utformet noen småkvistspørsmål på forhånd, men de fleste ble improvisert frem under intervjuene. I arbeidet med intervjuguiden intervjuet jeg meg selv og noen venner, og gjorde om på de fleste spørsmålene det var mulig å bare svare ja eller nei på. Kun noen av

¹⁰ Se vedlegg

¹¹ Lagt ved en skisse av denne som vedlegg

underspørsmålene i midten av intervjuguiden beholdt jeg som lukkede ja- eller nei-spørsmål, eller som kortsvarsspørsmål. For eksempel kunne man svare ja, eller nei på spørsmålet «Er det første gang du sitter i varetekt?» og på spørsmålet «Hvor lenge har du sittet i varetekt?» kunne man svare som Lars: «seks uker nå». Dette gjorde jeg ettersom jeg hadde en antakelse om at informanten ville være litt «varm i trøya» og derfor ville snakke mer av seg selv. Å ha noen litt enkle spørsmål i midten av intervjuguiden, før jeg startet på den delen jeg antok var den mest inngripende, var et bevisst virkemiddel. De andre spørsmålene var formulert med ord av typen «beskriv», «fortell», «hvordan» og «hva», som skulle invitere til mer utfyllende svar.

Under oppbygningen av intervjuguiden var jeg bevisst på hva slags dramaturgi jeg ønsket å ha på intervjuet. Som innledning til intervjuene la jeg opp til en kort presentasjon av oppgaven, og en rask gjennomgang av de etiske hensynene, samt at jeg ville ha rede på om de hadde forstått hva dette innebar og var klare for at båndopptakeren ble slått på. Selve intervjuet startet ved at jeg ba dem beskrive hvordan hverdagen i varetekt er. Ved å gjøre dette var det senere enkelt å stille konkrete oppfølgingsspørsmål om hvor mye fellesskap, lufting, og lignende de hadde, uten å måtte gå inn på dem som person med en gang. De på sin side hadde mulighet til å gi svar av typen «objektive fakta», som fikk samtalen i gang. Jeg la opp til å bruke god tid på spørsmål rundt hverdagen og hva den innebar av aktiviteter, før jeg gikk videre til å stille spørsmål om tid. Deretter kom to spørsmål som gikk direkte på dem som person og hvor lenge de hadde sittet inne og om det var første gang før jeg stilte de spørsmålene som jeg antok var de mest sensitive. Jeg la spørsmålene rundt Visitortjenesten (denne var på intervjutidspunktet fortsatt med i en underproblemstilling) til slutten av intervjuet, slik at dette skulle flytte oppmerksomheten over på Røde Kors og informantens kjennskap til Visitortjenesten, snarere enn informantens egen situasjon. Slik håpet jeg på en myk avslutning av intervjuene. For de som ikke hadde visitor (noe som viste seg å være tilfelle for alle) hadde jeg skrevet et mer generelt spørsmål om hvordan visitortjenesten skulle vært for at de skulle ha lyst til å delta, som jeg ønsket å avslutte med. Ved å ha en slik dramaturgi på intervjuguiden fulgte jeg en emosjonell kurve hvor jeg i starten forsøkte å bygge tillit for å kunne få gode svar på de mest sensitive temaene jeg ønsket å ta opp i midten av intervjuet. Min antakelse om at enkelte av spørsmålene kunne være belastende for de innsatte å svare på, var grunnlaget for en avslutning som skulle «roe ned» eventuelle følelser som kunne dukke opp i intervjuet (Thagaard 2004).

I tillegg til å intervju varetaktsinnsatte intervjuet jeg Marianne Teigland, en psykolog som arbeider med innsatte ved poliklinikken tilhørende Oslo Fengsel. Dette gjorde jeg både som en forberedelse til intervjuene, ved at jeg kunne få inspirasjon til viktige temaer jeg burde ta opp, og for å få en avklaring av visse aspekter ved intervjuguiden. Hennes intervjuguide la jeg opp med den samme dramaturgien som de innsattes. Ettersom jeg hovedsakelig har brukt dette intervjuet som inspirasjon, vil jeg bruke minimalt med plass på å redegjøre for fremgangsmåten. Teigland kan heller ikke sees som å være en sårbar informant, og ville for eksempel ikke anonymiseres. Hun ville derimot at jeg sendte henne sitatene jeg bruker, slik at hun kunne godkjenne disse, noe jeg har gjort.

3.2.4 Utvalget

Informasjonsskrivet og samtykkeerklæringen ble formidlet av en fritidsbetjent til innsatte som passet til mine kriterier. Vedkommende fortalte at det hadde vært stor interesse blant de innsatte for å bli intervjuet av meg, og at hun hadde valgt ut de mest taleføre. Dette er ikke uvanlig i forskning på fengsler og andre institusjoner, men det er like fullt viktig å være klar over når man leser om mine funn, ettersom det da er skildringene til de hun ser som «de mest taleføres» denne oppgaven bygger på. Det er for eksempel grunn til å anta at «de mest taleføre» også er fanger som takler fengselstilværelsen rimelig greit.

En av mine informanter var imidlertid svært overrasket over at fengselet hadde valgt ut ham for å prate med meg, og hevdet å ikke å ha fått informasjonsskrivet. Det ene navnet jeg klarte å tyde på en samtykkeerklæring passet imidlertid til hans fornavn. Det er mulig at han ble forvekslet med en annen med samme navn på samme avdeling, eller at han har glemt at han sa ja. Det er også mulig at det var en måte å testet meg på. Dette gjorde meg imidlertid litt forvirret, men jeg bestemte meg for å forklare han om oppgaven og alle etiske hensyn muntlig, før jeg ga ham muligheten til å si om det var noe han hadde lyst til å være med på eller ikke. Han var veldig glad for muligheten til å få prate med meg og syntes absolutt ikke det var noe problem at han ikke hadde fått noe informasjonsskriv. Men han påpekte at han syntes «det er ganske interessant at fengselet bruker meg» til å bli intervjuet.

Utvalget mitt er et strategisk utvalg, ettersom jeg kun har tatt med informanter som vil kunne belyse problemstillingen min i form av å være varetaktsinnsatte eller psykolog ved Oslo fengsel. Utover å bestemme at jeg ville intervju varetaktsinnsatte og at disse måtte være over 18 år, samt kunne norsk, var det fengselet som gjorde resten av utvelgelsen. Jeg fikk tildelt 7

innsatte som jeg intervjuet på tre forskjellige dager. Ettersom dette er relativt få informanter, i tillegg til at jeg kun har intervjuet norsktalende¹², er dette ikke ment som en representativ studie, i streng statistisk forstand. Å kun ta med norsktalende var en avgjørelse som ble tatt grunnet de praktiske aspektene ved å unngå språkproblematikk, eller ekstrajobb og kostnad ved å benytte tolk. Kriteriet om å være 18 år for å bli intervjuet var fordi de selv skulle være myndige til å kunne samtykke. Ettersom det var frivillig å delta i studien, er utvalget mitt også et tilgjengelighetsutvalg, ved at det er de som ønsker å delta som blir tatt med. Tove Thagaard uttaler at et problem med et utvalg basert på frivillighet vil kunne være at utvalget består av personer som er fortrolig med forskning, eller at det er personer som i større grad mestrer sin livssituasjon og derfor ikke har noe imot forskning, som blir tatt med (Thagaard 2004:54). En annen motivasjon for å delta kan være å få et avbrekk i dagen, slik Lars sier når jeg takker for intervjuet.

M: Yes, takk for praten.

Lars: Og takk for at du fikk et avbrekk i dagen min (latter).

M: Bare hyggelig.

Lars: Ja det var hyggelig.

Kort oppsummert består utvalget av syv mannspersoner som sitter i varetekt i Oslo fengsel. De snakker alle norsk, men et par ser ut til å være av utenlandsk opprinnelse. Hva de er siktet for har jeg ikke spurt om, ettersom jeg ikke ser det som relevant for denne studien. Aldersmessig er de unge, spredt mellom begynnelsen av tjuårene til slutten av tredveårene. To av dem, Anders og Kristian har aldri sittet hverken på dom eller varetekt før. En tredje, Amir, har et tidligere varetektsopphold i tillegg til soning i noen åpne anstalter. De siste fire, Øyvind, Lars, Jan og Ole, har sittet i varetekt og på dom opp til flere ganger hver.

3.3 Intervjusituasjonen

Da jeg ankom Oslo fengsel på første intervjudag var jeg naturlig nok spent. Jeg hadde avtalt å starte intervjuene kl 10.00 på morgenen, for at det ikke skulle bli altfor tidlig. Jeg ble tildelt en alarm da jeg ankom ettersom jeg skulle sitte alene med de innsatte. Denne fikk jeg ikke lov til å dekke til med genseren min, noe jeg syntes var veldig ubehagelig ut i fra en tanke om at de innsatte skulle tro at jeg ikke stolte på at det var trygt å sitte alene med dem. Ettersom ingen

¹² Dette til tross for at majoriteten som sitter i varetekt i Oslo fengsel ikke er norske statsborgere, og som ofte ikke snakker norsk.

av informantene den første dagen hadde sett ut til å ense alarmen, var ikke dette noe jeg tenkte på senere. Den første dagen var jeg i tillegg nokså nervøs for å utløse alarmen ved en feil, noe som resulterte i at jeg ikke satt videre komfortabelt på stolen under disse intervjuene.

Etter å ha fått alarmen ble jeg fulgt til sosialkontoret som sto tomt og som jeg derfor uforstyrret kunne få låne. I den ene enden av rommet var det et skrivebord, i den andre et rundt bord med stoler til. Jeg valgte det runde bordet, ut i fra en tankegang om at det ville gjøre oss mer likestilte. Jeg fikk beskjed om at jeg måtte sitte nærmest døren, og informanten ved vinduet. Jeg rettet meg etter disse instruksene og la jakken min der, men satte stolene litt mer på skrå, slik at vi ikke ble sittende direkte ovenfor hverandre. Dette var inspirert av psykolog Hilde Lundebj, som uttaler seg i Visitorhåndboka om at «det kan være veldig krevende å sitte rett ovenfor hverandre og se hverandre inn i øynene mens man snakker. Sitt sånn at den innsatte selv kan variere blikkontakten og kontaktgrad. Jo dårligere fungerende den innsatte er, jo viktigere er dette» (Steenstrup 2006:32). Jeg satte frem kjeksene og prøvde å gjøre det mest mulig hyggelig. Tanken bak å ha med kjeks var både å skape en hyggelig atmosfære fra starten av, i tillegg til å gi noe tilbake for at informanten hadde stilt opp. Kaffen og vannet var like mye for at jeg selv skulle kunne ta naturlige pauser hvor jeg tok en slurk og fikk tenkt ut neste oppfølgingsspørsmål. Båndopptakeren plasserte jeg midt på bordet, halvveis skjult av vannmuggen, slik at informanten ikke skulle bli sittende og tenke på denne. Jeg plasserte den imidlertid først der etter å ha gjentatt litt av de etiske hensynene og forsikret meg om at vedkommende var komfortabel med å bli tatt opp på bånd.

Min åpning av de første intervjuene var generelt litt hakkete. Men etter bare få minutter fikk jeg inntrykk av at både informanten og jeg ble tryggere på hverandre. Å starte med å be den innsatte beskrive hvordan hverdagen i varetekt var, fungerte veldig bra. Jeg forholdt meg ikke slavisk til intervjuguiden, men dersom informantene ikke av seg selv kom innom de ulike underspørsmålene, eller om samtalen stoppet opp, brukte jeg guiden. Dette gjorde at jeg under intervjuene hadde en trygghet om at jeg hadde nok spørsmål å stille, samtidig som jeg ikke trengte å forholde meg til en kronologisk rekkefølge av spørsmål.

Jeg var overrasket over hvor lett det var å finne oppfølgingsspørsmål ut i fra hva den innsatte sa. Både ved å be vedkommende utdype og ta tak i noe han hadde nevnt eller be om konkrete eksempler. For å få informanten til å svare utdypende på spørsmålene, var jeg bevisst på å la det bli en pause før jeg eventuelt tok ordet igjen. Det viste seg imidlertid at det ikke var så vanskelig å få dem til å prate: heller at det å ikke la praten gå altfor langt utenfor temaene var

tidvis en utfordring. Jeg var ivrig på det som kalles prober, det vil si bekreftende utsagn som ja, mhm, nikk o.l. som er ment å oppmuntre informanten til å prate videre og gi bekreftelse på at man følger med og synes det som sies er interessant. Et par ganger mistolket jeg retningen på svarene, og det som var ment som en bekreftende latter ble litt malplassert.

M: Mhm... ja. Så hvordan er det å komme i varetekt, hvis du beskriver fra du blir henta inn?

Lars: ...em nå skjønnte jeg ingen ting!

M: (Ler godt)

Lars: For det atte nå ble jeg arrestert på onsdag, for jeg hadde en bil som var stælt parkert utafor, eller noe sånt noe (...)

Da jeg våknet på morgenen andre intervjudag hadde jeg nok litt feber. Men jeg turte ikke avlyse intervjuene ettersom det hadde tatt så lang tid å få tillatelse og avtale om å få intervjuet. I tillegg var jeg redd for at å avlyse en avtale med en informant som sannsynligvis ikke har så veldig mye å ta seg til, ville ødelegge tilliten fra starten. Derfor dro jeg allikevel. Disse to intervjuene ble desidert de korteste. Til tross for at jeg følte jeg hadde fått gått gjennom intervjuguiden på en tilfredsstillende måte, og fått gode svar på alle spørsmålene, varte det ene intervjuet 14 minutter, mens det neste var på 20 minutter. Jeg ser i ettertid at svarene i disse intervjuene besvarer spørsmålene godt, men ikke kommer med noen ekstra opplysninger. Jeg er heller ikke så flink til å følge opp svarene deres og stille spørsmål ut i fra disse. Ergo har jeg en intervjuguide det er mulig å svare på i løpet av 14 minutter, men som også kan besvares på 1 time og 17 minutter som mitt lengste intervju er på. Dette viser tydelig viktigheten av å være i toppform og 100 prosent til stede, slik at man aktivt kan finne oppfølgingsspørsmål som driver samtalen lengre enn bare å svare det man på forhånd vet man vil ha svar på. Når jeg ser på datamaterialet fra disse to intervjuene, vurderer jeg det allikevel som relevant materiale å ta med. Men jeg er klar over at jeg ikke på samme måte har greid å gå i dybden av disse informantenes opplevelser, slik jeg synes jeg har klart med de andre intervjuene som er på 34, 47, 51, 53 minutter og det lengste på 77 minutter. Intervjuets lengde trenger ikke nødvendigvis samsvare med intervjuets kvalitet. Intervjuet på 77 minutter var et intervju hvor jeg hadde store utfordringer med å komme tilbake til temaene, når informanten først satte i gang med en fortelling. Det lengste intervjuet ble, i motsetning til de andre seks, foretatt i besøksavdelingen på et eget besøksrom. Dette var det siste intervjuet jeg foretok, noe som nok gjorde meg mer enn villig til å høre på de lange fortellingene til denne informanten, i redsel for å ikke ha en tilfredsstillende mengde datamateriale.

Jeg var veldig bevisst på at jeg skulle oppnå tillit hos informantene så fort som mulig. Jeg var i grunn overrasket hvor fort og bra jeg følte dette gikk. Noe som gjør at jeg sitter igjen med en følelse av mestring og av at det å intervjuer er gøy. Avslutningen av intervjuene foregikk slik at jeg mot slutten tydelig signaliserte at jeg var kommet gjennom materien, og spurte om det var noe de følte de brant inne med. Når jeg erklærte at intervjuet var over måtte de vente til jeg hadde ringt opp på deres avdeling og meddelt at de var på vei opp, før jeg takket dem for at de stilte opp.

3.4 Refleksjoner rundt intervju- og forskerrollen

3.4.1 Forskerens posisjon

Ettersom datamaterialet er skapt gjennom interaksjonen i intervjuet, er min posisjon som forsker i forhold til informantene viktig å redegjøre for. Jeg har derfor latt min stemme komme tydelig frem i denne avhandlingen. Å redegjøre for hvem jeg er i forhold til informantene kan belyse hvorfor jeg har fått akkurat den typen datamateriale som jeg har. At jeg er ung, i midten av 20 åra og jente vil kunne ha påvirket hva informantene ønsket å fortelle meg. De var som sagt alle menn og et par av dem tilsynelatende jevnaldrende med meg. Det var kun en som kom med spøkefulle kommentarer om at jeg var jente eller ung.

Lars: Før du kom, så spurte jeg bare ”hva ere gutt eller jente?”. ”Jente”. Okey, nytt damebekjentskap tenkte jeg.

M: (latter).

Lars: Neida (latter). Jeg bare fleiper.

Jeg opplevde ikke at jeg ble tatt mindre på alvor fordi jeg er ung og jente. Jeg følte imidlertid i et par anledninger at en av informantene skrøt litt av det gode liv han levde ute, at han ikke syntes det var noe vanskelig å sitte i varetekt og at klokken hans var for dyr.

M: Har du klokke på deg?

Ole: Jeg får ikke lov til å ha den. De sier den er for dyr.

M: Okey (ler) ja...

Ole: Det er sånn maksgrense du har her på 5000.

Ettersom jeg ikke kjenner denne informanten utenom denne intervjusituasjonen vet jeg ikke om dette er del av hans personlighet og om han mente at det ikke var noe vanskelig å sitte i

varetekt, eller om dette kun var et «spill» for meg. Dette er ikke av relevans for meg å avgjøre, noe Øygarden oppsummerer Goffmans meninger om:

«I Goffmans perspektiv spiller det liten rolle om kniven glir inn i skaftet eller inn i kroppen. Det være seg en hederlig aktør som ønsker å formidle en sannhet eller en uhederlig som ønsker å formidle en løgn, for en rolle er en rolle og fordrer inntryksmanipulering. Så lenge skuespilleren gjør det med bravur bryter ikke definisjonen sammen» (Øygarden 2001:218).

Ettersom jeg var redd for at de innsatte skulle føle at det var en stor avstand mellom meg som student, og dem i deres situasjon som innsatt i varetekt, merket jeg at jeg ubevisst prøvde å fremstille dem som eksperter under intervjuet. Dette gjorde jeg ved for eksempel å stille litt «dumme» spørsmål, eller ved å be dem forklare ting som jeg «ikke hadde peiling på». Dette brukte jeg også som metode for å få dem til å utdype sine meninger. Dermed kan jeg ha spilt litt på at jeg var ung og uvitende, og brukt det som strategi for å få fyldigere svar. Min væremåte under intervjuet, og også mitt kjønn, utseenende og alder, vil i større eller mindre grad ha påvirket hva slags data jeg sitter igjen med, ettersom det er et ansikt-til-ansikt intervju. Dette var noe jeg tenkte over før intervjuene og tok på meg klær jeg selv vurderte som nøytrale, men ordentlige. Ingen utringning, men feminint. Jeg hadde satt håret opp, ettersom jeg opplever at jeg ser mest seriøs ut på den måten. Jeg la under transkriberingen også merke til at språket mitt ble påvirket og tilpasset måten informantene snakket. Brukte de slang, gjorde jeg det samme. Ikke bare utseendet mitt vil kunne ha påvirket intervjuene, men også min oppførsel under intervjuet. Om informantene oppfattet at jeg var nervøs for at dette var mitt første intervju eller på grunn av alarmen som var festet i buksekanten, kan ha hatt betydning. Det er også rimelig å tro at dersom informantene oppfattet meg som en profesjonell, tillitsvekkende, hyggelig og forståelsesfull person, ville de åpne seg mer og gi mer utfyllende svar enn dersom jeg hadde vært det motsatte. Om informantene mine hadde en forhåndsantakelse om hva en kriminolog mener om fengsel, kan også ha betydning. Anses man som en del av systemet, eller som det motsatte? I ettertid har jeg lagt merke til at jeg i noen av intervjuene heller har forsøkt å posisjonere meg som «ikke en del av fengselssystemet». Dette kunne jeg gjøre ved å gi prober som bekreftet at jeg forsto deres syn, eller i det minste forsøkte. Det er spesielt et intervju hvor jeg hengte meg litt opp og gjentok «det skjønner jeg godt» pinlig mange ganger. Jeg la ikke merke til at informanten reagerte på dette under intervjuet, og det høres heller ikke slik ut på opptakene.

3.5 Analyseprosessen

3.5.1 Transkibering og anonymisering

Forste steg etter innsamlingen av datamaterialet var å transkribere. Ettersom jeg hadde en båndopptaker som ikke kunne kobles til data, måtte jeg stoppe og starte båndopptakeren ved å trykke på den. Dette anbefales ikke, ettersom det tar enormt lang tid. Jeg valgte å transkribere det jeg selv sier som «M», for Meg, eller Magali. Prober har jeg skrevet inn i parentes. For ikke å miste nyansene i svarene til informantene, har jeg brukt punktumer («...») for å illustrere pausene de tar når de snakker. Dette er fordi et svar som kan virke bastant blir mindre bastant når nølingen i forkant av dette blir tatt med. Jeg har imidlertid ikke tatt med observasjoner av kroppsspråk eller stemmebruk, noe som gjør at litt av helheten går tapt. Ellers har jeg gjengitt alle sitater slik jeg har oppfattet dem under transkriberingen, med slang, latter og lignende for å miste minst mulig av helheten. At jeg gjengir sitatene med slang, anser jeg ikke som noe problem i forhold til anonymisering ettersom alle mine informanter hadde en nokså lik «Oslo øst» sosiolekt.

Det jeg har gjort for å anonymisere er blant annet å gi informantene pseudonymer. Ved valg av pseudonymer har jeg gått på statistisk sentralbyrå sine nettsider og tatt de mest populære navnene på 80-tallet, et tidsrom jeg antar at flere av dem kan være født i. Jeg har unngått navn som starter med samme forbokstav som det jeg kan tyde ut fra underskriftene på samtykkeerklæringen. Den ene informanten som gjør et poeng av at han ikke er av norsk opprinnelse har jeg gitt et populært navn fra der jeg har antatt han kan være fra. For at man ikke skal kunne gjenkjenne enkeltindivider har jeg også latt være å nevne hvilken avdeling de sitter på, ei heller deres opprinnelsessted. For enkelte har jeg også forandret noe på alder og kjønn av pårørende de nevner. Ettersom jeg heller ikke nevner nøyaktig når intervjuene mine er foretatt, og varetektsbefolkningen er forholdsvis stor i Oslo fengsel, har jeg valgt å ta med om de har barn og om de er gjengangere. Dette ser jeg som relevant i forhold til temaer som for eksempel hvorvidt de kjenner fengselssystemet eller ikke, og om de går glipp av barnas oppvekst ved å sitte i varetekt. Jeg nevner også at det er to stykker som jobber som ganggutter og en i vaskeriet. Dette er det såpass mange som gjør, og trolig er det også en del utskiftninger her, at jeg har valgt å koble disse opplysninger til pseudonymene. At man ikke vet nøyaktig når intervjuene er foretatt, vil også gjøre det vanskelig å kunne finne ut hvem som f. eks. var ganggutt på et gitt tidspunkt og koble dette opp mot andre kjennetegn.

Dermed vurderer jeg det slik at de enkelte informantenes identitet er tilstrekkelig tildekket og at deres rett til anonymitet er behørig ivaretatt.

3.5.2 Fenomenologisk analyse

Som tidligere nevnt vil jeg analysere datamaterialet mitt med utgangspunkt i den fenomenologiske tradisjonen innenfor kvalitativ metode. Jeg er derfor opptatt av innholdet i datamaterialet, altså hva informanten har fortalt meg. Datamaterialet skal leses fortolkende og man skal etterstrebe å forstå den dypere meningen med informantenes tanker. Denne formen for innholdsanalyse består ifølge Kirsti Malterud (1996) av fire hovedsteg:

Første steg er å danne seg et helhetsinntrykk og lage en sammenfatning av meningsinnhold. Dette har jeg gjort ved å lese gjennom hele datamaterialet og ved å lage en sammenfatning av hvert enkelt intervju. I tillegg leste jeg gjennom alt og kodet materialet med farger ut i fra sentrale temaer jeg identifiserte. Dette er det Malterud omtaler som steg to, *koding*. Temaene jeg hadde med ved første fargekoding var: Isolasjon, informasjonstilgang, det sosiale, aktiviteter, selvbestemmelse, usikkerhet, pårørende, materielle savn og tid. Flere sitater falt innenfor flere kategorier. Malterud presiserer at det sentrale i den fenomenologiske analysen er å lete etter hovedtemaer, ikke detaljer. Altså etterstrebet jeg å fjerne den irrelevante informasjonen, samtidig som jeg fortettet det jeg anså som det meste sentrale. Sammenfatningene vil dermed være forskerens første forståelse av hva som er viktig i datamaterialet.

«Kategorier kan komme fra selve materialet i form av temaer som behandles der (induktive koder), eller fra problemstillinger, hypoteser og nøkkelbegreper (deduktive koder)» (Johannessen et al. 2010:174). Etersom jeg ønsket å plukke ut informasjon som kunne knyttes opp til temaet tid, er mine kategorier nok påvirket av dette. Men de oppsto hovedsakelig som følge av hva jeg fant mye av i gjennomlesningen av materialet. For eksempel var usikkerhet et tema jeg på intervjuguiden ikke hadde viet så mye plass, men som alle snakket mye om og derfor hadde jeg mye datamateriale angående dette.

Steg nummer tre er *Kondensering*, noe som også vil si å kode materialet. Men her er hensikten å kategorisere de kodede tekstelementene slik at kodeord kan slås sammen i litt mer abstraherte kategorier, som blir samlebetegnelser som kan sees som temaer. Innenfor hverdagen i varetekt fant jeg et tydelig skille mellom det å være innesperret i anstalten og

isolert fra omverdenen, og det som Sykes omtaler som en dobbelt innesperring, som vil si innesperret på cella, og isolert fra resten av de innsatte i tillegg til omverdenen. Dette er opphavet til kapitlene jeg har kalt «Tid på cella» og «Tid utenfor cella». Hvert av disse kapitlene er delt inn i ytterligere tre underkapitler, som tar opp de temaene mine informanter var mest opptatt av. I tillegg til temaene i underkapitlene var det et stort tema som alle tok opp: Den store graden av usikkerhet et varetektsopphold innebærer. Selv om dette temaet gikk igjen i flere av underkapitlene til tiden på og utenfor cella, har jeg vurdert dette som såpass viktig og fundamentalt at det har blitt et eget hovedkapittel kalt «Tid i usikkerhet».

Den siste fasen av analysen er sammenfatningsfasen. Her har jeg forsøkt å avdekke og identifisere nye mønstre, og belyse disse med tidligere forskning og teoretiske perspektiver for å svare på problemstillingen jeg behandler. Kapittelet «Tid i varetekt» løfter analysen opp på et mer abstrahert nivå hvor de ulike teoriene om tid i fengsel brukes til å belyse materialet. Her diskuterer jeg tidens rolle, mens de tre foregående kapitlene i større grad tar opp hvilke trekk ved varetektsoppholdet som påvirker tidsopplevelsen, og på hvilken måte. Det siste kapittelet i analysen fungerer som en oppsummering av de viktigste funnene som vil underbygge konklusjon på om tiden, og opplevelsen av denne, kan betegnes som en egen *pain of imprisonment*. (Johannessen et al. 2010)

4. Tid på cella

4.1 Celleaktiviteter

M: Kan du fortelle meg litt om hva du gjør når du har sittet inne på cella. Bare...

Amir: (stønner) Ja, hva gjør man da? Altså etter en stund blir man på en måte lobotomert for å si det rett ut (ler). Det er ikke så veldig mye du får gjort. Altså det er... sitte, ligge, spise, se på TV. Det er alt, liksom. Det er ikke så mye du kan få gjort. Lese bøker, men det er så... du leser en stund og så gidder du ikke lenger.

Dette sitatet oppsummerer godt hva de fleste har svart når jeg har stilt spørsmål rundt hva man gjør på cella. Eller som Jan og Kristian sier: «Se på TV (latter) det er ikke noe annet å gjøre».

Kristian: «Leser og ser på TV. Det er ikke mye annet å finne på (latter)». Jan og Kristian bruker begge to latter som virkemiddel for å understreke svaret. Kanskje for å markere at de ikke ville sett på TV hele dagen dersom de var ute. Noe Kristian også eksplisitt sier.

M: Nei... men du ser mye på TV?

Kristian: Ja litt... Ser et par ting mer om dagen nå. Pleier ikke se på TV vanligvis. Når jeg har vært ute så, ser jeg ikke så ofte. Da er det filmer en gang i blant i helgene. Så det er litt uvant... ikke gjøre sånn som du vil.

At det er uvant å ikke gjøre som man vil, viser til en av Sykes *pains of imprisonment*, å miste selvbestemmelsen som følge av å bli satt i fengsel. De har et begrenset spekter av mulige aktiviteter å ta seg til, noe som også Goffman sier er typisk for en total institusjon. Dette er spesielt tilfelle like etter innsettelsen, som ofte er det tidspunktet slike fluktmekanismer trengs aller mest. At de varetektsinnsatte er i en sårbar situasjon som ofte kan oppfattes som en krisesituasjon, viser både Hammerlins (2009) studie av selvmord i fengsel og isolasjonsgruppen i Danmark (1980) sin forskning på varetektsinnsatte. Dette var også Psykolog Marianne Teigland opptatt av under intervjuet. Torsten Kolind skrev at man ved å bli plassert i fengsel har fått tid. Dette vil også kunne gjelde for mine informanter ved at de har blitt tildelt fire uker klokketid i varetekt av gangen. Lars som har lang erfaring med å sitte både på dom og i varetekt, forteller at han ikke er opptatt av tid utenfor fengselet.

M: Er du opptatt av tid?

Lars: Ikke når jeg er ute, men her så blir jeg det.

M: Kan du utdype det?

Lars: Blir opptatt av å få tia til å gå på en måte. For her er det jo ingen ting å gjørra.... Så da må du prøve å ...ta tak i det... som får tia til å gå liksom.

M: Som er?

Lars: For eksempel brevskrivning... Men det blir begrensa når du sitter på forbud og sånn for atte da blir det bare gjentakelse og gjentakelse. Du klarer ikke finne på noe nytt å skrive om hele tia. Du kan'ke bare skrive om drømmer og ønsker og ...sånn.... i mer enn en uke i hvert fall... (latter) det går ikke.

(M: Nei) ...og når du ikke får noe svar på noe av det du skriver om óg, da stopper det av seg sjøl.

M: For du får ikke lov til å motta brev?

Lars: Nei, og ikke sende. Det er på forbudet da. (M: Ja, okey) Og på kontrollen må det innom poll'ti og alle de greiene der. Og da tar det lang tid.

M: Men på kontrollen får du motta da?

Lars: Ja. Men det tar lang tid. (M: Ja) da er de nyhetene som er i det brevet det er ikke nyheter lenger.

Det er jo eldgammelt (M: Ja, det kan jeg forstå). Det er som å se forrige mandags nyheter liksom, hele uka. Det går ikke...

Lars sitter 22 til 23 timer på cella i døgnet, og har dermed mye tid å slå ihjel innenfor disse fire veggene. Lars nevner her brevskrivning som en mulig aktivitet man kan bedrive for å få tiden til å gå. Men restriksjoner og forbud ser ut til å ødelegge for at dette skal være en god aktivitet som man kan drive med i lengden. Anders som har erfaring fra å sitte på full isolasjon, nevner at det er mulighet på ukedagene for å få en Playstation inn på cella. Men han legger også til at «(...) alle spill og filmer er ripet opp så det går ikke an. Så... mener... dem behandler ikke det bra nok... så det er jo ripa opp så det nytter ikke å se på film da». I kapittelets første sitat fra intervjuet med Amir, trekker han frem at heller ikke bøker er en tilfredsstillende aktivitet som man «gidder» i lengden. Noe han ikke er alene om å synes. Lars leser ikke i det hele tatt «Nei, jeg leser ikke bøker. (M: nei?) Jeg har ikke ro i ræva til det». Øyvind leser mye, men husker ikke noe av det: «(...) som sagt da, så er det slik at når man har ADHD er det litt vanskelig å sitte og lese, jeg klarer ikke sitte å konsentrere meg. Så jeg husker jo stort sett ikke noe av boka når jeg har lest den da, men jeg er i hvert fall ferdig med den da (ler)». At det viktigste er å være ferdig med boka, kan ut fra Goffmans teorier skyldes den «døde» tiden som bare skal overstås. Muligvis er det å lese for Øyvind både et tidsfordriv og en strategi for å vite at tiden går, ettersom han kan telle bøker han har lest, snarere enn å huske dem.

Isolasjonsgruppen (1980) presenterer funn fra en studie på isolasjon i varetekt hvor hukommelsessvikt og konsentrasjonsvansker presenteres som noen av de konsekvensene av isolasjonen som inntreffer raskt. Dette mener de at etter kort tid vil gjøre det umulig for de fleste å samle seg om å lese en bok eller følge med på et TV program. At boklesing er vanskelig å konsentrere seg om, oppgir også mine informanter. TV-en ser det i midlertid ut til

å være noe som i større grad går an å konsentrere seg om, og som får tiden til å gå. Kristian nevner TV-en som et viktig tidsfordriv. (Jensen et al. 1980:7)

M: Synes du TV-en er viktig?

Kristian: Ja det er jo tidsfordriv, det går i bakgrunnen. Setter på noen musikk mens jeg sitter og løser sudoku, ja... så når jeg ikke orker å lese mer så er det bare litt deilig å sitte å se på TV.

M: ...mhm... Det skjønner jeg.

Kristian: Hadde du ikke hatt TV-en hadde det gått mye saktere (ler).

Kristian sikter her til handlings- og hendelsestiden som går litt fortere ved hjelp av et tidsfordriv. Anders sier at tiden går veldig sakte når han sitter og tenker på saken sin, dermed er TV for han også en måte å få tiden til å gå fortere ut fra handling og hendelsestid.

Anders: Når jeg ser på TV, jeg bare skruer på for å koble av og ikke tenke på saken liksom. Det er egentlig samma hva jeg ser på, bare at, jeg sitter og ser og kobler av på en måte så slipper jeg å tenke på det... med en gang jeg skruer avskruer av TV sånn på natta så ligger jeg og tenker på og sliter litt med å sove og sånn.

Det at Anders sier at det er samme hva han ser på, kan tyde på at det å passivt kunne motta sanseinntrykk er nok for ham. Selv om alle har TV og ser litt, er det flere av dem som har sittet inne før som fremhever at de har sett alt før, eller at de ikke gidder å bare sitte der og se. Ole som nesten ikke ser på TV, fremhever også at han ikke kan «bare sitte der» og se på TV. Imidlertid ser Anders og Kristian ut som at de bruker TV-en nettopp til bare å sitte der og koble av.

M: Men du sa du så mye på TV.

Lars: Ja det e'kke noe anna å gjørra. (M: nei...så...) Men jeg følger ikke med på Hotel Cesar for å si det sånn (latter), selv om du gjør det.

Lars følger med på Discovery og naturprogrammer. Ettersom han har sittet inne noen år ved tidligere anledninger, blir det for ham mange repriser. «Alle filmer og sånn går for 1000de gang...» sier han. Lars sier også at han ikke gidder å se på repriser, og gir litt blandede signaler om hva han ser, eller ikke ser mye på TV. Det samme gjør Øyvind som først sier at han ikke ser på TV, men senere i intervjuet sier at han følger med på sporten. Hvorfor de gir blandede signaler har muligvis noe med det samme som latteren til Jan og Kristian å gjøre, at de vanligvis ikke ville bare sittet og sett. Noen bruker TV-en som bakgrunn mens de gjør andre ting.

Knut Evensen som har skrevet masteroppgave om isolasjon i Oslo fengsel fant at det for de innsatte var svært viktig med TV. «All informants emphasize the matchless importance of the TV as the main activity in the cell» (Evensen 2003:61). Hans informanter snakker kun om tiden i full isolasjon, mens noen av mine informanter også er relativt mye utenfor cella. Dette forklarer muligvis at svarene jeg har fått varierer noe mer enn hans. En av de innsatte Vårin Hellevik intervjuet i sin studie *Bruk av isolasjon i norske fengsler* sier at TV-en er det kjæreste man har:

«TV-en betyr veldig, veldig mye, den er det kjæreste man har. TV betyr full fest, uten den er man helt alene. For å få TV når man soner refs må man skrike høyt til psykiater» (Hellevik 2001:90).

Psykiateren oppgis å ha mulighet for å skrive ut TV på «resept» ved å anbefale at den innsatte ikke bør settes i isolasjon uten TV. Dette illustrerer TV-ens mulige egenskap til å være en hjelp mot isolasjonens skadevirkninger. Hos mine informanter var det noen som leste, andre løste sudoku, hørte på musikk eller skrev brev. Men TV-en vinner helt klart dersom man skulle ha kåret den mest brukte aktiviteten på cella. Det skal også nevnes at flere påpeker at TV ikke er en tilfredsstillende aktivitet, noe både klager på kanalutvalget, og uttalelser om at man ikke gidder å se hva som helst, vitner om.

At TV-en bare er den beste av ellers utilfredsstillende aktiviteter kan ha noe med hva Goffman sier at kjennetegner aktiviteter i totale institusjoner. Grunnet fornemmelsen av at tiden i institusjonen er død, mener Goffman at det er svært viktig med hobbylignende beskjeftigelser. Disse må være frivillige, noe TV-titting kan sies å være, til tross for at mangelen på reelle alternativer ikke nødvendigvis trenger å gjøre at det fremstår slik. Aktiviteten må være lystbetont, noe programutvalget på TV-en muligvis bidrar til å kunne svare både ja og nei på. Det er rimelig å anta at det sendes interessante eller underholdende programmer innimellom., men de som sitter mye på cella, vil «måtte» se på TV når det er både såkalt dårlig og god sendetid, noe som nok gir dem mye for dem uinteressante programmer, og noen gode. Dette gjelder for eksempel om morgenen, hvor Ole sier at han heller sover litt lengre, ettersom det da bare går for ham uinteressante program på TV. Aktiviteten må i følge Goffman være tilstrekkelig utfordrende til å løfte den innsatte opp og ut av seg selv for en stund, noe disse morgenprogrammene ikke ser ut til å være for Ole, og at det derfor er bedre å sove bort denne tiden. Goffman sammenligner enhver total institusjon med et dødt hav hvor det finnes småøyer bestående av fengende aktiviteter: «en sådan

aktivitet kan hjelpe individet til at motstå den psykiske belastning, der sædvanlig affødes af angrep mod personligheden» (Goffman 2006:57). Allikevel er det akkurat disse aktivitetenes utilstrekkelighet man kan finne i en vesentlig del av totale institusjoners degraderende virkning, mener han. Ute i samfunnet kan man fritt flykte «og gjemme seg» for å drukne sine sorger med å se på TV, drikke seg full eller lignende. I varetekt er disse handlingsmulighetene som jeg har vist meget begrenset.

Også kontrollen over tiden i forhold til rommet er i varetekt meget begrenset. Man kan i varetekt ikke selv bestemme å være mer utenfor cella. Som Advokat Christian Elden sier er «Den eneste rettigheten en varetektsfange har, er, ironisk nok, rett til enecelle» (Steenstrup 2006:51). Jeg nevnte også at det er under den tidlige fasen av anbringelsen i en total institusjon Goffman sier det er viktigst med aktiviteter til å drukne sine sorger. Varetekt kan i aller høyeste grad sees på som en slik tidlig fase, noe som gjør mangelen på tilfredsstillende aktiviteter alvorlig.

Mangelen på aktiviteter var også noe som ble påpekt gjennom prosjektet «Kvalitet i varetektsarbeidet» som skulle sette fokus på varetekt og dets belastende sider. Dette var et samarbeid mellom Oslo fengsel, Kriminalomsorgens utdanningscenter, Region øst og Kriminalomsorgens sentrale forvaltning. Manualen som ble utarbeidet ble gitt ut i 2007, fire år før intervjuene mine. Lite aktiviteter var også her et fokus, og det ble foreslått at slike aktiviteter skulle være en rettighet snarere enn et gode. Informantene mine ser allikevel ut til å sitte svært mye på cellene sine uten å føle at de har tilfredsstillende aktiviteter. (Danielsen & Karlsen 2007:8) (Jensen et al. 1980) (Hammerlin 2009) (Goffman 2006).

4.2 Å sitte i isolasjon

Jan: Ja. Jeg satt jo inne 23..., 24 timer på cella.

M: Ja. Kan du fortelle meg litt om hvordan det var?

Jan: Jeg har jo sittet inne før da. Så... man blir på en måte mer og mer vant til det. Første gangen var jo helt jævlig. Jeg var 23 og hadde aldri sittet inne før. Og... jeg vet ikke jeg. Man blir... Da hvertfall... blei jeg jo ødelagt psykisk på en måte. Fikk jeg sånn... ja. Vet ikke. Merkelig å forklare. Men... griner mye og... blir sånn utafør... klikker litt og. Blir forbanna og. Sånne ting. Det er på en måte, sånn du får styre ikke livet... men på en eller annen rar måte så blir man mer og mer vant til systemet på en måte... og så... ja. Man veit åssen det er og. Første halve året når man sitter inne er jo det verste. Har alltid vært det. men når man har blitt vant til å sitte inne så går det greiere liksom. Mene mene... (sukk) man merker jo at man tar skade av det... gjennom alle disse årene.

Selv uten å ha sittet på isolasjonsvedtak oppgir flere av informantene å sitte eller ha sittet 22 til 24 timer i døgnet på cella. Dette er innenfor hva *The Istanbul statement on the use and effects of solitary confinement* definerer som isolasjon:

Solitary confinement is the physical isolation of individuals who are confined to their cells for twenty-two to twenty-four hours a day. In many jurisdictions prisoners are allowed out of their cells for one hour of solitary exercise. Meaningful contact with other people is typically reduced to a minimum. The reduction in stimuli is not only quantitative but also qualitative. The available stimuli and the occasional social contacts are seldom freely chosen, are generally monotonous, and are often not empathetic (Statement 2007:63).

Norge er tidligere blitt kritisert av «European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment» (2007) for den utstrakte bruken av isolasjon i varetekt. Å sitte 22-23 timer på cella, altså i praksis i isolasjon, oppgir alle å ha gjort på mottaksavdelingen. Øyvind, Lars, Ole og Kristian sier at de fortsatt gjør det. Amir og Anders er de eneste som under dette oppholdet har sittet på full isolasjon, som følge av restriksjon. Når man sitter på full isolasjon sitter man ikke bare på cella mesteparten av dagen. Man er også nødt til å luftes uten andre innsatte den ene timen man kan gjøre dette.

Anders forteller om en fritidsbetjent som gjorde en spesiell innsats med å prate med ham når han satt på full isolasjon. Han sier at det spesielt var hyggelig å ha noen å prate med når han ble luftet i det han kalte «hønsburene» på taket, som er luftegårdene til de som sitter på full isolasjon. Amir har en lignende historie fra full isolasjon: Det var en fengselsprest som kom og pratet, noe som var svært viktig for ham da han satt der. Psykolog Richard Knoff mener man i dag har god kunnskap om at det kan være både psykisk og fysisk skadelig å sitte mye isolert. Knoff som har forsket på isolasjon og sansedeprivasjon beskriver de tre ulike isolasjonsformene man fra 60-tallet av begynte å skille mellom:

1. *Innesperring*. Her er man sperret inne i et lite rom, men man kan ha tilgang til sosial kontakt.
2. *Sosial isolasjon*. Man er frarøvet det aller meste av sosial kontakt, mens bevegelsesfriheten ikke nødvendigvis trenger å være innskrenket.
3. *Sanseinnskrenking*. Denne isolasjonsformen kan ha form av sansedeprivasjon, hvor sansestimuli er nær null: Likt et mørkt og lydtett rom. Alternativt kan det være en perseptuell deprivasjon hvor det du sanser ikke trenger å være redusert, men der det ikke finnes noe mønster eller mening i det man sanser.

Mine informanter har tydelig opplevd ulik grad av de to første typene isolasjon, og muligvis også om man ser på Isolasjonsgruppens forskning, en form av den tredje typen.

Isolasjonsgruppen skriver at man i isolasjon blir utsatt for noe de kaller perseptuell eller sansemessig deprivasjon. «Isolasjonsfængsling i Danmark vil som regel finde sted i ret monotone, farveløse og stille omgivelser, men det er ikke tale om nogen større sensorisk eller perceptuel isolasjon» (Jørgensen 1980:15). Altså vil innesperring i varetekt ikke nødvendigvis innebære en mangel på kvantitet av sansemessige stimuli, men snarere en kvalitativ reduksjon. Man er vergeløst overgitt til få dominerende lyder som man blir stadig mer overfølsom ovenfor. Dette er for eksempel lyder som rop fra andre fanger, nøkkelrasling og dører som smekker. Isolasjonsgruppen sier også at isolasjonen i varetekt medførte en betydelig grad av sosial deprivasjon, som også hovedsakelig var av kvalitativ karakter. Eksempelvis kan ikke kontakten de hadde med betjentene karakteriseres som «normal menneskelig kontakt» siden betjentene har en såpass forskjellig rolle fra dem selv.

Knoff viser at hans forsøk med å utsette frivillige forsøkspersoner for sanseinnskrenking, tydelig viste at de hungret etter stimuli. Dårlige lydbånd og andakter for barn kunne høres mange ganger, selv om de på forhånd hadde blitt vurdert som dårlige tilbud.

«Ved forsøk med innesperring og sosial isolasjon forebygges denne stimulihunger ved at forsøkspersonene gis sosial kontakt og/eller muligheter til å benytte radio og fjernsyn eller lysbildeapparat og stereoanlegg. I den grad eneromsinnsettelse i fengsel medfører reduserte muligheter for sansepåvirkning, må man regne med lignende behov som ved sanseinnskrenkning» (Knoff 1987:6).

At man som varetektsinnsatt har færre og annerledes muligheter for sansemessige stimuli enn før arrestasjonen, vitner fortellingene fra informantene mine tydelig om. Man vil i tillegg kunne ha mye bedre kontroll og selvbestemmelse med hvilke sanseintrykk man får, og vil motta i løpet av en vanlig hverdag, om man ikke er sperret inne. I fengsel er man prisgitt systemet og medbestemmelsesmulighetene er sterkt redusert, noe som gjør dette til en egen *Pain of imprisonment* hos Sykes. Knoff sier at «Innesperring er alene tilstrekkelig til å frambringe konsentrasjonsvansker, svekket hukommelse, tankemylder og tvangsmessig grubling, ofte av religiøs eller eksistensiell karakter» (Knoff 1987:5). Mens sosial isolasjon alene medfører i mange tilfeller desorientering i tid og rom, det vil si svikt i realitetskontakten, fordreininger i oppfattelsen av egen kropp, i vurdering av seg selv og ens

egenverd. Både innesperring og sosial isolasjon kan forbigående nedsette språklig uttrykksevne i tale sier Knoff (1987:6) (Jensen et al. 1980).

Anders: De to første ukene hadde jeg full isolasjon... da var det... 23 timer. 23 ½ time inne... innestengt da... du blir litt deprimert. Man blir det. Det er grå vegger og... du har jo TV og sånn da. Men det er jo ikke så jævlig mange kanaler... det går sakte, sakte fremover. Man blir sliten... det er jo veldig stor overgang fra å gjøre hva man vil til å bli innestengt 23 ½ time på et lite rom. Du sitter jo og spiser... på toalettet og sover på en annen plass liksom så det er jo ikke så veldig morsomt... (mumler noe)

M: Ja... Men hvordan er det å være så mye alene?

Anders: Nei jeg sitter jo. Jeg sitter her å tenker på hva som har skjedd da, med saken min og sånn. Hva jeg liksom kunne ha gjort annerledes og... og hvis ikke jeg hadde gjort det jeg gjorde. Hva jeg hadde gjort hvis jeg hadde vært ute liksom... det blir liksom til at du sitter hele tia og tenker på at... man blir litt sånn... ja... deprimerende å sitte å tenke på det hele tia. Du veit liksom ikke... dommen din og såne ting. Hvor lang tid jeg kommer til å bli der inne...

Anders tar her opp flere aspekter ved varetektssituasjonen som er interessante. Han forteller om en tid hvor han var både innesperret og sosialt isolert, noe som førte med seg noe av det Knoff trekker frem som mulige konsekvenser. Han opplever at tiden «går sakte, sakte fremover» og at han opplevde å bli sliten. Han blir sittende å tenke mye både på hva som vil skje og hva som kunne vært annerledes. At tiden går sakte ut fra handlings- og hendelsestid kan bunne i isolasjonens mangel på handlinger og hendelser for å få tiden til å gå.

Tankemyldringen han beskriver, skyldes ikke nødvendigvis bare at han sitter isolert, men som han påpeker er det en stor overgang fra å gjøre hva man vil ute, til å havne i varetekt. I tillegg opplever han usikkerhet rundt hvor lenge han blir sittende inne og hva utfallet av dommen vil bli. Denne måten å bli sittende og tenke på, som Anders sier er deprimerende, er hva jeg vil kalle *tenketid*. Tenketiden ser ut til spesielt å ramme de som sitter mye isolert, men usikkerheten trekkes også frem som en viktig faktor. Sitatet fra Anders kan være et eksempel på tankemylderet og den tvangsmessige grublingen som Knoff sier kan forekomme ved innesperring. I innledningen av denne oppgaven gjenga jeg et sitat hvor Knoff peker på at isolasjon i varetekt er en svært tyngende form for isolasjon. Den innebærer redusert kontakt med omverdenen, en ofte langvarig tidsramme som i tillegg er preget av mye usikkerhet, ettersom den hele tiden kan forlenges. I tillegg er den fengslede ofte uforberedt på fengslingen og har derfor også mange kaotiske personlige og materielle forhold han ikke får ordnet opp i. Hverdagen til mine informanter kan tydelig sies å være preget av de samme forholdene som Knoff her tar opp. Spesielt er usikkerheten et mye omtalt tema gjennom hele intervjuene hos alle informantene. Dette er usikkerhet både i forhold til hvor lenge de vil bli sittende i varetekt og hva som vil skje med dem i fremtiden.

M: Men hvordan er det å sitte i varetekt i forhold til å sitte på dom? Du har kanskje sittet på dom også?
Jan: Ja..... varetekt er jævligere, for du veit liksom ikke hva som skjer. Sant, kanskje du får to uker, fire uker varetekt. Kanskje du får brev og besøk, full isolasjon, ikke sant. Du veit ikke hva som skjer neste tia. Liksom, hva skjer? Slipper jeg ut, slipper jeg ikke ut? Får jeg fortsatt isolasjon, får jeg fortsatt brev og besøksforbud? Sånne ting liksom. Man går en sånn uvisshet. Ikke vite hva som skjer. Det er litt... det er ganske jævlig. Mene. Har man fått en dom så veit de (?) om man har noe her å forholde seg til hvor lenge man skal sitte inne og sånne ting.

Denne usikkerheten er i tillegg til isolasjon, det som ser ut til å utløse det jeg kaller tenketid, som nok er noe av det samme som Knoff kaller tankemylder. Poenget med å kalle det tenketid, er å få med tidsaspektet: at tiden sakker drastisk ned på hastigheten sin i handlings- og hendelsestid. Celleaktivitetene ser i en viss grad ut til å kunne døyve denne tenketiden ved å avlede tankene. TV-en er det som hovedsakelig anses som beste aktivitet for å jage bort tenketiden. En TV byr på bilder og lyder som den innsatte passivt kan motta: den virker kanskje som en hjelp mot sansedeprivasjon ved at den øker både kvalitet og kvantitet av stimuli. Dette er muligens også årsaken til at psykiateren i Helleviks (2001) studie skrev ut TV på resept for de som taklet isolasjonen dårlig.

4.3 Leggetid

Det tidspunktet de innsatte ser ut til å ha størst risiko for å få *tenketid*, er ved leggetid. Anders nevner at når han skrur av TV-en om kvelden, så ligger han og har vanskeligheter med å få sove på grunn av *tenketiden*. Kristian tar også opp dette, i forbindelse med et spørsmål om hva han gjør på en vanlig dag.

M: Kan du beskrive en helt vanlig dag. Bare sånn trinn for trinn.

Kristian: Du får ikke sovet så mye heller. Fordi du beveger deg ikke så mye. Så da blir du ikke så sliten heller... så. Tia går jo veldig sakte da.

At mangelen på fysisk aktivitet gjør det vanskelig å få sove, som igjen får tiden til å gå sakte i handlings- og hendelsestid kan skyldes det Cohen og Taylor (1981) kaller for *et åpent landskap av tid*. Man ønsker å få denne tiden til å gå, derfor er man fokusert på denne og som alle nok en eller annen gang har kjent på, kjennes slike situasjoner som evigheter. Dette resulterer ofte bare i at man føler seg enda mere våken. At det vil hjelpe å få sove er åpenlyst, i og med at man da slipper å være bevisst på denne tiden, og at klokketiden tikker avgårde mot målet om å ha overstått nok en dag. For å få sove, må man som Kristian sier være sliten.

Han sikter til å være fysisk sliten, noe det oppgis å være begrensede muligheter for å bli i varetekt. Da jeg hjalp Visitortjenesten med å arrangere sommerfest i Oslo fengsel, var det en gruppe innsatte som takket nei til is da jeg delte ut dette. De begrunnet det med at sukker var dårlig for dem når de satt så mye på cella uten anledning til å få ut energien. Det skal imidlertid også nevnes at det var flere som takket ja til både to og tre is, når de først hadde sjansen.

Øyvind sier uavhengig av isspising at han gjerne skulle ha trent litt mer, bare for å bli sliten og dermed også litt roligere. Og det frustrerer han tydelig at han ikke får gjort dette, noe han mener ville vært det beste for alle parter. Kristian mener av samme grunn at de fleste velger trening fremfor biljard den ene timen man har fellesskap.

Kristian: Så de fleste velger jo trening... for da... blir du litt sliten og får sovet. Ellers så har jeg sovet nå fem dager... på kvelden 5-6 timer så det... er ikke nok men... du blir ikke trøtt heller vet du. Bare ligger i senga. Har ikke et til sted å bevege deg.

På spørsmål om Kristian hadde fått eller hadde lyst på medisiner for å få sove, svarte han tydelig nei. Å få sove- eller beroligende medisiner nevnes som en mye brukt løsning for de danske varetektfangene i Isolasjonsgruppens studie (1980). Dette gjelder også unge mennesker som ellers ikke pleier å få det. Maria, en av Isolasjonsgruppens informanter, forteller at hun hadde kommet inn i en fast rutine hver dag, som hun beskrev som en form for «overlevelsesstrategi». Innenfor visse tidspunkt gjorde hun seg klar, vasket cellen sin og hadde faste tider hvor hun sov til middag. Hun sier også at hun: «(...) hadde simpelthen tilvænet mig selv at sove så meget jeg kunne, ved hjælp af den medicin jeg fik» (Jensen m.fl. 1980:24). I Liv Finstad og Anne Lise Gjetvik sin studie *Varetektsinnsatte forteller* gjengir de et sitat fra det daglige livet i Oslo Kretsfengsel¹³

«(...) Midda`n får du hivd inn til deg klokka tolv. Etterpå blir`e til at`n prøver å sove, for da går tia fortest. Du kniper igjen øya for å sove så lenge som mulig. Så blir`e mer lesing og radio, du spiser kvelds og sover igjen. Når du sitter på cella føler du at du ikke lever. Det er umenneskelige forhold. Tilværelsen her blir en evig rutine – du blir sløv og gir faen i det som skjer utafor muren» (Finstad & Gjetvik 1990:55).

Denne fortellingen sier Finstad og Gjetvik at er en typisk fortelling fra dagliglivet i varetekt i Oslo Kretsfengsel. At det noen ganger kan være like greit å sove bort litt tid, nevner også Ole.

¹³ Som nå kun kalles Oslo fengsel

Ole: Er du bare innelåst på cella, selvfølgelig da har du ikke spesielt lyst til å begynne å stå opp klokken syv og bare ja... se på Oprah på TV (ler), ja da sover du litt lenger til ni- ti.

Ole peker på at det kommer an på avdelinga du sitter på og hva du har å gjøre. Ut i fra Goffmans teorier er det relevant om man har noe meningsfylt å fylle tiden med eller ikke. Om man ikke har det må man skrive tiden på tapskontoen. Hvis det ikke er noe meningsfylt å fylle tiden med, noe Ole tydelig ikke mener Oprah på TV er, er det like greit å sove bort denne tiden, om man så klarer.

Nina Cope (2003) skriver i artikkelen «It's no Time or High Time» om unge mannlige innsattes erfaringer med tid og narkotikabruk i fengsel. Hun argumenterer for at tid i fengsel er helt forskjellig fra tid utenfor fengsel. Den tydelige kontrollen over den innsattes tid, og de manglende aktivitetene for å få tiden til å gå, gjør at man er svært bevisst på tid i fengsel. Hun sier at «Time was abundant when inmates were locked in their cells for the night, or throughout the day without employment or education courses to attend» (Cope 2003:161). Denne store oppmerksomheten rundt tid påvirker de innsattes bruk av rusmidler, i form av å være en strategi for å ta tilbake kontrollen over tiden og manipulere denne til å gå fortere. Å bruke rusmidler for å få sluppet av, sove eller få kontroll over tiden nevnes kun av Lars og da i forbindelse med et tidligere opphold i full isolasjon.

M: Men du har sittet på isolat flere ganger?

Lars: Ja.... Men ikke noe sånn... ikke noe mer enn fire uker liksom. Og før i tia var det ikke så farlig, jeg bruker amfetamin så da er du ute og våken over lengre tid så da sov jeg de tre første ukene allikevel så da var det ikke noe problem. Var så vidt jeg var våken og fikk i meg litt mat. Så når jeg våkna da så var det bare en uke og «ja, du skal ut», «ja okey» det var jo greit å få slappe av litt. Men det er jo ikke sånn nå lenger, for nå er jeg jo eldre så jeg bruker jeg ikke så, jeg bruker amfetamin men jeg bruker ikke sånn over, jeg er ikke våken over mange dager nå lenger. Nå er det mer for å roe hue litt.

M: Men det føler du at du trenger her?

Lars: Nei for her er det ikke. Her kan jeg ikke gjøre noen ting. Så her trenger jeg ikke tenke på alle de tinga liksom... men... jeg tror det må litt øvelse til for å vende, for å vri litt på det. Men nå har jeg vært mange ganger i fengsel, så det er ikke første gangen liksom. Så jeg vet jo atte det, ja men det er jo bare å prøve å få tia til å gå. Men sånn første gangen så er det mye verre.

Lars har lært seg at man bare må få tiden til å gå. Dette gjør han slik tidligere nevnt ved hjelp av brevskrivning. Jan sier at det finnes mange som sover bort hele dagen, men at dette stort sett er narkomane.

M: Men du holder deg oppdatert på hva klokka er?

Jan: Jaja. Jeg må jo det. Jeg må jo levere vann og lunsj og middag...

M: Ja. Det er sant.

Jan: Men det er mange som ikke gjør det.

M: Er det det?

Jan: Ja. Stadig vekk. Åpner dørene til folk. Og... dem ... spør hva klokka er. Hvilken dag det er og... det er som regel sånne narkomane. De sover mye.

Det er ingen av mine informanter som sier at de bruker dop for å sove bort dagene. Dette kan skyldes seleksjonen av informanter, eller at dette ikke er et tema de ønsker å ta opp med meg, dersom det er tilfelle at mange gjør dette.

Når de innsatte snakker om tiden på cella snakker de ofte om handlings- og hendelsestid. Dette er tydelig ettersom klokketid ikke kan gå sakte eller stå stille. Klokketiden vil heller ikke påvirkes av graden av isolasjon, sansestimuli eller aktiviteter, slik tiden i dette kapitlet tydelig oppgis å kunne gjøre. Dette blir spesielt tydelig i neste kapittel hvor jeg vil ta for meg tiden utenfor cella. En tid med atskillig flere handlinger og hendelser til å skru opp hastigheten med.

5. Tid utenfor cella

5.1 Aktivitetstid

De av informantene mine som hverken satt på mottaksavdelingen eller en restriktiv avdeling på intervjudtidspunktet oppga at de hadde det bedre på den avdelingen de nå var på. Mer fellesskap og tid utenfor cella ble oppgitt som grunnen. Men det sees allikevel på som få aktiviteter. Det vanligste svaret når jeg spurte om hva slags aktiviteter de hadde blitt tilbudt var at de stilte seg mer eller mindre spørrende til om det fantes noen særlige aktiviteter i det hele tatt.

Amir: Aktivitetene. Aktivitetene. Hva skal jeg si, det er ikke noe.

M: Nei...

Amir: Det er luftinga.

Jan: Lite aktiviteter. Der oppe jeg sitter nå så er det... det er luft en time i løpet av dagen. Det er hver dag. Annenhver dag så er det enten trening eller biljard... jeg som er ganggutt kan jo trene hver dag hvis jeg vil det. Men... hvis jeg ikke hadde hatt den jobben da, så hadde det vært annenhver dag... en time eller trening.

Som Jan sier er det én time lufting hver dag. Og annenhver dag så kan man velge mellom trening eller biljard, med mindre man er ganggutt og derfor har mulighet for mer trening. De dagene man ikke har fellesskap med andre, altså trening eller biljard, kan man få tilbud om samsitting. Samsitting vil si å bli låst inne på enten sin egen, eller en annens celle sammen med vedkommende. Det som nevnes av aktiviteter under samsittingen, er enten å spille sjakk, løse sudoku eller prate. Men man er nødt til å kjenne eller bli kjent med noen som ønsker å ha samsitting, ellers blir det ikke noe av. Flere trekker frem at det ikke er så lett å få til samsitting siden det ikke er så mange nordmenn på avdelingene de sitter på. Som Øyvind sier i et tidligere gjengitt sitat, skyldes dette «dagens stort sett halvharri utlendinger i fengselet». Lars sier:

Lars: Men det er jo ikke så lett når det bare er en nordmann på avdelinga her... (latter). Og når ikke han nordmannen er så veldig glad i utlendinger heller.

M: Nei, det er kanskje språkproblemer?

Lars: Nei. Dem kan jo prata engelsk.

M: Ja gjør de fleste det?

Lars: Ja. Jeg tror det. I hvert fall når dem spør om et eller annet (latter). Hvis dem skal ha noe liksom, for det er ingen av dem som kjøper seg røyk noen gang. (M: Nei) Å få bomme en røyk av deg. Det klarer dem å si på engelsk i hvert fall. Men dem skjønner jo sikkert ikke noe annet. Så det er jo litt dilemma da.

Samsitting ser ut til å oppleves som veldig positivt av de som har det, noe som begrunnes med at man har noe å gjøre og at tiden da går fortere. Det å ha handlinger og hendelser til å fylle tiden, eller glemme tiden med, ser ut til å være det som får tiden til å gå fortere i handlings- og hendelsestid. Noe som spesielt ser ut til å være tilfelle utenfor cella. Dette illustreres godt fra Amir som har jobb i vaskeriet, og Anders og Jan som nå er ganggutter.

M: Og hvordan synes du, i forhold til å sitte på full isolasjon og nå, hva er hovedforskjellen?

Anders: Nå har jeg hatt veldig flaks da siden jeg fikk denne... siden jeg fikk den... gangguttjobben. Da hadde jeg veldig flaks. Hvis ikke jeg hadde fått den, så tror jeg ikke det hadde vært så veldig. Det hadde jo vært litt forskjell da, da hadde jeg vært ute tre timer om dagen fra cella da. Så hadde jeg vært en time ute på luftegården også hadde det vært to timer ute i sånn fellesskap sånn der samsitting eller biljard. Men nå er jeg jo ute hele tia... på en måte. Jeg er jo bare innelåst to timer om dagen. Så... men alle skal jo, alle stenges inne klokka 8 om på kvelden... så får vi ganggutta bli låst ut(?) klokka syv. Så vi får. Jeg får snakket med folk og... og andre og folk og gangguttene. Så det er veldig greit å snakke og ikke sitte aleine hele tia. Det er veldig greit.

M: Men føler du at du har det mye bedre nå?

Anders: Ja. Ja det synes jeg. Det, og så driver vi jo sånn småjobber med vasking og sånt og da tenker du ikke på det, det får deg til å tenke på noe annet. Det er greit. Veldig greit. Og så går jo dagene fortere.

At han får være utenfor cellen sin, snakke med andre og slippe å være alene med tankene sine gjør at han har det bedre. I tillegg sier han at småjobbingen og vaskingen gjør at han ikke får *tenketid*. Han påpeker at dette resulterer i at dagene går fortere, altså en positiv form for handlings- og hendelsestid. Anders mener at det ikke hadde vært så stor forskjell i hverdagen hans på vanlig varetekt og full isolasjon, men at han nå er ute hele tiden grunnet denne gangguttjobben. Amir sier omtrent det samme. Å ha noe å fylle dagen med gjør at den går fort. Man kan altså se samme tendens her som med celleaktivitetene. Det som er hovedforskjellen er imidlertid at her ser det ut som det også er kvantiteten, og ikke bare kvaliteten av aktivitetene som savnes. Eksempelvis kan man velge å se på TV hele tiden, eller lese en bok, men da blir man lei eller ukonsentrert, og dette gjør disse aktivitetene utilfredsstillende. Mens fellesskap, luft og trening etterlyses det mer av. Spesielt er dette tilfelle for treningen, som også påpekes å kunne forhindre at kroppen blir ødelagt.

Amir: Det e'kke så mye egentlig man får gjort, for å si det sånn. Og sånne... trening og sånn, som... ehh... når du sitter inne da skal du ha muligheten til å kunne trene. Når du sitter så mye på cella. For da... det har noe med kroppen og sånt, du blir helt ødelagt, vet du. Og hvis du skal trene, så går det ut over alt annet. Enten så må du trene, eller så må du ha fellesskap, eller velge samsitting. Hvilken av delene altså. Jeg mener sånn at trening skal være utenom. (M: Ja) Uten det der med samsitting eller fellesskap hvor du har den ene timen til å ha mulighet til å være med andre og prate litt med en annen i en celle eller noe sånt. Og hvis du skal trene... så har ikke du den muligheten, ikke sant. Treningsutstyr... det er helt ræva. Det er en sånn... sykkel, spinning sykkel. Også en apparat med vekter som er så å si helt ødelagt. Gud vet hvor gammel den er. Det er liksom det.

M: Ja. Men når du trener, må du trene alene da?

Amir: Ehh, nei. Det er... maks tre personer som kan trene sammen.

M: Og samsitting er det bare én?

Amir: Bare én ja.

M: Og fellesskap i forhold til samsitting?

Amir: Fellesskap da er det delt i grupper og det er maks 10 personer. (M: Ja) Og fellesskap har du bare tre ganger, kommer an på avdelinga. Det er veldig mye, altså... hver etasje, avdeling, ingen som har like regler.

Ut ifra Goffmans kriterier for aktiviteter som får den meningsløse tiden til å gå, ser disse aktivitetene ut til å være hakket mer tilfredsstillende enn celleaktivitetene. Men som Amir påpeker er kvaliteten på treningsutstyret ikke tilfredsstillende, og dermed vil også denne aktiviteten i følge Goffmans teorier kunne bidra til den degraderende virkningen på den innsatte. Thomas Ugelvik (2010) påpeker imidlertid at tilstanden til treningsutstyret gjør det til et felles prosjekt. Man må være to for å trene, ettersom det trengs to til å skru og justere på utstyret. Derfor er det mange i hans studie som har faste treningspartnere og trening blir et sosialt prosjekt.

Som nevnt under kapittelet leggetid, mener Kristian at de fleste velger trening fremfor biljard når man har fellesskap. Dette er for at man skal kunne bli sliten, og dermed også lettere få sove. Øyvind mener at trening er nødvendig for å bli roligere. Denne påstanden finner man også i Ugelviks studie. «både fangene og de ansatte enige i at idrett er nødvendige sikkerhetsventiler for fanger med mye opparbeidet frustrasjon, at treningen har en viktig mentalhygienisk funksjon» (Ugelvik 2010:299). Sammenfattet sier mine informanter at trening er viktig både for å slå ihjel tid, motstå ødeleggelse av kroppen, gjøre en roligere og lette innsovningen om kvelden. Dette kan være akkurat de samme grunnene man utenfor fengselsmurene kan ha for å trene, men betydningen ser for noen av informantene ut til å være lagt større enn for, for eksempel meg. Noe av grunnen til dette kan være at man utenfor fengselet fritt kan velge strategier for å få utløp for frustrasjon, slik Øyvind trenger treningen til. Bli sliten og få sove, slik Kristian ønsker. Opprettholde kroppen, slik Amir nevner. Det er gjennom flere fengselsstudier¹⁴ gjort til en kjent sak, at små ting som for eksempel maten man spiser, ikke oppleves som en bagatell i hverdagen, men heller er en stor del av denne. Ole bekrefter dette ved å si at mat er «hovedgreia».

¹⁴ Se blant annet (Goffman 2006) (Sykes 2007) (Ugelvik 2011) og (Kristoffersen 1986)

Ole: Ja. Og lager du litt. Det er jo hovedgreia, mat egentlig. Få lagd litt. Hvis du klarer å få satt sammen litt mat sjæl. For det, det er ikke så mye å skryte av den maten du får her... da... det er jo ganske mye egentlig, hvordan du skal... få lagt fram hvis du har lyst til å lage mat da. For du har jo ikke mulighet for å få lage mat her... da.... Gjør man det man kan som du...

M: For eksempel?

(...)

Ole: Det du kjøper liksom. Det er jo, du har jo mulighet til å kjøpe noen ting. Vi har jo dratt noen ting litt sånn drastisk noen ganger. Som litt sånn, vi har jo bøffa vaffeljernet og så stekt biff (ler).

M: (ler) Ja. Så mat er viktig?

Ole: Mat er veldig viktig.

Uansett om det er mat, trening eller andre ting som blir viktig for den innsatte, er det både forståelig og ikke uvanlig at slike ting blir vektlagt i fengsel. At Ole her på en ulovlig måte forsøker å skaffe seg goder, vil være den formen for aktiviteter som Goffman kaller sekundære tilpasningsformer.

«Det vil si adfærd, som ikke direkte utfordrer personalet, men gjør det mulig for klientene å skaffe sig forbudte goder eller å skaffe sig tillatte goder ved forbudte midler» (Goffman 2006:46).

Goffman sier videre at uansett om dette er aktiviteter som er lovlig innenfor institusjonen eller ei, vil det høyst sannsynlig fremkalle personalets protest om det overdrives. Han nevner sex, pengespill og drikking av hjemmelaget alkohol som eksempler på slike sekundære tilpasningsformer. Disse tilpasningsformene mener han at blir slått ned på fordi det i personalets øyne er opp til institusjonen å kontrollere klientene, og ikke klientene som selv skal drive former for sosial organisasjon. Øyvind ser ut til å skjønne dette når han argumenterer for mer trening, ved å si at han har full forståelse for at de ikke vil ha noen muskelbunter.

Øyvind: Og så savner man det å få... å få, å trene når man ønsker å trene, ikke sant å få ut. For da blir jeg så jævla rolig av trening og det, jeg har utrolig mye energi asså hvis ikke jeg får utløpt det liksom så går det utover i kjeften ikke sant så det liksom sånn atte trening, ikke når man ønsker, men trene mye mer da ikke sant. Og så sånn jeg sier jeg har full forståelse av at de ikke vil ha noen muskelbunter alt sånt, for det er så jævla fokus på det da. Men det finnes masse andre muligheter for å trene da. Spinning og jogging og innebandy og fotball og alt sånt noe ikke sant. Men det er liksom sånn glem det. Og da, det er litt merkelig egentlig. For at jeg mener det gjør situasjonen mye bedre for alle parter. Så det er litt sånn derre merkelig.

Å trene for å bli muskelbunt vil kunne sees som en slik overdrivelse av en tilpasningsform. For den innsatte er det å bygge kropp, kanskje en måte å investere tiden sin. Mens ifølge Øyvind vil dette for de ansatte være en uønsket form for bruken av trening. For Goffman (2006) vil denne treningen kunne sees på som en av de «små øyene» av fengende aktiviteter i

det døde tidshavet han beskriver tiden i den totale institusjonen som. Allikevel er det akkurat i disse aktivitetenes utilstrekkelighet man kan finne en vesentlig del av totale institusjoners degraderende virkning mener han. For eksempel vil man ute i samfunnet kunne trene akkurat så mye man selv ønsker, mens i varetekt er dette begrenset til valget mellom det eller biljard én time annenhver dag.

«I totale institutioner kan sådanne ting være alt for vanskelig tilgjengelige, ikke minst lige efter anbringelsen. På et tidspunkt, hvor sådanne «hvilesteder» er mest tiltrængte, er de måske allersværest at finde» (Goffman 2006:57).

Varetekt er nettopp et slikt tidlig stadium etter anbringelsen, hvor man som Goffman sier det vil ha et stort behov for slike tilpasningsformer.

5.2 Sosial tid

Ettersom et varetektsopphold er preget av stor grad av isolasjon, mener Isolasjonsgruppen (Jensen m.fl. 1980) at det også er snakk om en betydelig grad av sosial deprivasjon. Her siktes det til en betydelig reduksjon av «normal» menneskelig kontakt. De innsatte kan i teorien ha mye kontakt med mennesker som prest, lege og betjenter. Men disse vil i større (betjenter) og mindre (lege, prest) grad kunne sees som anstaltens representanter. Det vil derfor være snakk om en kvalitativ reduksjon av menneskelig kontakt, snarere enn bare en kvantitativ. Det fremheves også at selv om det formelt sett eksisterer en rett til å prate med prest, lege, psykolog, er det i praksis ikke alltid mulighet for dette, grunnet at legen for eksempel har mange pasienter. Betjentene vil man måtte ha en del kontakt med, ettersom de er de som låser en inn og ut når man skal luftes, gå på do, ha fellesskap osv. På spørsmål om man har mye kontakt med betjentene, var det kun Andres som sa ja, og hevdet at det var mulig å ha hyggelige samtaler med dem. De andre la i større og mindre grad vekt på at betjentene ikke hadde, eller ikke tok seg tid til å prate med dem. Da jeg spurte om man har mye kontakt med betjentene svarte Øyvind «nei. Absolutt ikke!». Når jeg ba om utdypning av svaret fortsatte han:

Øyvind: Nei, fordi at du klarer ikke ha det heller vet, for de har en sånn arrogant drittsekkholdning rett og slett, mildt sagt, som ikke jeg er vant til i det hele tatt, sånn har bare blitt sånn de siste årene liksom. Rett og slett fordi de har dårlig bemanning og alt det pisset sånn. Det er så mye sikkerhetsgreier og dritt og møkk og folk som prøver å rømme, som ikke gjør det og, da blir det innstramning der og det er det sånn atte. Ja..., fuckt up asså, rett og slett.

(...)

Og så reagerer jeg på at dem bare sitter på ræva og ikke gjør en dritt. Det reagerer jeg på, jeg synes det er helt latterlig. Det sitter folk her og sliter med å sone, kan du ikke gå å snakke og si hei og hallo. Ta

dem med på gangen. Spill kort, eller noe sånt noe. Gjør noe fornuftig. Gjør noe! Derfor blir kontakten med betjentene bare mindre og mindre og mindre. Og det er ikke noe hyggelig det heller, i det hele tatt.

I motsetning til de innsatte, har betjentene for dårlig tid for å være tilfredsstillende betjenter sett fra Øyvinds synspunkt. I tillegg er de ikke empatiske nok til å ta seg av de som har det vanskelig. Dette i tillegg til den «arrogante drittsekkholdningen» bidrar til Øyvinds negative bilde, som igjen vanskeliggjør den normale menneskelige kontakten. I tillegg vil det være en makt-ubalanse i kraft av at betjentene er den utøvende makten i fengsel. Heller ikke Amir er fornøyd med hvordan betjentene er:

Amir: Også, skal du være en betjent, det e'kke bare å bruke nøklene så fort du har muligheten til å låse folk inne. Også du skal kunne gå å prate med hver og enkelt av dem... og være så sosial og se hvordan de innsatte her det. Det har jævlige mye å si på... asså, måten de innsatte er tilbake på. Er du en jævel eller gidder ikke å gjøre så veldig mye. Da klart det, da blir det en sånn... hva skal jeg si en sinne inni de fleste av de innsatte her da... såå... du blir akkurat sånn, behandla som en bikkje, ikke sant. Og da... Da blir det... da ber du egentlig om bråk. Det er det. Og det skal ikke være sånn. (...) Det er en slags ukultur på grunn av alle de utenlandske som ikke har peiling. Eller... vet sine rettigheter. For hvis du får tilgang på det du har krav på, da skal alle ha det, ikke sant. Og da vil dem ikke. For det er så mye arbeid for dem.

Amir antyder i midlertid at det er viljen det står på når det blir for mye jobb for betjentene. Både Amir og Øyvind etterlyser betjenter som også er sosialarbeidere. For Anders sin del, ser det i midlertid ut som han får denne formen for kontakt med betjentene. Finstad og Gjetvik fant i sin studie at de «unge og førstegangsinnsatte får en mildere behandling enn andre grupper varetektsfanger» (Finstad & Gjetvik 1990:108). Anders oppfylder begge disse kriteriene.

M: Hvordan synes du betjentene her er?

Anders: Dem er veldig greie. Veldig, veldig. Alle her, dem er... mye bedre enn det det var på (sted han satt i politiarresten) ihvertfall. Der kom dem aldri ut på cella og snakka, bare kasta inn tre brødkiver på cella liksom. Men her er dem veldig, veldig greie. Det er dem. Kan spørre om alt sånt, snakke og. Hjelper deg. Veldig greie, det er dem. Det er jo mange som jobber her. Så det er forskjellige, nye folk hver dag. Med dem er mye, dem er veldig greie, det er dem.

M: men er det sånn at du kan holde en samtale?

Anders: Ja, ja. Så er det (navn på betjent) da, men (betjent) kommer jo ikke til meg nå lenger, siden jeg ikke sitter på full isolasjon, assa (betjent) kom inn hver dag. Tok meg inn på luftegården og, så fikk jeg være der en liten stund.

M: Sånn ekstra. Ekstra lufting?

Anders: Nei, jeg har bare krav på en time om dagen. men det er jo begrensa hvor morsomt det er å gå rundt aleine der. (Betjent) tok meg ut da, så gikk vi rundt og bare snakka.

Om man ikke sitter på full isolasjon, slik Anders gjorde da denne fritidsbetjenten besøkte han mye, kan man møte andre når man lufter, har fellesskap eller når man har samsitting.

Samsitting sier Kristian er bra fordi man får være sammen med en annen og prate litt, eller gjøre småaktiviteter sammen, altså få døyvet kjedsomheten litt. Pratingen får også tiden til å gå fortere.

Kristian: Første dagen var det litt kjedelig, da kjente jeg ingen. Så da hadde jeg ikke samsitting heller. Så. Det var litt kjedelig. Men dagen etter ble jeg litt kjent med noen i luftegården, da var det greit. Da går tia litt fortere når du sitter med noen annen å prater og... ja.

Å fylle tiden med menneskelig kontakt, vil nok kunne være en form for tidsfordriv. Om ikke annet, fremheves det i stortingsmeldingen som en forebygging eller avhjelping av de skadelige virkninger som isolasjonen kan medføre (Regjeringen.no 2008)

Amir: Det eneste er at. Du sitter på isolat. Da skal du sitte der... Det kommer fritidslederen kommer... innom to tre ganger i uken. Tar deg med til biblioteket... Er sammen med deg, for å prate liksom... Og... da kan du slå i hjel en kanskje halvtime tre kvarter der. Det er alt.

Amir viser at denne menneskelige kontakten, som nok er ment som det stortingsmeldingen sikter til med avhjelping eller forebygging av skadelige virkninger av isolasjonen, er for han også et tidsfordriv.

Både Anders, Kristian og Amir, som har jobb utenfor cella, sier at dette er viktig for å få tiden til å gå. Når de sier dette legger de stor vekt på muligheten for å være sammen med andre som positiv. Anders illustrerer dette ved å si at han har fått det bedre fordi «det er veldig greit å snakke og ikke sitte aleine hele tia». Det sosiale er også viktig for å døyve usikkerheten ifølge Anders. Gjennom en oppsummerende kommentar spør jeg om Anders synes «... det er viktig å kunne ha fellesskap og snakke med folk. I forhold til hvordan du har det selv, hjelper det deg å snakke om saken din med andre innsatte?»

Anders: Ja det vil jeg si... det hjelper meg i hvert fall med å klarere noen ting, noen tenker mye på den dommen og sånn, dem har jo, mange av dem har jo vært der... ganske ofte, så dem veit jo liksom hva som kommer til å skje. Hva jeg burde være forberedt på når dommen skal opp. Så... Det er greit å få snakket om det... med en gang man blir aleine sitter du og tenker på... det er jo mange av dem... de som sitter her, som har sitti her ganske lenge, dem tenker jo ikke sånn. For jeg er første gangen ikke sant. Jeg veit jo ikke om det alltid er sånn på første gangen mene... sitter jo bare å tenker hele tia. Mene, etter at jeg fikk gangguttjobben så er det jo ganske greit, for da snakker jeg med andre. Da er jo, det er ikke bare jeg som er ganggutt. Det er tre andre óg. Så da snakker jeg med dem óg, så slipper jeg å tenke på de der greiene.

Anders legger som jeg tidligere også har vist, stor vekt på denne *tenketiden*. Mye av usikkerheten rundt hva han kan forvente at skal skje fremover kan han få redusert gjennom å

få høre de andre innsattes erfaringer. På samme måten bruker Jan advokaten sin, ved å forhøre seg hvor lang tid han tror han kan forvente. Dette mener imidlertid Marianne Teigland kan være dumt, ettersom det ofte «var en del advokater som skapte falske forventninger». Noe jeg tok opp med Jan, da han nevnte at advokaten kunne indikere omtrent hvor lang tid han kunne forvente å få.

Jan: Så man går liksom hele tia... så som jeg veit, jeg veit at jeg ikke slipper ut... så jeg er liksom (mumling) og har roa meg ned med det. Men veit jo åssen jeg har hatt det før, og åssen visse andre personer har det her liksom. Man går rundt og hele tia tenker på slepper jeg ut, slepper jeg ut, slepper jeg ut, slepper jeg ut liksom. Og man tenker på hvor lang dom man får og sånne ting... for det får man jo heller ikke vite før man dukker opp i retten... (...) Advokaten kan jo si, ja du får det cirka liksom... Men man veit jo aldri.

M: Nei... det som advokaten sier, pleier det å stemme cirka?

Jan: Ja, sånn cirka.

Teigland nevner at dette nok er noe som hører til vår kultur, å ville trøste ved å skape forhåpninger. Dette mener hun at vi for eksempel gjør ved å si «Det går sikkert bra. Du slipper sikkert ut igjen når folk er veldig ulykkelige. Så gir vi dem litt sånn håp, heller enn å si nei det ser vanskelig ut ja». Hun sier også at betjentene er med på dette, ved å oppmuntre til «kanskje du kan søke om... kanskje det går bra da. Så de driver og søker, og det eneste. Og alle vet jo at de har jo ikke sjans. Så da blir det bare skuffelse. Så det er sånn atte, noen ganger har jeg vært irritert over at folk gir den type råd på en måte, som er... som bare bringer skuffelser». Dette hindrer de innsatte til å ta inn over seg sin situasjon og falle til ro, påpeker hun. At man ikke slår seg til ro, vil muligens øke tenketiden ved at man sitter og grubler og håper på å slippe ut. At den sosiale kontakten er viktig for de innsatte er forståelig, og da spesielt med andre innsatte. Dette vil kunne fungere som en ventil for å diskutere frustrasjoner og spørsmål rundt saken, slik Anders sier at han gjør. Kontakten med andre innsatte vil muligens være likere det Isolasjonsgruppen kaller normal menneskelig kontakt, ettersom det vil være en likere maktbalanse. Jeg antok før intervjuene at å ha kontakt med mennesker man kjente før innsettelsen ville være den mest normale menneskelige kontakten, noe jeg i neste avsnitt vil vise at Isolasjonsgruppen avkrefter.

5.3 Telefon- og besøkstid

Øyvind: Nei, nei. Jeg har 32 minutter, på grunn av barn ikke sant, så er det 32 minutter. Og så har dem lagt til 2 minutter ekstra for at du har en stemme atte denne telefonen kan være avlytta og tatt opp, sier dem ikke sant. Så dem har lagt til ekstra to minutter sånn at du ikke skal bli dratt av den tiden der. For det som er så irriterende at sier, hallo, ja vent litt den er en sånn stemme og så går det 25 sekunder og så kan du begynne å prate. Ja. Så på en måte er to minutter altfor lite. Du må ta lange telefoner. Du kan ikke ta korte telefoner.

M: For da forsvinner det.

Øyvind: Forsvinner som faen ikke sant. Tiden forsvinner jo med en gang... så hadde den derre stemmen vært borte så kunne man jo tatt korte telefoner og du kunne snakka litt kjapt, men jeg mener det er jo ikke noe hyggelig det heller. Men den telefonen fungerer rett og slett, du kan ringe hver dag. Hver eneste dag. Og den telefonen får du inn på cella di. Sånn trådløs telefon, ikke sant. Vingsystemet kalles det... og da må du ha lagt inn telefonnummeret da. Ikke sant, da bare gir alle telefonnummerne du skal ringe til, og så legger de dem inn på PC og så ringer de telefonnummeret, rett og slett. Og når det da har gått, brukt opp ringetiden din så kommer det 30 sekunder før, så sier det 30 sekunder igjen av taletiden din. Sier den, ikke sant. Og da har du ikke noe mulighet for å ringe noe mer den uka... det er ikke noe mulighet for å si hei jeg må ringe til mor eller ringe til far. Nei du må vente til neste uke. Og ikke sant, den stikker. Ikke sant. Men selvfølgelig så er det noen betjenter som er allrighte ikke sant. Som har kjent meg i kanskje 10–12 år, de spør jeg selvfølgelig. Hei kan jeg ta en telefon, ja det går fint vær så god gjør det. Så går vi inn på et kontor og så ringer jeg. Og det er liksom, det er flere som har den muligheten du må se an hvem du kan gjøre det med òg da.

Øyvind oppsummerer her godt hvordan telefonsystemet fungerer og også hvordan han opplever det. Dersom man ikke er hindret av noen forbud eller kontroll, får man ringe 22 minutter i uka, eller for de som har barn 32 minutter. Disse minuttene omfatter ikke telefon til advokaten. Når du kan ringe, ser det ut til å være litt ulik praksis på, på de forskjellige avdelingene. Brev, telefon og besøk¹⁵ er de mulighetene man har til å ha kontakt med sine pårørende. I tillegg sier flere at advokaten deres formidler en del beskjeder for dem. De fleste av informantene mine satt på brev- og besøkskontroll, men ettersom dette ofte i praksis ble et forbud, var det ikke så mye av intervjuene som handlet om kontakten med de pårørende, men snarere den begrensede eller fraværende kontakten.

Som Øyvind sier, men også flere med han, går telefontiden enormt raskt. Den «forsvinner som faen». At man ønsker å ta korte telefonsamtaler for å få mer ute av tiden ved å ringe flere ganger eller flere personer, mener Øyvind at ødelegges av de 25 sekundene prat i starten, til tross for at de to minuttene er lagt til nettopp for å kompensere for dette. For å få utnyttet minuttene best mulig, og altså også «tjene litt tid», ved også å få benyttet mesteparten av de to minuttene, må man ringe få, men lange samtaler. Ut i fra hva Øyvind sier ser det heller ut til å være attraktivt nettopp å ta korte samtaler: å effektivt få brukt tiden til å nå flere, eller til å nå de samme flere ganger i løpet av en uke. Men da vil telefonminuttene bli færre, ettersom «stemmen» spiser av tiden. Han nevner også at det muligens vil oppleves negativt av de man ringer at man vil snakke kort, noe som kanskje skyldes at man har ulike tidsoppfatninger. Den som blir oppringt kan oppfatte at en samtale på 10 minutter i klokkeid er kort, og kan synes at det er fornærmende ikke å få tildelt flere minutter. Mens den innsatte på den andre siden

¹⁵ Noen forteller også at de får besøk utenfor murene om kvelden som de kan rope til ut fra vinduet på cella.

sitter med en rekke «handlinger og hendelser» som skal inn i de klokketidmålte 22 eller 32 minuttene, og på denne måten kan en ti minutters samtale med samme person føles som en lang samtale.

Øyvind: Det er telefon da. Muligheten til å ringe. Ikke sant. Når den er begrensa til tyve minutter så er det utrolig at du må drive å så. Ikke sant denne uka, nå har jeg, som sagt har jeg sitti inne 12-13 uker. Og så i går så måtte jeg ringe mamma for første gang. Ikke sant. Og da går det, da gikk det tolv minutter. Og dagen før så, hvilken dag er det i dag?

M: Det er tirsdag.

Øyvind: Det er tirsdag. Nei, nei asså noen timer før så ringte jeg en kompis. Fordi atte... de måtte få satt inn noen penger og sånt noe ikke sant. Og da gikk det syv minutter der. Ett minutt å ringe. Og da skal du ringe til sønnen din. Du er nødt ti å drive og sjonglere da. Okey, nå gikk det 13 uker før jeg snakka med mamma liksom. det er rett og slett for at du føler at, mamma vet at jeg er her, pappa vet at jeg er her, søstra mi vet at jeg er her. Ikke sant. Alle de vet at jeg er her. Og eksen vet at jeg er her. Men hun må jeg jo ringe hver uke og høre hvordan det går med sønnen min og tiden går jo sånn (knipses) der er jo bom så er den borte vekk. Og det er jo en materiell ting som du virkelig savner, er akkurat det der sånn.

Øyvind beskriver hvordan man må prioritere hvem som får tildelt en bit av ringeminuttene. At telefontiden den innsatte får tildelt er på nøyaktig 22 minutter, kan med Foucaults teorier sees som effektiviseringen av den disiplinerte tiden. Den deles opp i nøyaktige sekvenser som med klokketid kan måles på minuttet. At de innsatte kun får tildelt denne tidssekvensen i løpet av en uke kan overholdes ved hjelp av dette «Vingsystemet». I tillegg vil man potensielt kunne bli avlyttet av politiet, noe som i tråd med Foucaults panoptikonmodell vil kunne bidra til at man ikke kan begå ny kriminalitet ved å ringe noen. Ugelvik fant i sin studie fra Oslo fengsel at telefontiden ikke var like absolutt som mine informanter oppga.

«Utgangspunktet er tjue minutter ringetid per fange per uke. Dette er ikke en fast regel, men en måte å administrere et gode slik at alle får noenlunde lik del. Kommer slutten av uken og det er rolig på telefonen, er det mulig å få ringe utover de tjue minuttene. Det er også mulig for fanger med barn å søke om å få utvidet ringetiden til førti minutter per uke» (Ugelvik 2010:320).

Når man ringer, eller skal få besøk blir man nødt til å forholde seg til tiden som går utenfor fengselet. I denne tiden blir man også minnet på at de pårørendes tid utenfor går, uten at man får tatt del i denne. At Øyvind vil ringe ekskjæresten sin, for å høre hvordan det går med sønnen hans, er hans måte å holde seg oppdatert på barnets tid og dets utvikling, som han ikke får tatt del i. Øyvind sier at «Nå er det første gang jeg sitter inne hvor jeg har ting der ute som betyr noe for meg». Derfor er det ekstra hardt å sitte inne. Øyvind sier at han må jo ringe og oppdatere seg om hva som har skjedd med barnet, som er under ett år gammelt. Ettersom denne tiden i barnets liv innebærer mye utvikling og fremskritt som Øyvind går glipp av, er

dette kanskje en måte å forsøke å ta igjen denne tiden ved å holde seg oppdatert. Samtidig vil han her minnes på at han går glipp av denne, noe han sier kan resultere i at han noen ganger blir frustrert etter å ha ringt dem. Tiden flyr nemlig usedvanlig raskt avgårde når man ringer (Jensen m.fl. 1980) (Hellevik 2001).

Som jeg har nevnt ser det ut til å være ulik praksis mellom avdelingene på hvordan man for eksempel administrerer telefonen.

Amir: Det er veldig mye, altså... hver etasje, avdeling, ingen som har like regler. Så på fjerde. For eksempel telefon, da kunne du ringe tre ganger i uken... Ehhh... mellom... i begynnelsen det var etter tre, til syv. Men etter mye klaging så ble det forandret for de fikk ringe hver eneste dag. Ehhh... meee... også hvis ikke betjentene hadde pause, ellers så kunne de ringe. Det ble forandret på det. Jeg klagde mye på det... og... ja... det var på andre avdelinger så har du kanskje kun tre ganger i uken du kan ringe og da har du begrenset tid fra seks til åtte for det. Og i løpet av den tia så må du ringe. Og altså det er mange som ikke har, tenk på alle som ikke har penger, som lever kun av det de får her... for penga du får her er ment for tobakk og en tobakkspapir. Det er alt. Hva med å få lov til å ringe, og mange av de har familier utenlands.

Berit Vegheim (1994) beskriver en mor som ringer hjem fra fengselet for å snakke med sine barn. Ettersom det bare var datteren som var hjemme, sparte hun litt tid, og sa at hun ville ringe opp igjen om en halv time, for også å få snakket med sin sønn. Når det hadde gått en halv time, spurte hun en av betjentene om å følge henne ned til telefonen, og fikk da beskjed om at hun hadde allerede ringt, så å følge henne noe mer kom ikke på tale. «(...) Jeg så for meg guttungen som satt der og venta, og ble helt vill. Jeg knuste alt på cella. Så kom det en annen betjent og spurte om hva som foregikk. Jeg sa hva det var, og han sa det at: «Det er klart jenta skal få ringe»» (Vegheim 1994:112). Denne historien illustrerer godt hvordan de innsatte i fengsel både må forholde seg til hva som skjer i fengselet, men også til tiden utenfor når man skal ringe. Også mine informanter må forholde seg til tiden utenfor, noe som gjør det forståelig at telefonpraksisen med kun å kunne ringe bestemte dager, og da begrenset mellom klokken tre og syv, ble klaget på.

Som nevnt hadde jeg en antakelse om at det å få besøk av pårørende ville være den kontakten som muligens ansees som mest «normal», ettersom dette er personer som allerede har tatt del i den innsattes liv. Men her fremhever isolasjonsgruppen at det å ha et besøk som er avgrenset i tid, bestemt av et reglement, noen ganger overvåket av en betjent, og som i tillegg foregår på et besøksrom, ikke kan karakteriseres som «normal menneskelig kontakt». At de innsatte nå befinner seg i en nedverdiggende situasjon kan være en av årsakene til at flere kvier seg for å få besøk av pårørende. Hellevik skriver at en som fikk glassvegg under besøk som reaksjon på noe han hadde gjort, heller ville la være å ha besøk. Det samme skjer når Amir endelig etter nesten tre måneder får mulighet for å få besøk fra familien sin. Amir: Da var det, kona, barna og to politifolk til stede. Måtte snakke norsk og fikk ikke lov til å ta på dem. Asså... De var der i fem minutter og så ba jeg dem bare dra igjen. For det at, det der orket jeg ikke. Det var jo såpass hardt, asså, hva skal jeg gj... du kan jo ikke klemme dit eget barn... men det er... Det

var... det var hardt i begynnelsen. Det var det. Men ettersom, med tiden, da du får flere besøk òg. Det gikk jo først over fem måneder før jeg først fikk ringe hjem.

At tiden går, at man får flere besøk, går av forbud og får ringe, alt dette letter situasjonen. Men mest av alt gleder Amir seg til å få en dom eller bli frikjent, slik at han har noe å forholde seg til. Mangelen på kontakt med pårørende, samt usikkerheten rundt fremtiden er det Lars synes er det vanskeligste ved å sitte i varetekt.

M: Hva synes du er vanskelig/ikke vanskelig med å sitte i varetekt?

Lars: Nei, det vanskeligste er det der med at du... ikke får... gitt beskjed og holdt kontakten med dem du bryr deg om liksom. Og at du ikke veit når det er slutt. Selv om du har sagt alt du har å si liksom, så hjelper ikke det noe. For hvis ikke polti trur noe på deg da, så kan de holde deg i fire og fire og fire og fire. Bare på å si at «nei, ei, vi er sikre på at han har noe med det å gjøre». Så du kan jo sitte her i mange uker da, uten at du har en dritt med det å gjøre.

M: Ja. Og du vet heller ikke når dommen din, rettsaken din kommer opp?

Lars: Nei, Dem sier nå at det er helt i begynnelsen av... veldig tidlig i etterforskningsfasen sier dem. (M: Okey) Normalt sett så går det over halvannet, to år før dem er i retten. Så da kan dem sitte her i teorien i varetekt helt til saken kommer opp.

M: Tror du at du kommer til å måtte det?

Lars: Nei, men det trur jeg aldri da (latter)... Nei men det skjer... det har ikke skjedd meg enda trur jeg. Dem har overført meg på dom noen ganger da, hvis jeg har hatt en gammel. Men det har jeg ikke nå.

Mangel av, eller begrensning av kontakt med andre mennesker og da spesielt med pårørende ser ut til for mine informanter å være et vesentlig trekk ved varetektsfengslingen. Ole har for eksempel vanskeligheter for å få besøk av venninnen sin, fordi han er ilagt kontroll, mens Kristian ikke gidder å prøve å få besøk, siden han mener han snart vil slippe ut. Ole sier i midlertid at han får besøk av venner utenfor murene om kvelden. Dette sier også Lars at er vanlig, men at det er mange som drar den litt for langt å står å roper ned hele natten, og at disse derfor ofte blir flyttet til celler som har vindu innover i fengselsgården i stedet. Heller ikke det å stå å rope ut av vinduet, vil kunne karakteriseres som normal menneskelig kontakt. Å være ganggutt eller å jobbe i vaskeriet betyr imidlertid både en økning i antall aktiviteter i løpet av dagen, men også en økt sosial kontakt med likestilte. I likhet med at ganggutt- og vaskerijobben gjør at man har det bedre ut i fra at tiden lettere går, er også det å ha mer kontakt med pårørende, slik Amir sier, noe som gjør situasjonen bedre. Lars sier at fraværet av muligheten til å holde kontakt og gi beskjeder til pårørende, samt usikkerheten en varetektssituasjon innebærer, er det vanskeligste. Jeg vil nå se nærmere på denne usikkerheten, i tillegg til varetekt som en ventesituasjon.

6. Tid i usikkerhet

6.1 Ventetid

Å sitte i varetekt kan i seg selv sies å være å sitte å ventesituasjon ved at man sitter å venter på at tiden skal gå til man blir sluppet ut ved for eksempel neste fengslingsmøte, eller at rettsaken kommer opp og man enten får en dom eller blir frikjent. I tillegg ser det ut til at det er en god del ventetid i hverdagen i varetekt. Noe som fører til, som de fleste også utenfor fengsel sikkert selv har erfart, at tiden går mye saktere i hendelses- og handlingstid.

M: Har du klokke og... følger med hva tiden er?

Lars: Nei.

M: Nei. Men du veit det kanskje litt ut i fra hva som skjer, jeg vet ikke.

Lars: Ja, ja. Du... jeg vet ikke. Du står opp på morran liksom. Så da sjekker du på tekst-TV hvor mye klokka er. Og så går det liksom, da venter du liksom på luftinga.

M: Er det på faste, luftinga på fast tid?

Lars: Ja, hver dag.

Ettersom man er nødt til å forholde seg til en fastsatt timeplan i varetekt, er man som Lars her sier nødt til å vente på de ulike gjøremålene i timeplanen. Det innebærer å vente på hendelser som skal skje ved fastsatte klokkeslett, som de fleste ser ut til å kjenne til. Foucault (2008) ser den tradisjonelle timeplanen som et verktøy til å bekjempe lediggang, og den moderne timeplanen som noe som skal øke effektiviteten. Nina Cope (2003) anser timeplanen som noe som også kan hjelpe individene ved å gi hverdagen en viss forutsigbarhet. Ifølge Foucault vil dette være en forutsigbarhet som springer ut fra det faktum at individenes personlige autonomi er kraftig begrenset, ved at tiden er disiplinert gjennom kontrollen over overholdelsen av timeplanen. At Lars må sitte og vente på klokkeslettet for luftetiden er en direkte konsekvens av dette. Han kan ikke selv være medbestemmende over når han kan lufte: Dette er bestemt av «systemet» og iverksatt av betjentene i form av at timeplanen følges. At dette ikke utrydder lediggang for den innsatte kan sies å være svært tydelig. Timeplanen ser heller ut til å kunne gjøre det omvendte: der skaper ventetid, en venting som kan sies å være konsekvensen av fengselets ønske om effektiv drift.

At ting tar tid i varetekt, er ventingen på klærne et godt eksempel på. Dette er noe nesten alle informantene mine nevner, uten at jeg har spurt om dette under intervjuene. Det vanligste ser ut til å være at advokaten informerer de pårørende om at det er blitt søkt om

varetekstfengsling, og at de derfor enten må komme med en pose klær, eller sende disse per post. Klærne må deretter gjennomgå av politiet, noe som angivelig tar alt fra seks dager til fem uker.

Anders: Men jeg hadde ikke noe klær eller noe. Du får jo, truse og T-skjorte, så jeg hadde jo ikke... Dem sendte, de hjemme hadde sagt, eller advokaten hadde sagt at de skulle sende... men det tok jo nesten to, tre uker, ja to uker før jeg fikk det. Så jeg gikk jo med de samme klæra i over én uke før jeg fikk vaska det, ikke sant. Så... det var jo litt kjipt. Mene... Det gikk lang tid, det gjorde det, mye venting og sitte der og du ikke veit hva som kommer til å skje og hva... så... det er... i hvert fall for meg var det veldig hardt for jeg har aldri vært involvert i politiet før og noen ting... liksom hvor fort livet kan snu...

Som Anders her forteller måtte han gå med samme klær en uke før han fikk vasket dem. At dette opplevdes som lang tid, er ikke rart. Ikke minst fordi han trolig er vant til å skifte til rene klær langt flere ganger på en uke.

Kristian: Klærne mine tok jo. Jeg fikk jo det i fengselsmøtet. Da fikk jeg. Familien kom med en bag med klær til meg. Men da hadde advokaten ringt og gitt beskjed om at de har søkt om fire uker, og fire eller to uker. Så sammen med klærne kom jeg hit på onsdag. Så fikk jeg ikke klærne mine utlevert til meg før... neste tirsdag. Så det var jo nesten en hel uke jeg måtte gå med samme klær. Så det var litt ekkelt. Føler du deg ikke ren selv om du har dusja, siden du skal ta på deg samme klær.

Også Kristian syntes det var ekkelt å gå i samme klær i nesten en uke. At seks dager i klokketid ikke er så lang tid, ut i fra at utleveringen av klærne sies å kunne ta opp til fem uker, kan ikke sammenlignes med hvor lang tiden oppleves i handlings- og hendelsestid. For både Kristian og Anders opplevdes en uke i de samme klærne som mye.

En annen situasjon der man må vente, er dersom man ikke har do på cella og må følges på do. På et spørsmål om man pleier å ha mye kontakt med betjentene svarer Øyvind:

Øyvind: Du prøver å ikke ha kontakt med dem, men du klarer ikke å ha det. Du kan tenke deg du må på do eller noe sånn og så ringer du på, ja vi kommer snart ikke sant sier dem. Og ringer du på etter klokka halv ni så sier dem ja vi setter deg på lista og så kan du gjerne sitte en halv time, tre kvarter og vente og sånt noe før dem kommer.

M: Når du må på do?

Øyvind: Jajaja. Det er sånn du må planlegge når du skal på do nesten det, det funker jo ikke sånn. Og så går du på do. Og når du er ferdig på do da, da skal du egentlig gå rett på cella di.

Anders som har do på cella sier at han synes det er ekkelt å måtte spise, sove og gå på do på samme sted. Men det er mulig at dette er bedre enn alternativet hvor man må planlegge når man må, slik Øyvind forteller om. At det blir mye ventetid sies å skyldes både at betjentene har dårlig tid, men også at politiet har for dårlig tid. Dette gjelder spesielt i forbindelse med at

det er politiet som har ansvaret for å utføre kontrollen med at de ulike restriksjonene eller restriksjonene overholdes. Dette sies å resultere i at det ikke er noen forskjell om man sitter på kontroll eller forbud, ettersom politiet enten ikke har tid i det hele tatt, eller at det tar altfor lang tid.

Lars: (...) men jeg sitter på kontroll da.

M: Det vil si?

Lars: At jeg ikke får ringe til noen, hvis ikke poltti er til stede. Og dem har jo aldri tid. (M: nei) Selv om det er jobben dems å sørge for å legge ting til rette så gjør dem ikke det. For at vi kommer jo i bakerste rekke.

M: Så da blir det jo et forbud på en måte?

Lars: Ja... så... hvis du skal sende brev så skal du sende dem, så må du først levere det her. Og så skal dem sende det til poltti og så sender poltti det videre... Så da tar det jo en uke før poltti får det og så tar det kanskje opptil 10 dager før dem sender det videre, for dem har jo så mye annet å gjørra. Så da blir du fratatt all kommunikasjon med omverdenen da. Så dem... pønker hverdagen din, dem ødelegger... når du prøver å holde tak i noe, så klarer du det ikke i det, ikke allikevel. Og det er jo ikke bra. Selv om det bare er fire uker, så er fire uker er lang tid når du ikke har kontakt med noen.

Som man kan se av sitatet fra intervjuet med Lars, er den subjektive opplevelsen av fire uker uten kontakt med sine nærmeste mye lengre enn fire ukers klokkeid. Lars tar også opp problemet med at nyheter ikke er nyheter lenger når det tar så lang tid å få sendt brevene. Det er ikke bare Lars som tar opp at forbud og kontroll praktiseres likt. Også Ole, Øyvind og Amir tar dette opp.

Amir: (...) brev og besøksforbud og brev og besøkskontroll blir egentlig praktisert likt selv om det ikke er det, og selv det er fastslått av Høyesterett at det ikke skal praktiseres likt... så gjør det det i fengslene.

Ole har en venninne han har lyst å få besøk fra, men det har ikke skjedd enda fordi politiet ikke har tid, sier han. I skillet mellom handlings- og hendelsestiden til de innsatte og klokkeiden som «systemet», her i form av politiet, baserer gjøremålene på, kan man se hvordan de ulike tidsopplevelsene står i konflikt med hverandre. På den ene siden kan politiet se det som kort tid å få noe gjort på klokkeiden én uke, mens for den innsatte som opplever dette i handlings- og hendelsestid er dette lang tid, noe som forklarer hvorfor Lars mener at politiet «pønker hverdagen». I tillegg til at ting tar tid, vet de innsatte svært lite om hvor lang tid ting vil ta, noe jeg nå vil vise konsekvensene av.

6.2 Det usikre nuet

I tillegg til det faktum at man sitter og venter på luftingen, klærne, eller på å gå av forbud og restriksjoner mm., virker det belastende å ikke vite når dette vil skje. Anders fremhever at varetektssituasjonen er hard for han, siden han ikke har vært i befatning med politiet før. Dette underbygger Amir, som sier at det allikevel er tøft selv om han vet mer.

Amir: Det er veldig mange som sliter psykisk... Spesielt... de som ikke er vant til å sitte i fengsel, de sliter noe jævlig. (M: mhm)... For det første de vet ikke hvordan systemet fungerer og sånn og... de vet ingen ting. Men så har du dem som har vært inn og ut og vet hvordan fengselslivet er. Jeg personlig vet det. Men allikavel, det blir tøft.

De som har opparbeidet seg litt mer kunnskap om slike hverdagslige ting og om hva man kan forvente, eller når man kan forvente disse, opplever trolig noe mindre usikkerhet i sin hverdag i varetekt. For eksempel fikk Kristian, som ikke har sittet inne før, først vite etter at han endelig hadde fått klærne og deodorant, at deodoranten ikke kunne tas med opp på avdelingen, men at dette kunne han fått gratis på avdelingen dersom han hadde spurt. Det etterlyses generelt mer informasjon om det som har med deres situasjon og hverdag å gjøre. Kristian trekker frem en hendelse kvelden før, hvor mangelen på informasjon opplevdes som skummelt.

Kristian: (...) Også i går for eksempel så gikk, brant det to tre etasjer under oss. Så hører vi brannalarmen klokken tolv på natta, tolv halv ett. Og så blir du ikke. Så får du ikke noen beskjeder. Så ser du bare brannbiler kommer inn porten og... og aner ikke hva som skjer. Så er du redd at det er kanskje cella siden av deg da, mene... de fleste bare (mumling), for du får jo ikke noen beskjeder. Vi fikk jo beskjed i dag tidlig. Vi skjønte jo at det var brann i går. Mene vi fikk ikke beskjed før i dag hva som hadde skjedd og hvor det hadde brent så det. Det er jeg veldig redd for, det var litt. Det var skummelt.

At det er belastende og skummelt å sitte og vente uten å få noen beskjed mens brannalarmen uler, kan nok alle tenke seg. Kristian har som nevnt aldri sittet inne før og visste derfor ingenting om hvordan en slik situasjon ble håndtert og hva han kunne forvente seg. De som har sittet lenge eller flere ganger vil kunne ha mer kunnskap om slike ting. I sitatet jeg i teorikapittelet gjenga fra intervjuet med Ole, sier han at det ikke er vanskelig å sitte i varetekt. Han sier: «For min del er det ikke noe problem... på en måte heller. Jeg kan se det sånn atte... jeg har jo egentlig blitt vant til det på en måte sånn, jeg takler det fint». Goffman (2006) sier at ved å studere hvor bra eller dårlig man takler tiden i institusjonen kan man se hvor godt man tilpasser seg den totale institusjonen. Ole møter både kjentfolk fra ute, men også fra

tidligere fengselsopphold. «Ja dessverre så kjenner jeg litt folk (ler) ja» svarer han leende når jeg spør om han prater med folk i luftgården. Ole har derfor litt mindre sosial avsnøring noe som ifølge Goffman påvirker hvorvidt tiden er meningsløs eller ikke. Ole er også den som klager minst over *tenketiden* og derfor kanskje den som ut i fra Goffmans teorier har tilpasset seg institusjonen best. Selv om Ole nok er den som til meg uttrykker at han har minst problemer med tiden i varetekt, sier også han at han ikke helt har forstått systemet i Oslo fengsel.

Ole: (...) jeg har ikke forstått helt systemet hvordan dem gjør her. For dem, mange ting dem sier dem gir ikke beskjed om en gang. Sånn at hvis du har fått penger inn på konto, dem sier ikke fra. Dem. Så jeg vet ikke om dem sier i fra at du har besøk den og den dagen. Eller om de plutselig kommer og henter deg og sier nå har du besøk liksom. Og bare ja? Å ja. Så det. Det kan også ødelegge litt egentlig. For at plutselig, plutselig så er du på vei til treninga ikke sant. Og så sier dem at nå skal du ha besøk. Og så står du der og så bare...

M: (...) ja så sånne uanmeldte ting det er slitsomt?

Ole: Ja, det er ikke kult. Det er ikke kult heller. For fleste folk har sånne uanmeldte ting da er det alltid et aller annet gærent...

Å mangle informasjon om sin situasjon, eller kun å få informasjonen rett før noe skjer, gjør det svært vanskelig å forberede seg på hva som skal skje til enhver tid. Også Jan nevner dette når jeg ber han utdype hva han mener med at uvissheten er det som er verst.

Jan: Mhm... Eh... jeg har ikke så mye å si om det egentlig... man får jo ikke vite... man får egentlig vite veldig lite når man sitter i varetekt... man får liksom ikke vite før, noen par dager eller dagen før når man skal ha ny info om ny varetekt ikke sant. Det sier ikke politiet fra om... før dagen før, eller to dager før... Og... Og... Så man går liksom hele tia... Så som jeg veit, jeg veit at jeg ikke slipper ut...

Ole sier at uanmeldte ting forbindes med at det er noe galt, og liker dette dårlig av den grunn. Det er også mulig at mangelen på kontroll over situasjonen, i form av å plutselig ikke trenge å vente, bidrar til de negative følelsene rundt uanmeldte ting (Goffman 2006).

Dårlig informasjon om hva slags rettigheter man har er nevnt av flere. Det etterlyses et lett forståelig hefte hvor alle rettighetene bør være samlet sammen. Amir mener også at et slikt hefte bør komme på mange forskjellige språk, slik at også de utenlandske innsatte som ikke snakker norsk, og noen ganger også dårlig engelsk, kan forstå innholdet.

Amir: (...) For det først når du kommer inn til et fengsel så skal du få et hefte (banker i bordet) hvor det forteller hva dine rettigheter inni fengselet og alt er her. På alle mulige språk. Det får du aldri.

M: Aldri?

Amir: Nei... og så hvis det er noe. Sånn hvis du krangler med betjentene. Det er snakk om dine egne rettigheter. Som oftest gir, så gir de deg ikke noe svar, ellers kan de ikke gi deg noen svar, for de vet

ikke, de må snakke med overordnede. Som oftest, dem får du ALDRI tak i. Det er så tungvint system at det er helt... til å spy av (...).

Cope sier at «Prison is a paradox as it can be both routined and non-routined, certain and uncertain» (Cope 2003:162). Hun trekker frem at plutselige endringer i rutinene eller regler og forflytning mellom avdelinger ofte kan forekomme, og at de innsatte derfor ikke kan være helt sikre på hva som vil skje i hverdagen. De innsatte har som Foucault trekker frem også mistet sin rett til selvbestemmelse, og vil derfor være prisgitt systemets eventuelle plutselige omveltninger eller nye bestemmelser (Foucault 2008). I neste avsnitt vil jeg ved å ta for meg usikkerheten i forhold til løslatelsen fra varetekt, vise hvorfor denne mangelen på forutsigbarhet kan oppleves som vanskelig.

6.3 Den usikre løslatelsen

M: Og hva synes du om å ikke vite hva, ikke vite hvor lenge du kommer til å sitte her?

Amir: Det er det verste! Det er det verste!

M: Kan du fortelle litt mer rundt det?

Amir: Du tenker veldig mye. Sånn som meg for eksempel. Jeg tenker veldig mye på familien hvordan de har det. Hvordan de klarer seg uten meg. Og at det er tøft for dem. Men allikavel, du få'kke, det er så mye du skulle ha ønska å bare hjelpe dem, som du ikke klarer da vet du. Og du vet ikke hva som skjer videre. Det er, den uvissheten det er veldig tungt... Så... nå... holder jeg på med rettsaken da. Jeg regner med å bli frikjent når den er ferdig. (M:ja) Så vi har jo hatt nå rettsfri ei uke. Vi var jo to uker i retten før det. Vi har jo to uker igjen. (M:mhm) ... Men ... Den siste tia har jeg glede meg og bare venta ... til det kommer til... til hovedforhandlingene starter... for da vet du. Da har du noe å forholde deg til ikke sant, selv om du blir dømt. Du vet at, du vet at du har noe å forholde deg til. Men når du ikke vet det. Det er så tungt, det er så tungt. Asså du kan jo sitte... et år i varetekt. På den tia vet du ingenting hvor lenge dette her kommer til å vare. Men så kan du ha en dom kanskje på seks, eller syv år, eller åtte år, ikke sant. Den, den tar du mye lettere, enn den tia du er i varetekt. For det er den uvissheten. Den er veldig tung.

Denne usikkerheten handler ikke bare om Amirs egen situasjon. Den handler mye om de pårørende. Hvordan de har det. Hvor mye av tiden med barna han vil miste. Om han vil kunne være i «(...) nærheten av unga mine og se dem vokse sammen med meg». Det handler både om usikkerheten i nuet og om usikkerheten ved fremtiden. Sitatet er en god oppsummering av hva informantene mine er fokusert på ved usikkerheten.

Når det gjelder den fremtidige usikkerheten er det spørsmål som: hvor lenge vil man bli sittende i varetekt? Slipper man ut før rettsaken, eller ikke? Hva blir utfallet av rettsaken? Blir man frikjent eller dømt? Om man blir dømt, hvor lenge må man sitte? Hvordan kommer det da til å gå med familien? Alt dette er typiske spørsmål som de går å tenker på. At jeg i intervjuguiden hadde et spørsmål hvor jeg konkret spurte om «hvordan det oppleves å ikke

vite når du kommer ut herifra», forklarer nok hvorfor det ble kraftig fokus på dette. Flere tar imidlertid dette opp svært tidlig i intervjuet før jeg selv fikk stilt spørsmålet. Uansett om det var meg eller dem som tok denne usikkerheten opp, var det tydelig et tema alle hadde mange formeninger om.

I likhet med at Amir heller ville hatt seks, syv eller åtte års fengsel enn ett år i varetekt, ble den gamle sikringsordningen opplevd som verre enn «vanlig» fengselsdom, nettopp på grunn av den store uvissheten. Disse sikringsårene blir karakterisert som «ureine år», mens en vanlig fengselsdom uten sikring var «reine år». «De reine årene er det som handlingen koster – en fair deal. De ureine årene er en pris som ikke endelig er fastsatt, og som den andre parten kan endre etter forgodtbefinnende» (Ericsson 2002:88). Fem «reine år» er derfor noe annet en fem «ureine år». Amir synes til og med at verdien på ett år i varetekt tilsvarer verdien til åtte år i fengsel, som vil være såkalte «reine år» uten å ha denne store uvissheten hengende over seg.

M: Men når du sier at du tenker at du har begynt å sone straffen, er det, tror du det er en mekanisme for å takle det?

Ole: Ja selvfølgelig, det er jo bedre, du tenker at det er jo bedre å tenke det verste, da blir du ikke skuffa om det kommer noe dårlig heller, for da er det heller og ja selvfølgelig det var forventa. At det skulle skje. Enn at du skal sitte å håpe atte nei nå håper jeg jeg kommer ut nå. Og så kommer du ikke ut, og så kommer du tilbake igjen og så bare faen fire uker til og så skal du begynne å telle på de fire ukene igjen ikke sant. Sitte og nå har jeg gjort en uke. Så det blir mer til atte du tar, du tar, tar dag etter dag og prøver å ikke tenke på dager eller uker. Eller. Bare tenke atte nå, i morgen skal jeg gjøre det. Og i morgen skal det skje, og kanskje da, da skal det skje. Da skal de tingene skje, ikke sant så.

M: Er det viktig å ha ting å se frem til?

Ole: Ja.

M: Hva kan det for eksempel være?

Ole: Alt egentlig. Det kommer egentlig an på interessene til ethvert individ.

M: Hva med deg?

Ole: Meg?... Jeg er ikke helt sikker. Jeg er veldig litt sånn åpen for alt mulig rart egentlig. Jeg.

M: Er det noe sånt du gleder deg til som kommer til å skje?

Ole: Ja fengslingsmøte nå (ler).

M: Ja.

Ole: Ja... så jeg håper på å bli løslatt. Jeg burde jo bli det. Så... Så får vi se.

Ole bruker taktikken å tenke det verste for å ikke bli skuffa ved fengslingsmøtene. Til tross for at han sier at det er bedre å tenke det verste, oppgir han fengslingsmøtet som noe han gleder seg til i håp om å bli løslatt. Ole er ikke den eneste som ser frem til fengslingsmøtet. Bortsett fra Øyvind og Jan som vet de ikke slipper ut før rettsaken, grunnet enten rømningsfare eller gjentakelsesfare, i tillegg til Kristian som sier at han vet at han slipper ut førstkommande tirsdag etter intervjuet, er de andre veldig fokuserte på fengslingsmøte. De fleste gir meg uoppfordret den nøyaktige datoen for når neste fengslingsmøte skal være. Fengslingsmøtet oppgis å være den ene anledningen man har til å påvirke løslatelsen sin, og

er derfor noe det sees frem til. Jan som vet at han blir sittende forteller at han derfor ikke lenger har noe behov for å møte opp til fengslingsmøte, ettersom dette tydeligvis var en prosess preget av mye ventetid og ingen celleaktiviteter der man måtte vente.

Jan: Ja. Nå veit jeg at jeg blir sittende så... sånn som vanlig drar man i retten hver fjerde, fjerde uke for å få ny varetekt. Men hvis man veit at man får fire nye uker, så kan man godta, så slipper man å dra ned på tinghuset og sitte i arresten på tinghuset. Der hvor det ikke er TV, det er bare en madrass, ikke sant. Sitte der og gruble noen timer, og så opp i retten og få fire nye uker som du veit at du får. Og så tilbake i samma drittcella og så overført over hit i løpet av to timer eller noe sånt noe. Ikke sant. Da har du sitti der nede å kjeda ræva av deg i fire timer. Så jeg bare godtok, signerer at jeg godtar alle fengslinger. Jeg gidder ikke dra ned. Hadde jeg visst, hadde jeg hatt muligheten til å slippe, så hadde jeg dratt ned. Men jeg (mumler noe om at han ikke slipper ut)

M: Det er forståelig.

Jan: Det er ikke noen vits i å tro på julenissen.

At Jan sier at han blir sittende og gruble og kjede seg, kan tyde på at han får tenketid når han sitter på denne ventecella uten annet enn en madrass. Altså uten tidsfordrivende aktiviteter, noe jeg har vist at gjør tiden mye lenger i handlings- og hendelsestid. Ettersom Jan har godtatt alle fengslinger har han litt mindre usikkerhet enn de som håper på å slippe ut før rettsaken starter. Men det er fortsatt en god del usikkerhet rundt hva utfallet av dommen vil bli.

Jan-Paul Brekke har skrevet en bok om Bosniske flyktingers midlertidige beskyttelse i Norge hvor han blant annet tar opp denne samme usikkerheten som informantene mine opplever i varetekt. Brekke bruker begrepet *planleggingshorisont* som han sier er en viktig del av den subjektive tiden, for å forklare hvorfor det er vanskelig med all usikkerheten. «Dette begrepet viser til et konstitusjonelt kjennetegn ved mennesket i sin alminnelighet. Vi er rettet mot fremtiden – ut fra et ståsted i nåtiden – og med en opplevd fortid bak oss» (J.-P. Brekke 2001:83). Denne planleggingshorisonten kan være mer eller mindre bevisst. Den kan være rettet mot fjern eller nær fremtid og variere i graden av bestemthet. Det å kunne se seg selv i fremtidige situasjoner eller ha en anelse om hva fremtiden kan bringe, vil være betryggende for mennesker også i nåtid ved at man opplever en viss forutsigbarhet og trygghetsfølelse i tilværelsen, sier Brekke. Om vi ser på de varetektsinnsattes planleggingshorisont, vil de ut i fra sin situasjon i varetekt måtte være rettet mot fremtiden. Ettersom varetektssituasjonen innebærer mye usikkerhet vil det være vanskelig å tenke seg hva denne fremtiden vil bringe, noe som derfor vil påvirke deres situasjon i nåtid. At flere av informantene sier at det er tungt eller hardt å sitte i uvisshet, kan skyldes dette. Samtidig har de varetektsinnsatte en fortid bak seg som kan påvirke hvordan deres situasjon oppleves. Ser vi på Amir som har stiftet familie utenfor, er det tydelig at usikkerheten og smerten denne medfører inkluderer hans liv utenfor

og hva som vil skje med dem som inngår i dette livet. Dette vises blant annet i uttalelser som «skulle ha ønska å bare hjelpe dem», men han «vet ikke hva som skjer videre» og at:

(...) Det har vært innimellom at jeg har tenkt at jeg skulle ønske... At jeg ikke hadde kone og barn ute.. Når jeg satt her i begynnelsen.Men så... var det litt sånn... Du kunne tenke også at... Det er deilig å kunne vite at jeg har dem og... For da har jeg noe å se fram til ikke sant. Så du blir veldig sånn.. Veldig opp og ned. Du får... Blandete... Tanker og det blir... Det er.. Det er mye som foregår oppi huet da (latter). Både negativt og positivt. Det er.. Det går sånn opp og ned.

Amir mener at når han bare vet, vil det bli bedre. Det vil være det samme hvor lenge han blir dømt til å sitte inne, bare han slipper å ikke vite. Brekke skriver at «det er i form av triangelet – fortid, nåtid og fremtid – at den subjektive tidsoppfattelsen ytrer seg og bidrar til å gi struktur til individets forståelse av eget liv» (J.-P. Brekke 2001:83). At Amir har såpass mye usikkerhet gjør at det ut i fra hans *planleggingshorisont*, heller ikke overraskende at han oppgir å ha mye *tenketid*. *Tenketid* oppgir han spesielt å hatt mye av i starten av oppholdet, en fase som innebærer enda mere usikkerhet, spesielt siden han også satt i isolasjon uten mulighet for å ha kontakt med familien.

M: Hvordan syns du det er å ikke ha noe sluttidspunkt, eller vite når du kommer ut av varetekt?

Lars: Det er ganske slitsomt. For det gnager deg skikkelig. For du har ikke noe, du ha'kke noe å strekke deg til liksom... for hele tia er det så er det, nei, nei, det blir sikkert fire nye... selv om politiet ikke har noen dritt, så hjelper det ikke noe. For det rettsvesenet mener at jo atte... når politiet sier at dem er tidlig i etterforskninga... så har dem jo ikke bevis til noen ting. Da har dem jo ikke en gang innhenta DNA eller fingertrykk eller noen ting. Men da kunne dem ha henta inn det før dem arresterte folk, mener jeg. Sånn at det var en slags bevis av at man hadde gjort noe i hvert fall.

Lars viser også til at å ikke vite når man slipper ut av varetekt gjør at man ikke kan ha en *planleggingshorisont*. Det å ikke ha noe å strekke seg til oppleves som slitsomt. Når Lars snakker om de fire ukene som kan fornyes hele tiden, omtaler han tid som klokketid. Han beskriver så måten han ble «taua inn på» før han forteller om hvordan det er å ikke få sagt fra til sine pårørende.

Lars: For hva tenker dem... hjemme om... ja nå blir jeg borte igjen liksom. Det er jo ikke første gang jeg blir borte, men det er jo ikke alltid jeg er i varetekt, det er andre grunner til at jeg blir borte (latter)... Så det er litt sånn. Det er vanskelig... For du blir sittende sånn hele tia og lur på... hva dem trur og alt mulig sånn. Da blir tia mye, mye lenger vet du.

Ettersom klokketid ikke kan bli «mye lenger» uten at det blir et lengre tidsintervall det er snakk om, har Lars her gått over til handling- og hendelsestid når han beskriver sin tid. Som nevnt sier Anders Johansen at det er den lineære tidsbevissthet, det jeg kaller klokketid som

har hegemoniet i dagens samfunn. Det faktum at all nåtid er forgjengelig påpeker Johansen at resulterer i et behov for å være produktiv. Nuet har ingen verdi i seg selv, men må investeres i noe fremtidig. Torsten Kolind sier slik jeg i teorikapittelet redegjorde for omtrent det samme, ved å si at det moderne menneskets identitetsprosjekt går ut på å fylle den tomme tiden med subjektiv væren. Dette gjør man ved å investere tiden i for eksempel utdanning eller jobb. På denne måten vil man kunne skape identitet, noe vi kaller å skape en selvbiografi skriver Kolind. Dette kan sidestilles med hva Johansens sier om menneskers behov for å investere tid i noe som vil bestå. Måten man gir mening til nuet er i likhet med å ha en *planleggingshorisont* å se tilbake på seg selv fra en forestilt fremtid, sier Johansen (1984:12-13). Derfor er man nødt til å være fremtidsrettet med den lineære tidsbevisstheten.

Jan: (...) Jeg prøver nå å bli sendt til et annet fengsel. Jeg skal til (sted...). Men det er også sånn problematisk når man sitter på varetekt så, har man egentlig ikke noe spesielt rettigheter. Det er politiet som bestemmer over deg, ikke sant. Så... jeg er heldig i mitt tilfelle, der har politiet sagt ja, det er greit at jeg flytter til et annet fengsel. Og... og... så jeg har søkt et annet fengsel. Men mange ganger sier dem nei... ikke sant. Og da får man åtte uker... eller asså man sitter i varetekt da, så venter man på dom. Og så er man kanskje, og så veit man sjøl atte man blir sittende til man får dommen, og blir sittende til man blir ferdig, og så er det greit å begynne med en gang, på et eller annet da. La oss si man skal ta skole da ikke sant. Og så sitter man kanskje seks måneder i varetekt ikke sant. Og så, og så kommer du over på dom. Da har du allerede brukt opp seks måneder på. Dem har jo skole her også men. Det er ikke alltid man kommer inn på det... da... hadde det vært bedre hvis man brukte tiden maksimalt på sånne positive ting. Og søke seg dit man ville, det.

Jans ønske om å bli overflyttet til domssoning og dermed kunne bruke tiden på noe maksimalt positivt vil derfor være svært forståelig ut i fra Johansens og Kolinds teori. Jan nevner skole som en slik positiv ting, som vil kunne sees som noe som vil bestå. Man vil da ha opparbeidet seg en utdanning man kan benytte også når man er ferdig med å sone, og dette er trolig grunnen for at det sees på som positivt å investere tid i. At det kommer noe i veien for å nå det fremtidige målet eller livsprosjektet, vil naturlig nok oppleves som et nederlag. Å havne i varetekt vil i seg selv kunne være et slikt nederlag. Og som man ser av Jans sitat vil det være bortkastet tid å bare sitte der, i stedet for å investere tiden i noe positivt.

Kristian som er midt i sine studier på utsiden, skulle gjerne hatt fagbøker, noe som ville gjort at han kunne tilegnet seg kunnskap som har verdi på utsiden. «Kristian: (...)Så har jeg ikke fått fagbøker heller. Så hadde det vært fagbøker så hadde jeg like greit kikket på noen oppgaver og... siden jeg er i varetekt så har jeg ikke rett til det». Øyvind som leser mye, men uten å huske noe særlig av det han leser, fortalte at han hadde lest en bok om Nordsjøen og olje. Å lese denne boken definerer han som å «gjøre noe fornuftig», i betydning av at han

kunne lære noe av det, og dermed har investert tiden til å bygge seg opp kunnskap som han kan ta med seg videre.

Øyvind: Ja. Eller... så leste jeg en bok her i, for et par uker siden om Nordsjøen og olje og sånt noe, og hvordan det er bygget opp... det er litt sånn prøver å gjøre noe fornuftig. Rett og slett ikke bare lese om oslopolitikk(?) avhør og... alt det derre. Det er det det går på i disse kriminalbøkene. Det blir litt kjedelig...

Flere av mine informanter som har sittet i varetekt og også ofte på dom før, snakker om første gangen både i varetekt og på dom som verst. Dette med unntak av Lars. Han var under femten da han satt inne første gang og synes å huske at han syntes «det var ganske tøft». Men han legger fort til at, «Men det er jo ikke det. Det er totalt bortkasta tid». Ettersom de som har sittet i varetekt før, sier at første gangen var verst, eller at de takler det fint å sitte i varetekt, kan man kanskje si at de har opparbeidet seg en form for institusjonskompetanse. Dette kan for eksempel være tilfelle hvis man lærer seg taktikker for å få tiden til å gå på. Eller som Ole, som ikke synes det er noe vanskelig å sitte i varetekt, fordi han kjenner så mange som sitter inne. I tillegg vil det å lære seg hva som sannsynligvis kommer til å skje når i varetektsforløpet, kunne bidra til at man har det bedre i form av å ha mer forutsigbarhet, slik Cope beskriver at rutinene kan bidra til (Cope 2003) (Johansen 1984, 2001) (J.-P. Brekke 2001) (Kolind 1996, 2003).

7. Tid i varetekt

7.1 For eller imot klokkeid i varetekt

Mine informanternes fortellinger viser at det eksisterer ulike former for tid i varetekt. Både informantenes subjektive opplevelse av tiden, og tiden retts- og fengselssystemet følger ved å gi de innsatte et visst antall uker til neste fengslingsmøte, eller ved å ha en timeplan for hva som skjer når i løpet av dagen. Det er også bestemt hvor mange ringeminutter man kan ha, hvor mye fellesskap, samsitting, trening og hvor lang luftepausen er. Alt dette er målt i klokkeid, og er noe de innsatte derfor må forholde seg til. Denne tiden og timeinndelingen er det Foucault kaller for disiplineringen av tiden. Tiden gjennomføres av makt, ved at den innsatte ikke selv får ha styring over hvor mye han kan trene, ringe eller lufte. Dette er bestemt ovenfra og som innsatt må man forholde seg til denne disiplinerte tiden og til de ansatte som håndhever denne.

Tid er slik jeg tidligere har fortalt et vanskelig begrep å redegjøre for. Anders Johansen som mener at det er den lineære tidsbevisstheten som har hegemoniet i dagens samfunn, sier at det er derfor heller ikke så rart at det er den (klokkeiden) man snakker om når man snakker om tid. Dette ble tydelig når jeg kun brukte begrepet *tid*, i spørsmålsstillingen når jeg lurte på om de innsatte var opptatt av det.

M: Er du opptatt av tid?

Jan: Åssen da mener du?

M: Eh har du klokke og holder deg oppdatert. Du sa i stad når.

Jan: Jaa.. før så hadde man jo ikke... klokke. Eller hvis man hadde en klokke, så fikk man med den inn. Men før så hadde man jo liksom ikke hadde man ikke klokke på armen så hadde man ikke klokke på cella heller. Så, og hvis du ikke hadde tekst-TV så... Jeg husker før når vi ikke hadde tekst-TV, så kjøpte jeg sånn TV-blad, etter hvert som programmene gikk så tok jeg en strek nedover så jeg viste sånn cirka hva klokka var (latter)... em. Men nå har de fått ny TV, sånne flatskjermer... så det er klokke på de. Det er litt greiere enn sånn det var før.

Det er ikke bare Jan som synes begrepet tid ble litt for abstrakt i forhold til å skulle forklare om man er opptatt av dette. Også Ole og Øyvind ba meg klargjøre, og forsto med en gang hva jeg mente når jeg nevnte klokken. Til tross for at det er klokkeiden man er vant til å tenke på når man snakker om tid, er det blandede meninger om man «frivillig» ønsker å forholde seg

til denne ved hjelp av å bruke en klokke. Jan ser ut til aktivt å ville det, mens Øyvind viser tydelig at han ikke ønsket vil det.

M: Er du opptatt av tid?

Øyvind: opptatt av tid?

M: Sjekker du klokka?

Øyvind: Nei... nei... det bruker vi ikke. Da står tiden stille. Så det må du bare glemme. Du kan ikke gå å tenke på klokka ass. Da blir du gal. Da står tiden stille. Jeg har ikke klokke en gang. Ikke noen klokke på cella heller. Så det er litt sånn at det gidder jeg ikke. Jeg spør ikke hvor mye klokka er eller noe sånt noe. Selvfølgelig hvis jeg er inne på toalettet så kan jeg kanskje kikke på klokka og se hvor mye klokka er liksom. Hvis jeg skal bort da. Hvis ikke gidder jeg i hvert fall ikke ass. Det... det, det. Fy faen det har jeg gjort nok ass, å kikke på klokka. Det funker ikke. Da står tiden stille, rett og slett. Så det går ikke.

Også Amir og Lars er enige i at man ikke kan forholde seg aktivt til klokketiden. I sitatet jeg gjenga i innledningen av avhandlingen svarer Amir at han prøver å la være å fokusere på tiden. Han mener også at et hvert normalt menneske ville blitt gæren. I tillegg legger han til at dette var spesielt vanskelig å ikke gjøre i begynnelsen, hvor han satt i full isolasjon, noe han mener er tortur.

Både Jan og Anders må forholde seg til klokketiden, ettersom gangguttjobben innebærer et sett av gjøremål knyttet til gitte tidspunkt. Dette er utdeling av både mat og vann til de andre på avdelingen, samt ulike ordne- og vaskeoppgaver. At man har noe å gjøre på de ulike tidspunktene ser ut til å gjør at klokketiden er greiere å forholde seg til enn om man bare hadde sittet på cella.

M: Er du opptatt av tid, tenker du på tid?... Du nevnte at du... At den gikk innmari sakte i isolasjon og sånne ting?

Anders: Ja... jeg ser jo på klokka ganske ofte, det gjør jeg jo... kanskje ikke nå, ikke nå... den går jo ganske sakte, tida går ganske sakte her inne. Den gjør det... Mene... eh... ja jeg gjør jo egentlig det... det vil jeg si. Jeg sitter og tenker mye. Men kanskje mindre etter at jeg fikk den gangguttjobben. Og da går tia ganske fort. Da jobber du ganske mye og... Ja du jobber mye og tenker ikke så mye på klokka da. Men når jeg satt liksom på... glattcella så fikk jeg ikke klokke og liksom viste ikke hva tida var, om det var natt eller dag, så var... det var veldig kjipt, det var det... men når jeg kom hit, og var på full isolasjon så fikk jeg jo klokke òg, fikk jeg alle tinga mine òg, det var jo greit.

Anders legger også til at han tenker mindre over tiden, nå som han er ganggutt, til tross for at en gangguttjobb innebærer å måtte forholde seg mer til ulike klokkeslett. Dette har å gjøre med at tiden går litt fortere sier han, noe som trolig gjør det lettere å forholde seg til denne. For Anders ser det å forholde seg til klokka ut til å være synonymt med at den går sakte. Det stemmer overens med hva Øyvind, Amir og Lars også ser ut til å mene, men de ser ut til å ha «lært seg» at man ikke bør forholde seg til klokketiden.

Anders oppgir at han opplevde det som ille å ikke ha mulighet til å vite hva klokka var på glattcellen i politiarresten¹⁶. Når han forteller om opplevelsene fra politiarresten forteller han at han ikke visste om det var dag eller natt mens han satt der fordi det var et blått lys som konstant sto på. At han her syntes det var vanskelig å ikke vite hva klokka var i denne situasjonen, skyldes muligens at det var umulig å bekrefte eller avkrefte om tiden sto stille eller ikke fordi han ikke visste om det var dag eller natt. Anders sier at han sjekker klokka litt mindre nå som han er ganggutt, til tross for at det vil være rimelig å anta at han i større grad må forholde seg til denne, ut i fra å forholde seg til fengselets timeplan for når vann og mat skal utleveres.

Jan: Jeg har det ganske bra i forhold til alle andre. Jeg er ganggutt. Så jeg har jobb liksom... så hehhh (sukk)... så åpner dem opp døra klokka syv, på avdelinga. Emm... så serverer jeg varmtvann 7:45 og så luft klokka ni. Så... inn etter en time. Og så er et... så går jeg med vann og lunsj. 11. 11:30, nei.. 10:30. (kremt) og så 11:30 til to så serverer du middag. (kremt) Også innlåsing fra 5-6. Og såå, så er det vann klokka 6. Og så er det innlåsing klokka 8. Syv i helgene. Men sånn i forhold til alle andre så er de innlåst hele tiden. 22 eller 23 timer på cella.

Jan sier i likhet med Anders at han har det bra som ganggutt. Dette er en tilværelse preget av mye rutiner, hvor han er nødt til å forholde seg til klokketiden. Cope (2003) sier at rutiner kan undergrave de innsattes selvbestemmelse, men de kan også hjelpe de innsatte til å føle seg tryggere ved å vite hva som vil komme til å skje, og når. For de som sitter 22-23 timer på cellene sine, vil det være færre gjøremål innenfor den rutinepregede hverdagen enn det det er for gangguttene.

M: Men hvis du skal beskrive (hverdagen). Når står du opp for eksempel?

Kristian: Jeg står opp. Blir vekka kvart over syv hver dag. Og så ligger vi i senga. Ligger jeg der til cirka klokka 8. Det er jo. Kvart på åtte får vi varmt vann... og så spiser vi frokost. Og så har vi luft klokken 9 til 10. Én time.

M: Men sammen med mange?

Kristian: Ja hele avdelingen.

M: Ja.

Kristian: Og så da kommer de klokken ti, og så sitter vi der til kvart over 11, da er det lunsj. Og da har du akkurat fått brød, også pålegg og melk. Og så sitter du der til halv 3. Da er det middag. Og klokken 3 kan du ha samsitting eller aktivitet da hvis det. I dag har vi ikke aktivitet. Hadde det i går.(...)

Kristian bruker også klokketid til å fortelle rutiner han må forholde seg til i løpet av en dag. Til tross for at tiden i varetekt inneholder en del rutiner, er det for mange en god del ventetid i

¹⁶ Politiarresten er steget før varetekt. Her kan man bli plassert umiddelbart etter pågripelsen i påvente av fengslingsmøte eller løslatelse.

form av dødtid mellom de ulike gjøremålene som tidsrommet mellom luftingen til Kristian klokken ti, til samsittingen eller fellesskapet klokken tre. Denne ventetiden, blir som jeg har vist ofte til *tenketid* ettersom den ikke inneholder noen tidsfordrivende aktiviteter, noe som gjør at mylderet av tanker og bekymringer ofte dukker opp. Cope antyder den samme formen for *tenketid* ved å si at de innsatte hadde rikelig med tid når de var innelåst på cellene sine. Hun sier at denne formen for tid som oftest gjorde seg gjeldende om kvelden når de innsatte skulle sove, eller på dagtid om man ikke hadde noe å ta seg til. Dette samstemmer med hva jeg fant og gjenga under kapittelet *Leggetid*. Denne død- eller tenketiden vil Anders, Jan og Amir i større grad unnslippe, ettersom de har flere gjøremål å forholde seg til.

Cope sier at «Time in prison is only selectively routined and can be simultaneously highly structured and unstructured» (Cope 2003:161). For mine informanter betyr dette at de med en viss sikkerhet kan vite når de får vann om morgenen, har lufting og hvilke dager de har fellesskap eller samsitting. I andre tilfeller er det vanskelig å kunne vite hva man kan vente seg fra en gitt situasjon. Dette kan for eksempel være tilfelle om man blir flyttet til en annen avdeling eller om noe uventet skjer, som at brannalarmen går av. Dette er muligens årsaken til at Jan sier det er stressende med all flyttingen mellom avdelingene.

Jan: Dem spurte om jeg ville flytte opp på skoleavdelinga, men jeg ville ikke. Så, jeg har det greit der jeg sitter og jeg har søkt et annet sted. Mumling. Gidder ikke flytte. Her, Oslo er det fengselet jeg har siddet i hvor det er mest flytting. Det er også ganske stressende. Som regel havner man på mottaksavdeling, ikke sant. Syvende, niende eller tiende. Og blir sittende her en måned cirka, eller... Eller litt til, og så plutselig blir du, nei, du skal flytte. Og så blir du flytta i den blokka siden av her. Andre tredje, fjerde, eller femte. Og så skal du sitte der noen måneder, og så blir du kanskje flytta ned på A. Så det er sånn derre, du har flytta på tre-fire avdelinger da, før du kommer dit du endelig skal.

Ut ifra flere fortellinger ser det ut til at de forskjellige avdelingene kan ha ulik praksis på hvordan de gjør forskjellige ting. Dette vil også bidra til at det ikke er mulig å kunne forutse hva man kan forvente seg av rutinene uten å ha vært der en stund og ha lært disse. Cope sier også at de innsattes livssituasjon før innsettelsen ofte ikke inneholdt så mye rutiner, noe som gjør det til en stor overgang for den enkelte. I kapittelet om hvem som sitter i varetekt, påpekte jeg at dette var de samme som satt på dom i fengsel. Lotte Rustad Thorsen sier at disse har liten eller ustabil tilknytning til arbeidsmarkedet, og at det er mange som mottar økonomisk hjelp. Disse har ofte en ustabil bosituasjon. De er somatisk syke, eller lider av en psykisk lidelse eller plage. At de er enslige eller ensomme er også et kjennetegn hun nevner. Alle disse kjennetegnene kan peke i retning av at deres livssituasjon ikke nødvendigvis er så rutinepreget som den ville vært dersom de hadde fast jobb, skole, barn og lignende

forpliktelser. For noen av mine informanter ser jeg tydelig at disse kjennetegnene ikke stemmer helt, mens for andre kan jeg uten å ha spurt direkte om deres livssituasjon se at noe kan være tilfelle. Lars smiler for eksempel bredt når jeg spør om hva han tenker i forhold til jobb og boligsituasjonen ut fra usikkerheten i varetekt (Thorsen 2004, 2010).

M: Men i forhold til jobb og bolig og sånne ting, er det?

Lars: Jobb. Det er dårlig med jobb tror jeg. Jeg driver ikke med sånt. Jeg driver med alt mulig annet faenskap (flirer). Kan'ke gå å jobb da, når jeg plutselig blir borte i fire uker. Hakke noe jobb lenger da. Nei, jeg hakke jobba på lenge... Jeg er en kjeltring på fulltid egentlig. Selv om jeg gjør ikke så mye gæærmt... i mine øyne da. Men i andres øyne så er det ganske gæærmt...

Uansett om man er vant til rutiner eller ikke, er dette noe man må forholde seg til i varetekt. Man kan selv velge om man vil forholde seg til disse ved hjelp av en klokke eller ikke, noe det tydelig er delte meninger om. At ventetiden mellom de rutinepregede hendelsene i tillegg til *tenketiden* gjør tiden lang, vil være en konsekvens av det å bli satt i varetekt. At systemets klokkeetid er noe annet en den innsattes handlings- og hendelsestid gjør at jeg mener dette kan sees som konkurrerende tidsoppfattelser. I denne konkurransen vil den innsatte være den tapende part, om han da ikke klarer å «glemme» tiden ved å få den til å gå. Dette er trolig årsaken til at flere oppgir å ikke ville forholde seg til klokken og at gangguttene som har flere handlinger- og hendelser i sin hverdag lettere klarer å «glemme» tiden. Denne konkurransen mellom tidsoppfattelsene gjør det interessant å se på hvordan tid i varetekt brukes som måleenhet til å dele inn den innsatte tid. Enten om dette er utregningen av tiden man fratår en person ved å sette vedkommende i varetekt, eller innedelingen av hverdagen i tid på cella, luft, samsitting, fellesskap eller trening. (Cope 2003) (Foucault 2008) (Johansen 2001) (Wyller 2011).

7.2 Tid som målestokk

Stanley Cohen og Laurie Taylor slo fast at tid var svært viktig for de langtidsinnsatte de studerte. Dette henger sammen med at de dagligdagse rutinene er brutt opp og man fjernes fra hverdagens objektive, målbare tidsoppdeling. Det er vanskelig å si om det store fokuset på tid for mine informanter bare skyltes temaet for oppgaven min. Om det er tilfelle, var det i hvert fall et tema som engasjerte. Brekke og Halvorsen fant imidlertid også et stort fokus på tid i sin studie av innsattes ved Oslo kretsfengsel fra 2004.

«Tid er sjelden et fokus for undersøkelser og teorier innen samfunnsfagene, men det viste seg for oss gjennom samtalene å være av stor betydning for de innsatte. Alle våre informanter snakket om tid. De

snakket om å miste tid, om å få tiden til å gå, og om hvordan den går annerledes når man sitter inne. Tid synes umulig for den innsatte å komme utenom» (E. Brekke & Halvorsen 2004:52).

Både deres og mine informanter, som har sittet ved samme fengsel kan i likhet med hva Cohen og Taylor sier, sies å ha fått et åpent landskap av tid. Jeg har vist at for mine informanter er tiden i varetekt preget av mye ventetid. Om man i tillegg blir sittende på cella å gruble blir ventetiden ofte til *tenketid*. Dette er samme former for subjektive tidsoppfattelser jeg i teorikapittelet redegjorde for at Cohen og Taylors informanter opplevde.

At man var bevisst på tiden var for mine informanter spesielt tydelig når man satt alene på cella, uten tidsfordrivende aktiviteter. Altså en tom handlings- og hendelsestid. Ettersom varetekt innebærer mye usikkerhet, har jeg vist hvordan dette fører til en enda langsommere og vanskeligere tid, nemlig tenketid. En mulig årsak til at man får *tenketid* og da spesielt i isolasjon på cella, er fordi dette innebærer en kvalitativ reduksjon av sansemuligheter. Utenfor fengsel har man vært vant til å bevege seg fritt til ulike steder, og bruke tidsfordrivende aktiviteter som f.eks. internett når man har lyst eller om man kjeder seg. Ute har man i tillegg muligheten til å avtale møter med personer man ønsker å treffe, eller ta en telefonsamtale bare for pratens skyld.

Anders: Jeg sitter jo her på grunn av at de skal etterforske ferdig saken og så blir jeg kanskje sleppet ut. Og så går det kanskje et halvt år til dommen kommer opp. Og så får jeg dommen og så går det kanskje et halvt år et år før jeg får... soningsplass. Så da kan jeg likeså godt... det er lang tid i fremtid og det er det som er litt kjipt å ha det hengende over deg, det er jævlig kjipt... Det er den jævla soningsplassen ikke sant. Du veit liksom at om et år skal jeg inn, eller om et halvt år. Det er liksom litt kjipt å ha det hengende over deg.

M: Ja. Hva tenker du at du skal gjøre da?

Anders: Det er ikke så mye jeg får gjort. Jeg får jo bare jobbe og... Stå for det jeg har gjort... og... prøve å få minst mulig tid... mene hadde det vært sånn at du liksom kunne sont, sona det med en gang, så hadde jeg gjort det. Men det er litt kjipt å gå rundt å ha det hengende over deg... det tar tid, veldig lang tid her inne. Og (sukker). Men det er jo bedre på andre fengsler, og sånn da... det er jo. Sånn hvis ikke jeg hadde vært ganggutt så hadde jeg vært låst inne 18-19 timer om dagen ikke sant. Og det er, det er jo varetektsavdeling vi sitter på så da er det sånn. Men når du kommer ut og skal begynne å sone dommen din, så er du jo ute fra syv, åtte tiden til syv åtte på kvelden, ikke sant. Og da styrer du jo sjøl, lager din egen mat, har egen nøkkel til rommet ditt, ikke sant. Så jobber du på morran og da har du mye mer sjanse til å gå på skolen og sånne ting. Så det blir bedre bare å begynne å sone dommen da.

Anders har som sitatet illustrerer mye usikkerhet knyttet til sin fremtid, noe jeg mener gjør det til et åpent landskap av tid. Han ønsker selv å komme i gang med å sone straffen, sånn at han kan få gjort opp for seg og bli ferdig. Anders som ikke har vært i kontakt med fengselsvesenet før, har sannsynligvis fått høre fra andre at det vil bli bedre når han kommer over på dom. Derfor gleder han seg i likhet med Jan og Amir også til dette. Det Anders ser som attraktivt

med å komme over på dom er økningen av aktiviteter og muligheten for å styre litt mer av hverdagen sin selv. Disse aktivitetene og da spesielt muligheten for å gå på skole, kan sees på som investeringer i fremtiden. Sykes beskriver de innsattes manglende mulighet til selv å bestemme ulike saker som har med sitt liv å gjøre, som at den innsatte utviklingsmessig blir satt mange år tilbake i tid. Dette kan man se for seg ved å huske tilbake på årene hvor mor eller far satte grenser for hva, med hvem, hvor og når man kunne gjøre forskjellige ting. Å komme over på dom ser for Anders ut til nettopp å bety at han vil få litt mere selvbestemmelse igjen.

Det er imidlertid en vesentlig forskjell mellom mine informanter i varetekt og de langtidsinnsatte i forhold til tidsperspektivet for hvor lenge man vil bli sittende, noe som kunne vært et motargument for at de varetektsinnsatte opplever et åpent landskap av tid. Mitt argument for at de har et åpent landskap av tid er ikke grunnet oppholdets lengde, men snarere fordi man ikke vet hvor lenge dette vil vare. De vet ikke om det er ved neste fengslingsmøte eller om et år de slipper ut. Eller om det blir som Øyvind og Jan som vet de vil bli, sittende inntil de blir overført på dom uten å slippe ut i mellomtiden.

Cohen og Taylor sier også at det blir fremtiden og fortiden som definerer den innsattes nåtid. I og med at jeg har vist at den store usikkerheten gjør det vanskelig å planlegge fremtiden vil denne usikkerheten ifølge dem også påvirke den innsattes nåtid ved for eksempel å føre til tenketid. Torsten Kolind er enig i at fortiden og fremtiden virker tilbake på hvordan den innsatte har det i nåtid. Kolind poengterer at man tar fra den innsatte både frihet og tid, når man putter vedkommende i fengsel. Foucault mener at denne straffens lønnsform gjør den innlysende økonomisk riktig ved at det blir mulig å omregne et lovbrudd til dager, måneder og år. Varetekt er imidlertid ikke straff, men som jeg i innledningen gjenga fra stortingsmeldingen *Straff som virker* (2008), oppleves den av innsatte i varetekt og deres pårørende ofte som en straff. Foucault sier også at forholdet mellom forbrytelsen og lengden på straffen ikke bare er økonomisk riktig, den har også en moralsk evidens. Den viser at lovbruddet ikke bare har krenket offeret, men hele samfunnet. At man blir satt i varetekt og blir deprivert for både tid og frihet, kan muligens gi samme virkning av den moralske evidensen Foucault snakker om og derfor føles som en straff.

Roger Matthews tar også opp de innsattes tap av tid og frihet som følge av fengselsstraffen. Han mener at det er fordi dette er universelle størrelser at det er rettferdige botemidler. Men dersom det er riktig at fengselsinnsatte har en subjektiv forståelse av tiden, vil det være svært

vanskelig å beregne denne straffen riktig. Ericsson skriver at selv om varetekt ikke er definert som straff, mildner dette «ikke opplevelsen av å sitte isolert med brev- og besøksforbud» (Ericsson 2002:78). Det mildner heller ikke opplevelsen av å sitte i varetekt uten restriksjoner, som i lik grad (om ikke større) er et tap av tid og frihet. Ericsson illustrerer dette poenget godt når hun skriver at for middelalderens mennesker ville det være utenkelig å inndra tid som straff. Dette er fordi de forholder seg til handlings- og hendelsestiden. Forestillingen om penger eller klokken som en målestokk for noe som helst var fjern for dem. I dagens klokkestyrte samfunn er derimot dette noe som ofte tas som en selvfølgelighet. Etersom mine informanter i stor grad opplever denne handlings- og hendelsestiden, en tid som ikke kan måles som en pengesum, er det nettopp her jeg mener vi kan se den degraderende virkningen en varetektsfengsling kan ha på den enkelte. Dette blir heller ikke bedre av at varetektsfengslingen er ubestemt i tid. Selv om klokketiden måler tiden til neste fengslingsmøte til å skulle være fire uker, er ikke dette nødvendigvis fire uker for den innsatte. Det kan være en sønns første skritt eller en evighet med søvnløse netter og tenketid. Det kan også være dager som går fort fordi man har mye å gjøre, og er vant med fengselets rutiner og vaner.

At man får tilbake varetektstiden i en eventuell fengselsstraff, er nok en mager trøst i og med at fengselstiden er en mindre kostnad, slik jeg tidligere har vist. Ingen av mine informanter nevner noe om at varetektstiden blir trukket fra tiden ved en eventuell dom, og ettersom jeg først ble klar over at dette var relevant etter intervjuene spurte jeg heller ikke om det. Men siden det er en klar enighet om at tiden på dom er lettere enn tiden i varetekt, vil et varetektsdøgn kunne sees som mere verdt om man ser straffen med et økonomisk blikk. Det som gjør fengselsstraffen til bedre er som Anders i det tidligere sitatet nevner, både økningen av selvbestemmelse og tid utenfor cella. Her vil man også ha mer aktiviteter man selv kan velge og som i større grad kan karakteriseres som investeringer. I tillegg begrunnes dette med den økte graden av kontakt med verden utenfor i form av permisjon. Med én gang man kommer over på dom kan man nemlig begynne nedtellingen til første permisjon. Med Sykes teori vil man derfor settes litt færre år tilbake i tid enn man er i varetekt. Øyvind sier derimot at han har sittet så mye inne, at det ikke vil være noen forskjell for ham.

Øyvind: ... nei asså det vanskeligste ved å sitte i varetekt er usikkerheten for det første. Den er jo. Det er det vanskeligste av alt... du kan ikke planlegge noen tingen. Du kan ikke, du vet ikke noen tingen. Du har ikke noen anelse og selv om du prøver å komme med noen forslag og sånt noe til politiet og alt sånt noe, for å få, soningsforholdene og sånt noe. Så er det. Det er liksom helt låst. De er ikke noe imøtekommende. De er liksom ingen ting. Det er det vanskeligste. Og så er... og så er det vanskelig

fordi atte dem sier at det kan ikke dem styre noe med og sånt noe, du må vente til du kommer på dom. Og så sitter jeg da her inne og vet at det ja men fy faen det er ikke noe forskjell på meg å sitte i varetekt og på dom liksom, for jeg har sitti inne så mye. Så når jeg kommer over på dom så sier dem neinei, du har sona så mye. Så du får ingen ting, liksom. Så det er liksom, når jeg er, når du har sitti noen dommer så er det ikke noen forskjell å sitte noen dommer da, så er det ikke noen forskjell om du sitter på varetekt eller om du sitter på dom. Ikke sant. Det er det som er litt speisa, forrige gang så gikk jeg 13 månter over før jeg fikk første permisjon. Og det var plettfri oppførsel ass. Og da blir det litt sånn atte det er ikke noen forskjell på om du sitter i varetekt eller på dom da. Da sitter jeg i varetekt helt til jeg får første permisjonen min jeg. Det er ikke noen forskjell. Jeg har ikke noen fordeler av å sitte på dom... faktisk...

For Øyvind er det muligheten for å få permisjon, som gjør fengslingen bedre. Uansett om tiden i varetekt går fort eller sakte, ser den ut til å være noe annet enn den jevne klokketiden som fengselssystemet baserer seg på når de deler ut fire uker klokkeid i varetekt av gangen¹⁷. Fire uker i klokkeid, som i handlings- og hendelsestid kan kjennes ut som mye, mye mer. Denne tiden skal man få tilbakebetalt om man blir dømt og begynner å sone en dom. Da trekkes alle varetektsdøgnene fra dommen. Om man har sittet på et fullt isolasjonsvedtak under varetektsperioden, ser det imidlertid ut som prisen på et døgn går opp. Man får for hvert påbegynte tidsrom av to døgn, ett gratisdøgn tilbake på soningstiden etter dom. Dette gjelder uansett hvor kort tid man har sittet i varetekt. «Selv kortvarig isolasjon gir krav på ekstra fradrag. Én time i isolasjon gir for eksempel krav på et varetektsfradrag på to dager» (Ødegaard 2007:15). Dette kan man tolke som en anerkjennelse om at det er vanskeligere å sitte i full isolasjon, noe jeg mener skyldes både den psykiske belastningen dette kan være, men også at dette er mye lengre tid i handlings- og hendelsestid. Denne rabattordningen gjelder ikke for de av informantene mine som satt 22-23 timer på cella i døgnet, til tross for at dette er innenfor *The Istanbul statement on the use and effects of solitary confinement* sin definisjon av isolasjon.

Ericsson stiller spørsmålet om det virkelig er sånn at den levde tiden, som man kan dømmes til å tilbringe i fengsel er det samme som den abstrakte tiden – «straffens valuta» (Ericsson 2002:82). Nei, vil jeg svare for store deler av mine informanternes tid. Klokkeiden og handlings- og hendelsestiden representerer to forskjellige tidsopplevelser, som måler tiden helt forskjellig og kan derfor ikke sammenlignes. Handlings- og hendelsestiden kan både gå raskere og saktere enn klokkeiden. I varetekt ser den helt klart ut til å gå langsommere, noe som gjør 4 uker klokkeid i varetekt til noe helt annet enn hva det er for den innsatte. Dette er

¹⁷ Det er også mulig å få mindre, eller i spesielle tilfeller mer.

spesielt tilfelle jo mere tenketid på cella man har, uansett om det er i full isolasjon, eller «vanlig varetekt isolasjon».

I tillegg til anstaltens klokkeid, og den innsattes handlings- og hendelsestid i form av ventetid, tenketid eller den «glemte» tiden, må de innsatte forholde seg til de pårørendes tid i form av tiden utenfor Oslo fengsel. (Ødegaard 2007) (Statement 2007) (Goffman 2006) (Sykes 2007) (Ericsson 2002) (Kolind 1996).

7.3 Ute- og innetid

Cohen og Taylor sier at man i fengsel får fengselstid, snarere enn å ha sin egen tid. Dette kommer til uttrykk ved å omtale tiden i anstalten som «doing time» altså at man gjør tid. Man bruker ikke tiden, tid er noe man må utholde. Å omtale tiden i form av en norsk versjon av «doing time» finner jeg ikke i mitt datamateriale. Jeg har derimot funnet en enorm vektlegging av behovet for tidsfordrivende aktiviteter for å få tiden til å gå og ikke oppleve det man kan kalle *ventetid*, eller tiden som går enda saktere, *tenketiden*. For mine informanter ser det ut til å være en enighet om at man bare skal holde ut tiden, det er ikke noe man kan bruke til noe som helst. At ganguttjobben er attraktiv som tidsfordriv skyldes nok ikke at den er så utrolig spennende, men heller at den fungerer bra for å få tiden til å gå. I tillegg til at tiden går raskere er det å gjøre noe utenfor cella, trene når man vil og kunne ha kontakt med andre, goder som følger med ganguttjobben. Roger Mathew (2009) sier at tiden i fengsel ikke er brukt, men bortkastet, noe Lars underbygger ved å si at det ikke er noe som er verdt å sitte i fengsel for, og at dette er totalt bortkastet tid. For Ole, som ikke synes det er noe problem å sitte i varetekt, er dette også en bortkastet periode i forhold til hva han vil oppnå i livet.

M: Mhm. Og hvordan synes du tiden går her?

Ole: Her? Meningsløst forbi. Jeg få'kke gjort noe ting, få'kke... gjort noe. Og jeg som egentlig har veldig dårlig tid her i livet?

M: Ja, hvordan da?

Ole: Jeg har mye å gjøre, mye å oppnå, mye å få til og så dårlig tid.

M: Ja. Så dette passer deg dårlig å havne her.

Ole: Ja

At tiden i fengsel er en meningsløst tom tid, er også noe Goffman (2006) peker på. Han slår fast at blant klientene i en total institusjon hersker det en fornemmelse av at tiden man har

tilbragt i institusjonen er bortkastet, og at den derfor må skrives på «tapskontoen». Den innsatte føler at han har vært forvist fra livet mens han har sittet inne skriver Goffman. Dette er det flere av informantene mine som også viser til ved å påpeke alt de har gått glipp av ved å sitte i varetekt.

M: Kan du fortelle meg litt om hvordan det er å havne i varetekt.

Amir: Hvordan det er...

M: Å komme i varetekt. I det du... kommer inn. Fortell litt om gangen.

Amir: Det er hardt! Det er veldig hardt. Spesielt hvis du har, hva skal jeg si, et ordentlig liv der ute. Jeg har jo kone og små barn. Og... jeg hadde null kontakt med omverden for å si det sånn de første to månedene. Og... ikke besøk, ingenting. Altså da mistet jeg selvfølgelig det var jo julen gikk bort, og nyttår. Jeg mistet flere bursdager og... til alle barna... og kona... og jeg fikk jo først besøk etter nesten tre måneder.

Amir viser tydelig til at han går glipp av sitt ordentlige liv utenfor. Goffman sier at denne fornemmelsen av at tiden er bortkastet ikke alene kan begrunnes med alle de vanskelige livsbetingelsene den innsatte kan være utsatt for under oppholdet. Man må heller se på den sosiale avsnøringen og de innsattes manglende mulighet til å skaffe seg goder som kan brukes utenfor institusjonen. Amir er helt klart avskåret fra familien sin, noe som spesielt var tilfelle i starten da han satt på full isolasjon. Den fulle isolasjonen forhindrete han også i å ha kontakt med andre innsatte. Han sier at etter hvert som tiden går blir ting bedre, noe som han sier i forbindelse med at han får mere kontakt med familien, ved å ha flere besøk. I tillegg ble han også mindre isolert innenfor fengselet ved å komme ut av den fulle isolasjonen, dermed få ha samvær med andre innsatte, og nå også jobbe i vaskeriet. Amir er ikke alene om å ha det bedre nå som han er mere utenfor cella. Dette skyldes også at tiden går fortere ettersom de har mere handlinger og hendelser som fyller tiden i løpet av en dag. Dette minsker sjansen for å få tenketid.

Lars: Hva jeg savner mest, det er friheten.

M: Ja. På hvilken måte?

(...)

Lars: Friheten... jeg har ganske stor frihet når jeg er fri. Og den blir (knips) sånn borte. Og det er ikke lett å... forholde seg til. Så den første tia blir du ganske så rastløs... men så roer du deg etter hvert da. Når du innser at du kommer ingen vei allikavel... men det er plagsomt. Tenker mye... Det er ikke noen, det er ikke noe løsning på det. Da får du plutselig sånn fritidsproblem. Du har for mye fritid. Får ikke gjort noe annet heller. Og det du gjør det hjelper ikke noe allikavel. Så det blir sånn, skalle hue i veggen hele tia liksom... Omringer meg... det er frustrerende noen ganger...

M: Det skjønner jeg.

Lars: Plutselig så trenger du å prate om noe eller si noe eller noe sånt noe, hvem faen skal du si det til?

Å få fengselstid kan sies å bety at man får for mye fritid. For mye tid man skal slå i hjel. Kristian kaller derimot denne tomme tiden som ikke å ha fritid.

M: Så jeg lurte på om du bare kan beskrive hverdagen din, sånn til å starte med.

Kristian: Det er ikke så mye å finne på akkurat.

M: Nei

Kristian: Det er bare å lese bøker og luften en time om dagen, og så... ja... det er ikke noe spesielt egentlig... det er... det er uvant. Du har ikke din fritid og...

Lars og Kristian ser ut til å snakke om det samme, bare på forskjellige måter. Man har ikke frihet selv til å velge hva man vil gjøre med tiden, dermed er den ikke deres egen fritid. Den er ikke en ressurs som man kan bruke til å slappe av og få overskudd av. Den er noe man trenger aktiviteter for å fjerne, slik at tankemylderet ikke tar overhånd. At aktivitetene i varetekt i liten grad tilfredsstiller Goffmans beskrivelse av frivillige, lystbetonte, hobbylignende aktiviteter gjør ikke varetektstiden noe bedre. Tiden i varetekt oppfyller derimot Goffmans krav for å være en bortkastet, tom og meningsløs tid. Ekstra tom er den for de som sitter på cella uten meningsfulle tidsfordrivende aktiviteter og da ofte med *tenketid*. At man ikke har mulighet for å skaffe seg goder som kan tas med på utsiden, har jeg tidligere vist at usikkerheten og varetektens utforming setter en stopper for.

Man har ikke annet enn tid i fengsel sier Torsten Kolind (2003). Han sier at denne «uendelige» tiden, som snegler seg avgårde er de innsattes verste fiende. Mine informanter, som er i en litt annen situasjon enn de domsinnsatte som denne litteraturen omhandler, vil i større grad være i en midlertidig situasjon lik en arbeider som selger sin tilstedeværelse i bedriften. De varetektsinnsatte har imidlertid ikke valgt dette selv og har heller ikke muligheten til å gå hjem etter «jobb» til sitt «ordentlige liv». At de varetektsinnsatte ikke vet når de slipper ut eller hva som skjer i fremtiden gjør varetektens midlertidighet til en mager trøst, og slik jeg har nevnt også til en «dyrere» tid enn det tid på dom ansees å være.

Tiden utenfor varetekt, det Amir kaller det «ordentlige livet» er det den varetektsinnsatte mister i kraft av å være siktet for en straffbar handling og plassert i Oslo fengsel. Tiden utenfor går sin vante gang. Barn fyller år, venner drar på fest, kjærester og koner har en hverdag utenfor som den innsatte ikke kan delta i eller kontrollere. Når jeg spør Amir hva han savner mest ved å sitte i varetekt svarer han blant annet:

Amir: Få'kke muligheten til noe som helst... da hadde lov til noe... for å... jeg vet ikke. Det er så mye jeg har egentlig mista det året her... men jeg får liksom ikke det... jeg får aldri det tilbake.

M: Vil du si noe om hva for eksempel.

Amir: Alt... kan være, alt sånn dere småting som du tar for gitt ute og... for ikke snakke om andre... ting som er... mer av interesse lissom... sånne familiære ting. Men det er. Det kan være de små ting. Liksom gå ut med søpla ikke sant. Ha en diskusjon med kona, krangle innimellom. Det savner jeg faktisk. Men... (M: Ja...)... men det er jo godt å tenke at ikke alle er jo... alle skal ut en dag (latter).

Som Amir her godt illustrerer mister man alt som har med hverdagen ute å gjøre. Selv små ting som å gå med søpla eller krangle med kona, har blitt et savn for han. Alle disse tingene vil han ikke kunne få igjen, dette er tid han har tapt uten at det har satt spor i hans hukommelse. Tiden utenfor varetekt er en del av de innsattes egen tid ut fra at de skulle ha vært der for å krangle med kona, se barna vokse opp eller bare gå med søpla. Ericsson sier at vi kanskje burde si at «Vi dømmer deg til å miste barndommen til barna dine. Vi dømmer deg til å miste den heftige kjærlighetens år. Vi dømmer deg til å miste denne våren, som aldri kommer igjen» (Ericsson 2002:84-85). Hun legger også til at dette høres ondt ut. Selv om mine informanter ikke er dømt, har de fått denne samme fengselstiden, og går glipp av den samme «utetiden» som Ericsson skriver om.

Cohen og Taylor sier at konseptet av «mitt liv» er viktig i vår kultur. I likhet med at mine informanter skilte mellom tiden utenfor og inne, gjorde også Cohen og Taylor sine informanter dette. Resultatet sier de, ble at det var en helt uakseptabel holdning å tenke at livet utspant seg i fengsel. «One may be serving life, but one is not serving “my life”» (Cohen & Taylor 1981:103). Følelsen av å være forvist fra sitt ekte liv sier Goffman at ”Det er i denne sammenheng, vi kan erkende en del af den demoraliserende virkning, en ikke-tidsbestemt eller meget langvarig straff faktisk har”(Goffman 2006:56). Mine informanter faller innenfor kategorien ikke tidsbestemt. At de ikke faller innenfor kategorien straffet er ubetydelig ettersom det er den samme tiden, bare med mere usikkerhet de må vente på at skal passere. At tiden i varetekt er en *pain of imprisonment* mener jeg denne oppgaven er en tydelig indikasjon på, noe neste kapittel skal handle om.

8. Tid – en pain of imprisonment

Jeg har vist at rollen tid spiller for varetektsinnsatte er sterkt knyttet til om man er bevisst på tiden eller ikke. Når man sitter på cella, og da spesielt om man sitter der store deler av døgnet, påvirkes tidsopplevelsen av hvorvidt man har tilgang til tilfredsstillende tidsfordrivende aktiviteter. Opplevelsen av usikkerhet oppgis ofte å føre til det jeg har kalt for tenketid. Jo mer man sitter alene på cella, jo mer tid har man å slå i hjel. Dette kaller Cohen og Taylor (1981) et åpent landskap av tid. Om man skal prøve å sove uten å være sliten, eller med mye å tenke på, blir tiden lengre enten i form av å være ventetid eller *tenketid*. Dette er saktegående handlings- og hendelsestider som bare skal overstås og ikke har noen verdi i seg selv.

Graden av hvor mye vente- eller tenketid man har, ser ut til å påvirkes av hvor mye man sitter isolert, om man har tilfredsstillende aktiviteter og av hvor stor usikkerhet man opplever. Jeg har vist at mange har sittet eller sitter i det som kan defineres som isolasjon på cella, uten å sitte i «full isolasjon». Tid i isolasjon innebærer svært lite handlinger og hendelser, noe som i tillegg til de skadevirkningene forskning viser at den kan medføre, gjør at den er en type tid som er vanskelig å få til å gå. TV-en sies å være det beste alternativet av «hobbylignende» celleaktiviteter, en form for aktiviteter som ifølge Goffman (2006) er spesielt viktige i startfasen av et opphold i en total institusjon. Celleaktivitetene i varetekt kjennetegnes av å være vanskelige å konsentrere seg om i lengden, i tillegg til at de ikke kan sees som investeringer i fremtiden eller i noe som vil ha verdi på utsiden. Dette sies også å ha en nedbrytende effekt på individet ved at man ikke kan investere tid i sin identitet.

Usikkerheten de innsatte opplever, kan gjelde alt fra når de vil motta klærne sine, hvordan pårørende har det på utsiden, til når man vil slippe ut av varetekt eller hva fremtiden i form av rettssaken vil bringe. Denne usikkerheten gjør det vanskelig å se seg selv i fremtidige situasjoner eller å planlegge noe som helst. At man ikke kan gjøre dette, har jeg ved hjelp av ulike teoretikere vist å ha en innvirkning på hvordan den enkelte har det i nuet. Alle disse trekkene ved tiden på cella, gjør at den oppleves som at den går svært langsomt og den kan til og med stå stille. Etersom klokketid ikke kan ha disse egenskapene, er det tydelig at de innsatte opplever tid som handlings- og hendelsestid. Ønsket om å få denne tiden til å gå kommer svært tydelig frem i intervjuene enten ved å etterlyse aktiviteter eller ved å bannlyse bruken av klokker i varetekt. Ved å se på denne vente- eller tenketiden den innsatte tilbringer

på cella og hvor vanskelig det er å oppfylle ønsket om å glemme eller få denne til å gå, vil man kunne avdekke den belastende virkningen av tiden. Jeg mener derfor at tiden på cella i form av vente- og tenketid er en *pain of imprisonment* for de varetektsinnsatte.

Tiden utenfor cella omtales som en positiv form for handlings- og hendelsestid. Tiden går forttere ved at den inneholder flere handlinger og hendelser. Det er derfor lettere å overstå ventetiden, og unngå å få tenketid. Det sosiale oppgis som et viktig tidsfordriv, i tillegg til å kunne dempe usikkerheten for de som har mindre erfaring med å sitte i varetekt eller fengsel generelt. Alle aktivitetene i varetekt er regulert av en timeplan hvor alt er beregnet i klokketid. Dette er alt fra når og hvor lenge luftetiden er, til hvor lang telefonkontakt man kan ha med sine pårørende i løpet av en uke. I motsetning til tiden på cella, som ofte oppleves som uendelig lang, oppleves denne begrensede tiden som kort av mine informanter. Dette gjelder både tiden man kan ha samvær med andre innsatte, men spesielt tiden man kan ha kontakt med pårørende. Tiden som oppgis å gå raskest i handlings- og hendelsestid er telefontiden. Når de innsatte er utenfor cellene sine, ser tiden i mindre grad ut til å være et åpent landskap av tid. Det ser ut som det er lettere å glemme å fokusere på tiden, noe som øker hastigheten på denne, og som dermed ikke gjør at merkelappen *pain of imprisonment* like lett kan festes på denne tiden. Det som mange derimot fremhever er at dette er en svært liten del av hverdagen. Flere stilte seg spørrende til om det i det hele tatt fantes noen særlig form for aktiviteter hverken på eller utenfor cella, når jeg spurte om dette. Tiden utenfor cella er for de fleste, med unntak av gangguttene og han som jobber i vaskeriet, sterkt begrenset av anstaltens beregning av denne i klokketid. Dermed kan man konstatere at mangelen på tid utenfor cella for mange er et smertefullt savn.

Anstaltens og rettssystemets oppdeling av tiden i klokketid og de innsattes opplevelser av tiden i handlings- og hendelsestid gjør at disse står i et konfliktforhold med hverandre. Dette illustreres godt av det tidligere gjengitte sitatet fra Lars hvor han sier: «Selv om det bare er fire uker, så er fire uker er lang tid når du ikke har kontakt med noen». Jeg har vist at dette gjør det problematisk å måle de varetektsinnsattes tid i klokketid. Enten det er snakk om hvor mange ringeminutter man skal få tildelt per uke, eller om hvor mye tid man skal få tilbakebetalt etter en eventuell dom, eller som erstatningsgrunnlag ved frikjennelse.

I tillegg til ventetiden, tenketiden eller tiden man klarer å glemme, er det en siste form for tid som jeg har vist at spiller en rolle for varetektsinnsatte. Spesielt ille ser det ut til å være for

dem som oppgir å ha et «ordentlig liv» utenfor eller noe å tape. Dette er tiden utenfor, en tid den innsatte skulle tatt del i, om han ikke hadde sittet i varetekt.

Hovedspørsmålet jeg i denne oppgaven ønsket å si noe om, var hvilken rolle tid spiller for varetektsinnsatte. Målet med dette var å gi et alternativt syn på varetektsoppholdet utenfor klokketidens paradigme. Jeg ønsket å vise hvilke trekk ved varetektsoppholdet som påvirker tidsopplevelsen og på hvilken måte dette skjer. Jeg ønsket også å finne ut om opplevelsen av tiden i varetekt, samt om tiden man blir fratatt kunne karakteriseres som en egen *pain of imprisonment*. Svaret på dette spørsmålet er utvilsomt ja, fordi tid for en innsatt i varetekt kan være alt fra en lang dag, en uendelig lang natt, en kort treningsøkt, en enda kortere telefonsamtale, til tapet av ikke å få følge sitt barn til første skoledag.

Totalt antall ord: 39190

Litteraturliste

- Brekke, E. & Halvorsen, G. H. (2004). *Soning av straff i fengsel: Den innsattes opplevelse*. Oslo: Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo.
- Brekke, J.-P. (2001). *Velkommen og farvel? Midlertidig beskyttelse for flyktninger i Norge*. Norge: Institutt for samfunnsforskning.
- Christie, N. (1982). *Hvor tett et samfunn?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Cohen, S. & Taylor, L. (1981). *Psychological survival, The Experience of Long-Term Imprisonment*. England: Penguin Books.
- Cope, N. (2003). It's No Time or High Time: Young Offenders' Experiences of Time and Drug Use in Prison. Retrieved 09.03.2012, from Howard Journal of Criminal Justice Institute of Criminology, University of Cambridge
- Danielsen, T. & Karlsen, V. (2007). *Kvalitet i varetektsarbeidet: Del 3: Noen perspektiver på varetekt*. Oslo: Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS.
- Ericsson, K. (2002). Fengselets tid - og livets. In B. Sætersdal (Ed.), *I den beste hensikt? "Ondskap" i behandlingssamfunnet*. Oslo: Akribe Forlag.
- Eriksen, T. H. (1998). *Små steder - store spørsmål. Innføring i sosialantropologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Evensen, K. (2003). *The fight against isolation in the Network of Human and Non-human Actors*. Oslo: University of Oslo.
- Finstad, L. & Gjetvik, A. L. (1990). *Varetektsfanger forteller* (Vol. 3-90). Oslo: Instituttet.
- Foucault, M. (2008). *Overvåkning og straff*. Oslo: Gyldendal.
- Goffman, E. (2006). *Anstalt og menneske* (11 ed.). Danmark: Jørgen Paludans Forlag.
- Hammerlin, y. (2009). *Selv mord og selvmordsnærhet i norske fengsler, Selvmordsforebyggende arbeid i fengsel*. Oslo: Kriminalomsorgens utdanningscenter, KRUS.
- Hellevik, V. (Ed.). (2001). *Bruk av isolasjon i norske fengsler*. oslo: Institutt for rettssosiologi og kriminologi, Universitetet i Oslo.
- Hobsbawm, E. J. (1972). *Revolusjon i Europa*. Oslo: Pax.
- Jensen, J. P., Jørgensen, F. & Rasmussen, J. W. (1980). *Isolation varetegt, - Vidnesbyrd om de psykiske og sosiale følger af dansk isolationsfængsling*. Danmark: Forlaget i Haarby.

- Johannessen, A., Tufte, P. A. & Christoffersen, L. (2010). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt.
- Johansen, A. (1984). *Tid är makt, tid är pengar*. Malmö: Röda Bokförlaget
- Johansen, A. (2001). *All verdens tid*. Oslo: Spartacus.
- Knoff, R. H. (1987). Virkninger av isolasjon i laboratorier og fengsler. *Fengselsskolen småskriftserien, 2. opplag*.
- Kolind, T. (1996). *Den fængslede frihed, en analyse af frihedsstraf i det moderne vesten med fokus på fængselsindsattes selvidentitetsprojekter og identitetsstrategier*. Århus: Afd. Etnografi og Socialantropologi, Århus Universitet, Moesgård.
- Kolind, T. (2003). Tid som straf. In J. B. A. Ostenfeld-Rosenthal (Ed.), *Spor af tid. Antropologiske perspektiver* (pp. 39-63). Århus: Afdeling for Etnografi og Socialantropologi, Aarhus Universitet.
- Kristoffersen, R. (1986). *Bagatellenes tyranni : Samhandlingsstrukturen i et norsk fengsel*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Malterud, K. (1996). *Kvalitative metoder i medisinsk forskning: En innføring*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Matthews, R. (2009). *Doing time*. Great Britain: Palgrave Macmillan.
- Nilsson, A. & Tham, H. (1999). *Fångars levnadsförhållanden : resultat från en levnadsnivåundersökning*. Norrköping: Kriminalvården.
- Regjeringen.no. (2008). *St.meld. nr. 37 Straff som virker*.
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/pressepenter/pressemeldinger/2008/straff-som-virker--mindre-kriminalitet--.html?id=528069>: .
- Skardhamar, T. (2002). *Levekår og livssituasjon blant innsatte i norske fengsler*. Institutt for kriminologi og rettsosiologi: Universitetet i Oslo.
- Solberg, R. T. (2011). *Feeling, Moving, and Grooving in Timelessness - ein studie av tidsoppleving knytt til Elektronisk Dansemusikk*. Institutt for Musikkvitenskap: Universitetet i Oslo
- Statement. (2007). The Istanbul Statement on the Use and Effects of Solitary Confinement. In T. I. P. T. Symposium (Ed.), *TORTURE* (Vol. 18, Number 1, 2008). Istanbul.
- Steenstrup, K. (Ed.). (2006). *Visitorhåndboken*. Oslo: Norges Røde Kors.
- Sykes, G. M. (2007). *The society of captives : a study of a maximum security prison*. New Jersey: Princeton University Press.

- Thagaard, T. (2004). *Systematikk og Innlevelse, en innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Thorsen, L. R. (2004). *For mye av ingenting ... : straffedes levekår og sosiale bakgrunn*. Institutt for kriminologi og rettsosiologi: Universitetet i Oslo.
- Thorsen, L. R. (2010). *Farlig eller fattig? -om straffedes og fangers levekår*. Forelesning i RSOS4801, Universitetet i Oslo.
- Ugelvik, T. (2010). *Å være eller ikke være fange, Frihet som praksis i et norsk mannsfengsel*. Universitetet i Oslo: Institutt for kriminologi og rettsosiologi.
- Ugelvik, T. (2011). The hidden food: Mealtime resistance and identity work in a Norwegian prison. *Punishment & Society*(13), 47–63.
- Vegheim, B. (1994). Det uforutsigbare systemet og det sårbare fellesskapet *Rapport om kvinnelige fangers opplevelse av fengselsstraff*. Oslo.
- Wyller, T. (2011). *Hva er TID*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ødegaard, J. (2007). Varetektens formål og betydning. In T. Danielsen & V. Karlsen (Eds.), *Kvalitet i varetektsarbeidet: Del 3: Noen perspektiver på varetekt*. Oslo: Kriminalomsorgens utdanningscenter: KRUS.
- Øygarden, G. A. (2001). *Den brukkne nesens estetikk: en bok om boksing*. Oslo: Solum.

Alle kilder som er benyttet i denne avhandlingen er oppgitt.

Vedlegg

1. Godkjenning fra Kriminalomsorgen region øst
2. Rekrutteringsskriv til innsatte
3. Samtykkeerklæring for deltakelse i forskningsprosjekt
4. Intervjuguide
5. Tre med grener

Kriminalomsorgen region øst

Magali Hytten
Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Postboks 6706
0130 OSLO

Deres ref:

Vår ref:
201022417-43

Dato:
23.06.2011

MAGALI HYTTEN SØKNAD OM FORSKNINGSTILLATELSE- SØKNADEN INNVILGES

Det vises til Deres søknad av 10.02.11 der det søkes om å få gjennomført et masterprosjekt ved Oslo fengsel.

Prosjektet skal gjennomføres av masterstudent Magali Hytten ved Universitetet i Oslo, avdeling for kriminologi og rettssosiologi. Hensens faglige veileder er post.doc Thomas Ugeivik ved samme institutt. Temaet for oppgavene er isolasjon i varetekt og visitortjenesten til Røde kors.

Vedtak

Masteroppgaven antas å gi kriminalomsorgen ny kunnskap om gruppen varetektsinnsatte. Oppgaven kan også sikre å gi samfunnet informasjon og kunnskap om kriminalomsorgens virksomhet.

Søknaden innvilges. Oslo fengsel ser positivt på undersøkelsen og vi er kjent med at Hytten har hatt et møte med Kristina Læg Reid, inspektør ved Oslo fengsel. Kontaktperson ved oslo fengsel er Kristina Læg Reid.

Begrunnelse

- Det er innlevert prosjektbeskrivelse i tråd med forskriftens krav til søknaden pkt. 1.
- Det foreligger informasjonsbrev til mulige deltakere i tråd med forskriftens krav til søknaden pkt. 2.
- Det foreligger samtykkeerklæring i tråd med forskriftens krav til søknaden pkt.3.
- Linda Guilli har faglig veileder som innehar forskerkompetanse i tråd med forskriftens krav til søknaden pkt. 4.
- Forskeren skal påse at innsamlet materiale blir oppbevart på en forsvarlig måte og i henhold til Norsk Samfunnsvitenskaplig Datatjeneste (NSD) sine retningslinjer og krav. Kriminalomsorgen

Postadresse:
Postboks 9006, Grønland
0133 Oslo

Besøksadresse:
Urtegata 9

Telefon: 23 30 49 50
Telefaks: 23 30 49 99
Org.nr: 982 349 400

Saksbehandler:
Hege Kongerud

region øst ønsker også en kopi av tillatelsen fra NSD.

Forskningsprosjektet vurderes til at det ikke er behov for å gi dispensasjon fra taushetsplikten da forutsetningen er frivillig samtykke i alle ledd.

Nedenfor gjennomgås de krav som stilles til forsker:

a. Sikkerhetsvurdering

Forskningen skal gjennomføres på en forsvarlig måte og domfelte, innsatte og ansatte skal ikke utsettes for personlige belastninger.

Forsker skal forholde seg til den enkeltes enhets sikkerhetsmessige instruksjoner. Det er opp til den enkelte fengselsleder/friomsorgsleder å vurdere om forskningsprosjektet er praktisk gjennomførbart i enheten og sikkerhetsmessig forsvarlig. Forsker skal forholde seg til de sikkerhetsmessige tiltak som er påkrevd i gjennomføringen.

Forsker skal fremlegge bakgrunns materialet og informere enhetene ut ifra deres behov.

Det kreves at den som skal gjennomføre samtaler og intervju av innsatte fremlegger politiattest. Dersom forsker ønsker å ta i bruk andre spørreskjemaer eller belyse andre problemstillinger enn godkjent må det fremlegges ny søknad til Kriminalomsorgen region øst for godkjenning.

b. Forskers taushetsplikt

Opplysninger forskeren blir gjort kjent med kan være undergitt taushetsplikt, jf. forvaltningsloven § 13. Forskeren er undergitt taushetsplikt, jf. forvaltningslovens § 13 c. Av § 13 e følger at forskeren plikter å hindre andre i å få tilgang til eller kjennskap til opplysningene. Overtredelse av taushetsbestemmelser er straffbart jf. straffelovens § 121.

Videre er det en forutsetning at forsker er kjent med lov om personopplysninger (LOV 200-04-14) med tilhørende forskrift (FOR 2000-12-15 nr.1265), spesielt § 7.27 i forskrift til personopplysningene.

Det er et vilkår at forsker undertegner taushetserklæring med henvisning til bestemmelsene ovenfor. Slik erklæring utarbeides av den enhet der forskningen skal gjennomføres.

c. Oppbevaring av materialet

Forsker skal påse at innsamlet materiale blir oppbevart på en forsvarlig måte og at det foretas en anonymisering av personidentifiserbare opplysninger ved publikasjon. Innsamlet materiale som inneholder personidentifiserbare data skal makuleres så snart undersøkelsen er avsluttet. Dersom det gjøres unntak fra denne hovedregel må det godkjennes av Datatilsynet.

Klageadgang

Regiondirektørens vedtak om å anvende taushetsbelagte opplysninger til forskningsformål, kan påklages til Kriminalomsorgens sentrale forvaltning. Klageretten etter forvaltningslovens kap VI jf. § 28 omfatter den som ikke får medhold i sin søknad om forskning og den som taushetsplikten er satt til vern for, i denne sammenheng innsatte/ domfelte og tilsatte.

Regiondirektøren ber forsker om å sende et eksemplar til alle regionene, til biblioteket ved Kriminalomsorgens utdanningscenter og til Kriminalomsorgens sentrale forvaltning.

Med hilsen

Unni Lineikro (e.f.)
assisterende regionsdirektør

Hege Kongerud
Metoderådgiver

Hvordan opplever DU ditt varetektsopphold?

I forbindelse med min masteroppgave ønsker jeg, Magali Hytten, å rekruttere personer til å bli intervjuet av meg om hverdagen som varetektsinnsatt. Masteroppgaven er en del av en toårig mastergrad i kriminologi ved Universitetet i Oslo. Intervjuene vil foregå i perioden [redacted] til [redacted]

Hvorfor?

Formålet med oppgaven er å undersøke hvordan tid oppleves og hva som kan gjøres for å forbedre opplevelsen av varetektsoppholdet. Jeg ser opplevelsen av tid som et interessant aspekt ved oppholdet ettersom et varetektsopphold ikke har en klart definert slutt, i tillegg til at man sitter mye isolert. Hvordan oppleves uvissheten og hva gjøres for å få tiden til å gå, vil derfor være sentrale spørsmål jeg vil stille. Jeg ønsker også informasjon om tiltak som blir gjort for å ”fille tiden” og motvirke isolasjonen og hvordan disse oppleves og fungerer. Blant tiltakene vil jeg spesielt konsentrere meg om Røde Kors visitortjeneste.

Jeg ønsker derfor å snakke med personer som er over 18 år og som enten har eller ikke ønsker seg visitor fra Røde Kors, slik at jeg kan få et nyansert syn på varetekt og Visitortjenesten.

Interessert?

Dersom dette høres interessant ut, les videre informasjon og ta så kontakt med min kontaktperson i Oslo fengsel.

Praktisk informasjon om prosjektet

- Deltakelse i prosjektet er frivillig. Det vil ikke påvirke ditt forhold til ansatte eller ledelsen i fengselet dersom du ikke ønsker å delta og heller ikke dersom du deltar.
- Under intervjuet vil du når som helst og uten krav om grunn kunne trekke deg fra prosjektet.
- Du bestemmer selv om det er spørsmål du ikke vil svare på.
- Jeg som forsker er kun knyttet til Universitetet i Oslo, og har derfor ingen innvirkning på politiets, Røde Kors eller domstolenes avgjørelser. Jeg ønsker imidlertid ikke opplysninger om din sak.
- Jeg har taushetsplikt.
- Under intervjuene ønsker jeg å bruke båndopptaker. Dette er for å slippe å bruke konsentrasjon på notering. Disse lydbåndene vil kun bli hørt av meg.
- Lydbåndene vil jeg gjøre om til tekst der jeg anonymiserer i tilstrekkelig grad til at du som intervjues ikke kan gjenkjennes, hverken direkte (navn, alder o.l.) eller indirekte (spesielle personlighetstrekk).

- Alt av datamateriale vil bli anonymisert. Det blir derfor ikke mulig å gjenkjenne deg i den ferdige oppgaven.
- Alt av intervjudata vil bli oppbevart på trygge, innelåste steder som kun jeg har tilgang til.
- Lydbåndene vil bli slettet ved prosjektets slutt 1/6-2012.

For å være sikker på at din deltakelse er frivillig og at du har kjennskap til punktene over, vil jeg før intervjuet be om underskrift på dette. Dersom du ikke ønsker å skrive under, ser jeg ditt ja og oppmøte til intervjuet som bekreftelse på lik linje med underskriften. Denne studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste.

Jeg takker for at du tok deg tid til å lese dette og håper på positivt svar.

Med vennlig hilsen

Magali Hytten

Kontaktinformasjon:

magalihytten@gmail.com

Kontaktadresse:

Institutt for kriminologi og rettsosjologi

Postboks 6706, St. Olavs plass,

0130 Oslo

Veileder:

Thomas Ugelvik

thomas.ugelvik@jus.uio.no

Kontaktadresse:

Institutt for kriminologi og rettsosjologi

Postboks 6706, St. Olavs plass 0130

Samtykkeerklæring for deltakelse i forskningsprosjekt

- Jeg samtykker i at opplysningene jeg gir brukes til forskning i forbindelse med Magali Hyttens masteroppgave.
- Jeg har fått informasjon om at alt jeg sier skal betraktes som konfidensielt (fortrolig/hemmelig).
- Det er greit at det benyttes båndopptaker under intervjuene.
- Jeg er kjent med at all informasjonen jeg gir skal anonymiseres.
- Jeg er klar over at jeg når som helst under intervjuene kan trekke meg uten å trenge å begrunne hvorfor.
- Jeg har fått skriftlig og muntlig informasjon om prosjektet og bekrefter med dette at jeg er villig til å delta.

.....
Underskrift/Signatur

Intervjuguide til innsatte om TID

Oppstart: Gjenta litt av det som står på informasjonsskrivet de har fått utdelt.

Jeg vil be om å få lov til å bruke båndopptaker.

Det er ingen andre en jeg som kommer til å høre på lydbåndene.

De vil oppbevares på et trykt innelåst sted.

De slettes etter at jeg har skrevet intervjuene ned, og dermed også anonymisert alt som blir sagt slik at ingen skal kunne gjenkjenne deg i materialet.

Du vil når som helst kunne avbryte intervjuet, uten å trenge å oppgi grunn.

Du kan også velge å la være å svare på spørsmål dersom du ønsker dette.

Jeg har taushetsplikt.

Hverdagen i varetekt:

1. Kan du beskrive hvordan hverdagen i varetekt er.

Hva gjør du (i løpet av en dag)?

Hvor mye sitter du på cella?

Hvor mye fellesskap har du? –og hvordan opplever du dette?

Hvordan er luftemulighetene?

Hvem har du kontakt med i løpet av en dag?

2. Kan du fortelle meg litt om hva slags aktiviteter som finnes her, og hvilke av disse du har benyttet deg av?

Hva synes du om disse?

Hva får du ut av å gjøre dette...

Hvorfor er de bra/dårlige?

Hvor lett tilgjengelig er disse?

Når (i oppholdet) fikk du tilbudet om å benytte deg av disse aktivitetene?

Tid:

3. Fortell litt om hva du gjør når du er på cella

Hvilke aktiviseringstiltak synes du er bra? –Hvorfor?

Hvilke aktiviseringstiltak synes du er dårlige? Hvorfor?

Hvordan får du tiden til å gå?

Ser du mye på TV?

4. Er du opptatt av tid?

Har du klokke?

Sjekker du hva klokka er?

Hvordan vet du hva klokka er i løpet av en dag?

5. Hvor lenge har du sittet i varetekt?

6. Er det første gang du sitter i varetekt?

Varetekt -en krisesituasjon?

7. Kan du fortelle litt om hvordan det opplevdes å havne i varetekt?

Kom det overraskende på?

Hva tenkte du mest på i starten?

Hva tenker du mest på nå?

Var det (eller er det) noe som bekymret deg spesielt mye?

8. Hva synes du er det vanskeligste ved å sitte i varetekt?

-Har du noen tanker om hvordan denne opplevelsen kan bedres?

9. Hva savner du mest?

Personer?

Materielle gjenstander?

10. Kan du fortelle meg litt om hvordan det oppleves å ikke vite når du kommer ut herifra?

Hva er viktig for deg i den situasjonen du er i nå?

Hva kunne du ikke klart deg uten?

Visitor:

11. Har du hørt om Visitortjenesten til Norges Røde Kors?

12. Har du en visitor fra Norges Røde Kors?

JA:

13. Hvorfor ville du ha en visitor?

14. Hva synes du det gir deg å ha en visitor?

Hva tror du visitoren din får ut av besøkene?

15. Fortell meg hvordan et vanlig visitorbesøk foregår?

Forbereder du deg til visitorbesøket på noen måte?

Hvordan var det første visitorbesøket (i forhold til hvordan det er nå)?

16. Kan du fortelle meg litt om hvordan det er for deg å ha kontakt med en visitor sammenlignet med andre du for tiden har kontakt med, eks betjenter, (presten), familie. Hvordan er ditt forhold til betjentene vs. Visitor? (Kan du prate med betjentene?)

17. Hva syne du er visitorens viktigste rolle eller funksjon?

Er det en spesiell måte han/hun burde gå frem for å bli kjent med innsatte for eksempel?

18. Hvordan skulle den perfekte visitoren vært?

NEI:

13. Hva vet du om Visitortjenesten?

Hva er årsaken til at du har valgt å ikke ha en visitor?

Hvordan skulle visitortjenesten vært for at du hadde hatt lyst til å delta?

«Tre med grener»

En skisse av intervjuguiden i modellen «tre med grener». Dette er kun en illustrasjon, derfor er ikke alle spørsmålene i intervjuguiden ført opp.

